

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISS33

Examinator: Elisabeth Geevers

Handledare: Emma Severinsson

VT 2023

Om att höra ekon från modets värld — och om att svara själv

Konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan mellan hemideologi och konsumtion i det sena 1800-talets Sverige

Agnes Holmberg

Abstract

The aim of this thesis is to study how the ideal middle-class femininity was constructed through fashion in late 19th century Sweden. Fashion have often been studied through the construction of gender, but this study aspires to show how fashion history also can be enriched when combined with closely related fields such as history of the body and of women's morality. The theoretical framework is constituted by the concept of respectability as one of the ways in which femininity is constructed. By starting in a tense set of circumstances between two different ways to describe femininity noticed in Swedish culture by the end of the century: the cult of true womanhood (which emphasised the woman as a moderate being) versus the growing consumption-culture and the commodification of femininity (which rather emphasised consumption as the quintessential expression of femininity), the paper investigates the co-construction of ideal femininity through three parts: fashion, the body and morality. The main source materials are Swedish fashion magazines and advice manuals from the 1870's to the 1890's, both commodified products in the Swedish culture by the time, in which the construction of the ideal middle-class woman was present. Focusing on a set of themes present in the source materials: the obligation to please, vanity, cleanliness, health and beauty through the importance of white skin, make-up and the corset, the opportunity to walk in nature, the fashion system and recycling in the fashion wardrobe, the importance to arouse desire and the home as an institution; the thesis investigates how the co-construction of femininity were executed either by the cult of true womanhood or by the commodified femininity. The study shows how both sides were in constant conflict about what the ideal middle-class woman really represented, but that they both emphasised respectability as an important hall-mark for femininity. Further more, they both constructed the ideal woman through the ideal body and self as well as fashion, and the study shows how present all three parts were in the construction in the source materials. The ideal middle-class woman was expected to please her surroundings with her grace, beauty and moderation and to practice cleanliness and health in order to be truly 'middle-class'. But she was also encouraged to take herself into consideration when choosing her fashionable dress — fashion could be a place where her own opinions mattered.

Nyckelord: mode, genus, respektabilitet, ideal, kropp, moral, skönhet, hälsa, behag, kommodifierad kvinnlighet, medelklass, hemideologi, rådgivningslitteratur, modemagasin.

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Det sena 1800-talet — en tid av förändring	2
1.3 Källmaterial, urval och avgränsningar	4
1.3.1 Veckopress som genre och 1800-talets ”tidskrifts-boom”	9
1.3.2 Rådgivningslitteratur som genre och konstruktionen av medelklassen	11
1.4 Grundläggande teoretiskt ramverk	13
1.4.1 Spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion	16
1.5 Modet, kroppen och moralen i samspel — metoddiskussion	21
1.6 Ett tredelat forskningsläge	22
1.6.1 Modehistoria	23
1.6.2 Kroppens historia	28
1.6.3 Kvinnomoral och levnadsvillkor	31
2. Analys	34
2.1 Behagfull och enkel harmoni	34
2.2 Akta dig för ”för mycket”: om faran av fåfänglighet	42
2.3 Den rena medelklasskvinnan	50
2.3.1 Den vita rosen, den röda rosen	57
2.4 En sund själ, i en sund kropp, klädd i sunda kläder	67
2.4.1 Ut på tur, aldrig sur	75
2.5 Modets tyranni — eller den egna smaken	83
2.5.1 Flitigt återbruk	91
2.6 Om att väcka begär, och att stilla det	97
2.7 Hemmets beskyddarinna	103
3. Sammanfattande diskussion och slutsatser	108
3.1 Qvinnan — drömmens väktare	108
3.2 Framtida forskning — obehagliga och mätbara kvinnoideal	113
4. Litteraturförteckning	114
4.1 Källor	114
4.2 Litteratur	115

1. Inledning

”Korsetten är kvinnornas bränvin, och spritdryckerna äro männens korsett.”¹ Citatet är hämtat från *Hemmets allehanda* — en tidskrift som gavs ut i Sverige under sent 1880-tal. Den visar en moraliserande sammanlänkning mellan kvinnan och mode som kan förstås i ljuset av att modet under 1800-talet hade femininiserats: mode hade blivit något som endast kvinnor ansågs kunna ägna sig åt.² Sammanlänkningen mellan genus och mode är inte specifikt för sagda exempel, men det belyser att genuskonstruktioner kan studeras genom mode på ett fruktbart sätt, då genus i högsta grad är sammanlänkat med mode som större system.³

Under 1700- och 1800-talen växte borgerligheten i det svenska samhället i takt med framväxten av konsumtionssamhället. Konsumtion av vissa varor kom att bli ett tecken på respektabilitet, som var det system av uppförande som påstods särskilla borgerligheten från andra delar av samhället.⁴ För framväxten av medelklassen spelade kvinnan en särskilt viktig roll: genom sin respektabilitet, sin skönhet och sin plikt att behaga iscensatte hon hemideologin — den sociala grund som det svenska samhället vilade på och som särskilde mannen från kvinnan; han i offentligheten, hon i det välskötta hemmet.⁵ Den nya konsumtionskulturen utmanade denna äldre sociala struktur genom att konstruera en ideal kvinnlighet som på många sätt skiljde sig från hemideologins ideala kvinna — framför allt med mode som redskap — och dessa två verklighetsuppfattningar befann sig i ett spänningsläge om hur den ideala kvinnligheten skulle konstrueras.⁶ Relativt tidigt i industrialiseringsprocessen i Sverige existerade det således en konsumtionskultur som i mångt och mycket vilade på ett borgerligt leverne, där kvinnoideal som baserades på skönhet och respektabilitet skapades och omformulerades i kommersialiserade medier.

---

¹ *Hemmets allehanda*, ”För damerna. — Ett nytt parti”, (1886-1887, årg. 1, nr. 3), s. 46.

² Yuniya Kawamura, *Modeologi: en introduktion till modevetenskap*, (Lund, 2017), s. 26-28.

³ Kay Boardman diskuterar den nära sammanlänkningen mellan genus och mode i ”A material girl in a material world: the fashionable female body in Victorian women’s magazines”, *Journal of Victorian Culture*, Vol. 3, nr. 1, 1998, (publicerad online 2010), <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13555509809505913> (hämtad 20/2 2023), s. 96f.

⁴ Leif Runefelt, *Den magiska spegeln: kvinnan och varan i pressens annonser 1870-1914*, (Lund, 2019), s. 40. Runefelt lyfter den generella betydelsen av konsumtion i *Att hasta mot undergången: anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730-1830*, (Lund, 2015), s. 14: ”Konsumtionen är ett ständigt pågående samhälleligt förhandlingsspel om mening, identitet och ställning, om friheter och ofriheter och om möjligheter och begränsningar.”

⁵ Runefelt, (2019), s. 127-131.

⁶ Runefelt, (2019), s. 19f.

Att studera mode är att studera skönhetsideal, sociala och kulturella koder, såväl som individualitet. Inom modehistoria har modets nära anknytning till kroppsideal poängterats; Ann Bermingham uttrycker det följande: ”Fashion is the place where the body and the symbolic intersect, it is the place where society’s values become mapped onto the body and become naturalised as the body.”⁷ Som citatet från *Hemmets allehanda* visar är uttalanden om mode nästan alltid också betingade av en sorts moral. Modehistoriker har poängterat betydelsen av kroppen och moralen, men det kan argumenteras för att sammanlänkningen dem emellan kan göras än mer utförligt. För att förstå hur modet tar del i att konstruera genus och ideal måste vi även rikta blicken mot kroppen och moralen och betrakta dessa tre delar som sammanlänkade.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att studera konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan i spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion, med utgångspunkt i relationen mellan mode och den ideala kvinnans kropp och moral. I studien ska denna relation undersökas genom ett antal teman som förekommer i två sorters kommersialiserade medier från tiden: modemagasin och rådgivningslitteratur. För att göra detta använder jag mig av följande frågeställning:

Hur konstrueras den ideala medelklasskvinnan i modemagasin och rådgivningsböcker från sent 1800-tal?

För att operationalisera huvudfrågan kommer jag att använda mig av följande underfrågor:

- På vilka sätt knyts den ideala kvinnans kropp och moral till det ideala modet?
- Vilka olika beskrivningar av den ideala medelklasskvinnan presenteras av hemideologin respektive konsumtionsvärlden?
- Hur framställs skönhet och respektabilitet i materialet?

1.2 Det sena 1800-talet — en tid av förändring

Industrialiseringen; vars startskott i grova drag har tillskrivits runt 1870-1914 i Sverige, skapade stora förändringar för den ekonomiska såväl som för den sociala samhällsstrukturen. Till viss del

---

⁷ Ann Bermingham, ”The picturesque and ready-to-wear femininity”, i *The Politics of the Picturesque: Literature, Landscape and Aesthetics since 1770*, (red.) Stephen Copley & Peter Garside, (Cambridge, [1994] 2010), s. 112.

möjliggjordes den av två föregångare: den agrara revolutionen i Sverige under första halvan av 1800-talet som resulterade i ett alltmer effektiviserat jordbruk vilket kunde försörja även de som inte producerade sin egen mat och skapade befolkningsskikt som var rörligare, samt 1700-talets konsumtionsrevolution där fler koloniala varor flödade in i Europa i takt med att det globala världshandelssystemet växte.⁸ Med dessa förändringar i bagaget skedde under andra halvan av 1800-talet de stora ekonomiska, tekniska, sociala och politiska förändringar som vi brukar tillskriva industrialiseringen. Det innebar en större effektivisering av tekniker för varuproduktion, utvecklade industrier, förändrade ekonomiska system, en utbredd urbanisering, nya kommunikationsmöjligheter och en allmän organisering av samhället på social och praktisk nivå.⁹

En viktig del i det förändrade svenska samhället var borgerlighetens mer betydande roll. Ståndssamhället föll sönder i och med de stora sociala och ekonomiska förändringarna, och därur trädde nya sociala grupper fram som krävde omdefiniering; medelklassen och arbetarklassen.¹⁰ Den borgerliga livsstilen vilade på hemmet och familjen som grund, och i båda dessa stod de komplementära genusrollerna som huvudsakligt ideal. Mannen verkade i det offentliga i sitt yrke, och kvinnan verkade i hemmet och i det representativa umgänget; i den privata sfären. Samtidigt tvingades en växande skara ogifta medelklasskvinnor av försörjningsskäl att söka sig ut på den offentliga och industrialiserade arbetsmarknaden.¹¹ Socialt och kulturellt särställde sig medelklassen från det övre samhällsskiktet och från arbetarklassen genom att propagera för att de var den verkligt rena och hälsosamma samhällsgruppen. Medelklassens ökade välstånd och önskan att definiera sig själva kretsade framför allt kring kultivering och disciplinering.¹²

I detta förändrade samhällslandskap var kvinnors rättigheter begränsade, men i takt med att det moderna politiska systemet växte fram efter ståndsriksdagens avskaffande krävde marginaliserade grupper i samhället — som kvinnor och arbetare — mer politiska rättigheter. Fackföreningar samt

---

⁸ Harald Gustafsson, *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*, (Lund, 2017), s. 166-171 för den agrara revolutionen, Leif Runefelt, (2015), s. 12 för konsumtionsrevolutionen.

⁹ Gustafsson, (2017), s. 194-207.

¹⁰ Jonas Frykman & Orvar Lövgren, *Den kultiverade människan*, (Malmö, 2019), s. 87-89.

¹¹ Gustafsson, (2017), s. 171f, 199-201.

¹² Frykman & Lövgren, (2019), s. 121, 131, samt kapitlet ”Disciplinerade borgare”.

kvinnorganisationer av olika slag startades; vilka möjliggjorde ett större deltagande för kvinnor i det offentliga rummet än tidigare. Vid mitten av 1800-talet argumenterade borgerliga kvinnor (med Fredrika Bremer i spetsen) för likställdhet med männen vad gäller politik och lagstiftning. Även om det lagstadgade tillträdet till utbildning, politik och arbetsmarknad inte skedde förrän senare, gjorde reformer att kvinnors rättigheter utökades — i praktiken blev kvinnan likställd med mannen i arvsrätt och ogifta kvinnor fick full ekonomisk myndighet. Framför allt var det borgerliga kvinnor som drev denna utveckling, och det ansågs viktigt att viljan till politiskt deltagande visades genom organiserade opinionsyttringar som skulle visa att kvinnor också var ansvarsfulla politiska aktörer. Att många kvinnor i det svenska samhället försörjde sig själva och betalade skatt var slagkraftiga argument för att de skulle få utökade politiska rättigheter. I utvecklingen av den parlamentariska demokratin som följde årtiondena efter 1866 drev liberalerna och sedermera socialdemokraterna en allmän demokratisering av samhället, där även kvinnofrågan fortsatte att debatteras.¹³

Inte bara politiken demokratiserades decennierna runt 1900 — utan även modet. Mode som fenomen hade kommit att femininiseras under 1800-talet, så till den grad att det uppfattades förbehållet för kvinnor och mäns kläder upphörde att vara så dekorerade som de tidigare hade varit. Från att ha varit en social statusmarkör för både män och kvinnor, blev det framför allt en genusmarkör: de som förväntades ägna sig åt mode var kvinnor.¹⁴ Samtidigt som modet knöts till kvinnan, hade det sedan tidigare blivit ett uttryck för borgerlighet. I modemagasin från tidigt 1800-tal kom mode att uttryckas som ett symboliskt kapital och en nödvändig del av det borgerliga livet.¹⁵ Det talas ofta i modevetenskapliga kretsar om en demokratisering av modet under de sista årtiondena av 1800-talet och de första av 1900-talet, där mode blev tillgängligt för allt fler sociala grupper då det produceras till lägre kostnader och synliggjordes i medier, utan att den tilltänkta målgruppen nödvändigtvis hade möjlighet att konsumera det.¹⁶

1.3 Källmaterial, urval och avgränsningar

---

¹³ Gustafsson, (2017), s. 178-181, 204-210.

¹⁴ Kawamura, (2017), s. 26-28.

¹⁵ Lisa Svensson, ”Representationer av mode och kläder i Boyes magasin åren 1818-1824”, *ARR Idéhistorisk tidskrift*, nr. 1-2, 2020, s. 147f.

¹⁶ Se exempelvis Runefelt, (2019).

I ljuset av förändringarna ovan vill jag fånga hur den ideala medelklasskvinnan konstruerades. I uppsatsen används två sorters svenska källmaterial från andra halvan av 1800-talet: modemagasin och rådgivningslitteratur. Det är två material som är relativt olika varandra vad gäller genrens konstruktion, men som kompletterar varandra väl då de diskuterar den ideala kvinnligheten från olika perspektiv. Materialen är båda kommersiella produkter i den svenska kulturen och innehåller diskussioner kring mode, kropp och moralfrågor men angriper dessa på olika vis. Där modemagasinen fokuserar mer på mode och kläder uttryckt i text och bild, har rådgivningslitteraturens grundläggande struktur — såväl ifråga om sitt rika omfång som vilka ämnen som ”kan” lyftas och diskuteras — större benägenhet att kasta ljus över frågor rörande den ideala kvinnans kropp och karaktär. I och med att de har liknande målgrupper men olika genrespecifikationer breddas uppfattningen om vilka sätt som ideal kan produceras och reproduceras på. Att använda både rådgivningslitteratur och modemagasin är således ett argument för det inledande utgångsläget: att 1800-talets kvinnomode måste förstås i relation till kropp och hälsa, såväl som moral och karaktär.¹⁷

I undersökningen studerar jag följande tidskrifter: *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning* och *Hemmets allehanda: Illustrerad Veckotidning för nytta och nöje*. *Freja* trycktes i Stockholm och gavs ut två gånger i månaden — den första och den femtonde — mellan 1873 och 1907.¹⁸ Varje årgång börjar i januari och slutar i december. Innehållet är fokuserat på mode och kläder samt olika saker till hemmet, så som möbler, textilier och accessoarer. I vissa nummer finns det inledningsvis en modeartikel, ofta med rubriken ”Nya moder.”, som från den första oktober 1885 heter ”Causerie. (Korrespondens från Paris.)”. I övrigt är magasinet fullt av bilder på de senaste dräkterna och accessoarerna med tillhörande bildbeskrivningar som dels berör färg- och materialval och dels beskrivningar om hur de ska tillverkas.¹⁹ Längst bak i magasinet förekommer annonser och

---

¹⁷ Det går exempelvis att tänka sig att rådgivningslitteraturen producerar ideal som är lite mer ”långlivade” gentemot veckopressen; vilken på grund av sin ständiga produktion måste visa på förnyelse och förändring. Jag studerar således inte andra former av medier, som dagspress; i vilken det förekom flitiga diskussioner om kvinnor och mode, se exempelvis Henric Bagerius, ”Fastbunden och frigjord: Korsetten som ideologiskt slagfält vid förra sekelskiftet”, i *Modevetenskap: Perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, (Stockholm, 2021). Att välja bort den sortens material har berott på att jag vill söka mig till kärnan av konstruktionen av den ideala kvinnan, som jag menar framför allt sker i medier vars huvudsakliga mål var idealkonstruktion — som tidskrifter och rådgivningslitteratur.

¹⁸ 1872 ges det ut ett provnummer av *Freja*, men den kontinuerliga utgivningen börjar 1873.

¹⁹ Exempelvis mått för hur ett klädesplagg ska sys, beskrivningar om hur papper ska vikas för att göra dekorationer, eller noggranna redogörelser för hur spetsar eller bårder ska tillverkas.

tillskärningsmönster för det som beskrivits i numret. Jag har gått igenom varje nummer av *Freja* från 1873 till 1885 och använt de modeartiklar som är placerade först i vissa av numren vilka diskuterar mode på ett moraliserande vis, och alltså inte fokuserat på de beskrivande bildtexterna. Totalt har jag gått igenom 312 nummer.²⁰

Hemmets allehanda trycktes i Malmö mellan åren 1886 och 1890. Årgångarna börjar i oktober varje år (och benämns därför som 'årgång 1886-1887') och det utkommer fyra nummer i månaden. Tidskriften innehåller utdrag ur noveller eller romaner som följetonger, samt artiklar med råd som kan variera i längd. Ibland handlar dessa om kroppslig skötsel med tips från läkare eller utdrag ur böcker och andra tidskrifter, ibland är det artiklar om mode. Det finns även kortare råd för hur hemmet bör skötas — allt från hur skadedjur ska hanteras till recept och huskurer. Avslutningsvis finns en sida med skämt och karikatyrbilder, samt annonser. I den sista årgången förändrades strukturen på tidskriften; den innehöll fortfarande följetongerna av noveller och romaner, men artiklarna om kroppslig skötsel och mode blev kortare och hamnade som notiser under en rubriken "Ur portföljen". Jag har gått igenom alla nummer av *Hemmets allehanda* mellan åren 1886 till 1890 och läst de artiklar som handlar om mode, kropp och moral, samt de kortare råden för skötseln av hemmet. Totalt har jag gått igenom 192 nummer. Då strukturen helt ändrades i den sista årgången har jag valt att använda årgångarna 1886-1889 i uppsatsen. *Hemmets allehanda* skiljer sig från *Freja* innehållsmässigt såväl som ifråga om hur den är upplagd (det framgår exempelvis av tidskrifternas upplägg och papperskvalité att *Freja* är betydligt mer påkostad än *Hemmets allehanda*), vilket har varit ett aktivt val vid urvalet av vilka magasin som undersöks. Jag har valt två magasin som skiljer sig från varandra för att få en bredare förståelse för hur den ideala medelklasskvinnan konstrueras.

För att få en djupare förståelse för konstruktionen av medelklasskvinnan undersöker jag även rådgivningslitteratur; närmare bestämt fyra stycken böcker. Jag har läst hela böckerna och valt ut de passager som i någon mån problematiserar och diskuterar mode, kropp och moral. Exempelvis finns det på vissa ställen diskussioner om religion och kvinnans andliga kall, men det har jag valt bort på

---

²⁰ Upplägget av *Freja* liknar mycket ett annat magasin från samma tid; *Bazaren: Illustrerad modetidning* (1872 (provnummer), 1873-1874)/*Nya Bazaren: Illustrerad modetidning* (1875-1878). Den innehåller också bilder på kläder och saker för hemmet med tillhörande beskrivningar om hur dessa ska förfärdigas, men då jag gick igenom hela fann jag att det till skillnad från *Freja* inte hade några artiklar som på ett moraliserande vis diskuterade mode.

grund av att jag vill förstå kopplingen mellan mode, kropp och moral i idealkonstruktionen.

Jungfrun. En kropps- och själsdietetik för den fullvuxna flickans sjelfvård och sjelfuppfostran av dr. Hermann Klencke är en tysk rådgivningsbok som översatts till svenska av ”J. K-e.”. Den trycktes i Stockholm första gången 1882 och gavs därefter ut i ett flertal utgåvor. Det är den första utgåvan jag har valt att studera. Boken är en del av en trilogi av Klencke, där de tre böckerna behandlar kvinnans liv ur olika aspekter.²¹ *Jungfrun* innehåller diverse diskussioner om skötseln av kvinnans kropp, såväl som val av anständiga kläder och råd för hur hon bör utveckla sin karaktär och sitt hjärta. Det gör också *Den unga qvinnan, hennes väsen och verkningskrets. Råd för det andliga och praktiska lifvet* av Caroline Milde; en engelsk rådgivningsbok översatt och bearbetad av ”A. W.” och tryckt i Stockholm 1884. Även den trycktes i en andra utgåva. Innehållet varierar från frågor om det andliga livet och kvinnans moral och sedlighet, till hur hon bör sköta sin kropp och sina kläder, samt ger råd om hur hon bör förhålla sig till hemmet och hur hon bör tänka kring brevskrivning och umgänge.

Huru skall en flicka vara? av Amalie Baisch översattes från tyska av Sofie Baumgardt och trycktes i Stockholm 1889. Den skiljer sig från de tidigare nämnda i tilltal och upplägg. Den innehåller ett antal kapitel, vissa med konkreta råd och anvisningar om hur en flicka bör bete sig i sällskapslivet eller sköta sin kropp och andra om hur hon bör bete sig på flickskola, vid sybordet eller rörande läsning — dessa kapitel har snarare en litterär konstruktion, där det finns en tydlig huvudperson som för konversationer med andra och det är genom dessa berättelser som moralen kommer till uttryck. Andra kapitel är upplagda som en brevväxling mellan ’den unga kvinnan’ och en äldre släkting, i dessa kapitel framförs råden och anvisningarna indirekt. *Den röda och den hvita rosen. Bepröfvad rådgifvare för alla dem, som önskar att bibehålla och bevara skönhet, helsa och ungdomskraft intill döden* trycktes i Malmö 1896 under pseudonymen Paracelsus. Den skiljer sig från resterande rådgivningsböcker i det att den är kortare och mer koncis i sina råd, och innehåller beskrivningar kring vården av enskilda delar av kvinnans kropp såväl som helheten, där målet är att bibehålla hälsa och skönhet.

---

²¹ De två andra böckerna heter *Makan. Qvinnans fysiska, andliga och sedliga pligter, rättigheter och helsoregler i äktenskapet: en kropps- och själsdietetik för qvinnan i kärleken och äktenskapet*, (Stockholm, 1881) och *Modern såsom sina döttrars och söners uppfostrarinna till fysisk och sedlig helsa från första lefnadsåren till mogenheten*, (Stockholm, 1880). Även dessa böcker är översatta av samma översättare och trycks om flera gånger.

Magasinen och rådgivningsböckerna tillkommer i en tid av stora politiska, sociala och kulturella förändringar i Sverige som tidigare har beskrivits. Borgerligheten som grupp hade del i dessa förändringar och fick stor betydelse i det samhälle som rörde sig allt mer mot industrialisering och modernisering. Det är mot bakgrund av det kulturella stadgandet av den borgerligheten i det svenska samhället som jag studerar konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan. De två olika materialen överlappar varandra tidsmässigt då jag betraktar modemagasinen från 1873-1889 och rådgivningsböckerna de årtal de ges ut 1882, 1884, 1889 respektive 1896. Undersökningen har genom det en tyngdpunkt på 1880-talet, men börjar innan dess; i och med *Frejas* startpunkt 1873 och avslutas efter det; 1896 i och med utgivandet av *Den röda och den hvita rosen*.²² Materialet fångar konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan, och dessutom riktar det sig till kvinnor specifikt: det är en kvinnlig sfär där ideal kvinnlighet produceras och reproduceras för läsarinna. Jag betraktar materialet som en helhet som hänger ihop, där konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan återfinns i magasinen såväl som i rådgivningslitteraturen.

Tidskrifterna från det sena 1800-talet innehåller en blandning av olika sorters text och bild och rådgivningsböckerna diskuterar ett brett spektrum av teman. Eftersom undersökningen tar fasta på produktionen av ideal utifrån parametrarna mode, kropp och moral har jag valt att läsa de artiklar och kapitel som i någon mån sammanlänkar dessa delar. Leif Runefelt lyfter problematiken med att forskaren gallrar i tidskriftsmaterial och väljer det som är intressant för den specifika undersökningen.²³ Han framhåller att det i någon mån är ofrånkomligt, då det är det sätt på vilket forskaren gör undersökningen hanterbar ur ett perspektiv av historisk analys, men icke desto mindre problematiskt då det omformar materialet till något det aldrig har varit. Läsarna tog exempelvis del av tidskrifterna som en helhet som kunde vara motsägelsefull i de budskap som sändes ut i det enormt varierande materialet. Denna komplexitet i innehållet medförde att mottagarna skapade sig

---

²² Som Christopher Breward har visat i sin forskning kan det vara en givande poäng att avsluta en undersökning vid ett årtal som inte helt överensstämmer med de ramverk vi som historiker har satt upp som start- och slutdatum för vissa epoker eller skeenden, Christopher Breward, "Femininity and Consumption: The Problem of the Late Nineteenth-Century Fashion Journal", *Journal of Design History*, Vol. 7, nr. 2, 1994, se hans avslutning s. 88f och framför allt avslutande ord s. 89: "For these reasons 1890 seems an appropriate date of conclusion, emphasizing a sense of establishment and continuity rather than the finality which cut-off dates always imply, and perhaps underlining the relevance of the late nineteenth-century fashion journal to more current debates on consumption, gender, and representation."

²³ Runefelt ställer exempelvis sin egen undersökning *Den magiska spegeln* (2019) där han aktivt riktar fokus mot reklam och annonser mot Ulrika Holgerssons *Populärkulturen och klassamhället: arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, (Stockholm, 2005) som istället i undersökningen av *Svensk Damtidning* valt att bortse från annonserna.

en komplicerad bild av verkligheten som byggde på allt innehåll.²⁴ Även om jag inte studerar *hur* medelklasskvinnor tog till sig idealen som presenterades i tidskrifterna, kan flera ideal verka samtidigt på olika nivåer i magasinerna — något som kan gå förlorat om delar bryts ut. Jag är medveten om problematiken med att viss komplexitet försvinner och att enskilda delar utelämnas av att materialet bryts upp, men gör det urval som beskrivits ovan för att göra källorna hanterbara. I nästa avsnitt diskuteras materialen i relation till sina genrer, där de tillhörande egenheterna lyfts fram för att försätta mina specifika material i kontext.

1.3.1 Veckopress som genre och 1800-talets ”tidskrifts-boom”

Veckopressen har sitt ursprung i 1600-talets England, med både kvinnor och män som målgrupp. Under 1700-talet ökade utgivandet av tidskrifter i ett flertal europeiska länder, i vissa fall med mode och kultur som det huvudsakliga innehållet (exempelvis *Journal des Dames* som gavs ut i Frankrike mellan 1759 och 1778).²⁵ I Sverige fanns en kortvarig uppgång för kvinnopress under 1700-talet med så kallade fruntimmerstidskrifter; vilka framför allt riktade sig till kvinnor inom den framväxande borgarklassen och vars innehåll främst bestod av uppfostrande artiklar.²⁶ Runt sekelskiftet 1800 hade genren en nedgång, för att under andra hälften av århundradet göra entré igen i två större riktningar: en med damtidningar där mode, hem och hushållning var centrala ämnen, och en med tidskrifter som stod i nära samband med den framväxande emancipationsrörelsen och bejakade frågor om kvinnlig rösträtt och fred.²⁷ Den moderna veckopressens standardtyp var den illustrerade familjetidningen som innehöll noveller och följetonger, populärvetenskap och reseskildringar, mode, pyssel, praktisk rådgivning och generellt ett stort bildmaterial: ”...allt insvept i en idylliserande och känslös familjeideologi med kvinnan i centrum.”²⁸ Det var i familjetidningarna snarare än i damtidningarna som den kvinnliga berättelsetraditionen kom att utvecklas, även om de liknar varandra innehållsmässigt då de båda

---

²⁴ Runefelt, (2019), s. 28-30. Runefelt exemplifierar bland annat med att modeartiklar som talade varmt om naturlig skönhet eller aktivt kritiserade modet kunde befinna sig i samma nummer som annonser för korsetter eller skönhetsmedel.

²⁵ Kristina Lundgren & Birgitta Ney, ”Fruentimmerstidskrifterna”, i *Tidningskvinnor 1690-1960*, (red.) Kristina Lundgren & Birgitta Ney, (Lund, 2000), s. 21-23.

²⁶ Anna Nordenstam, ”Introduktion: Äldre kvinnotidskrifter — *Tidskrift för hemmet*”, i *Nya röster: svenska kvinnotidskrifter under 150 år*, (red.) Anna Nordenstam, (Halmstad, 2014), s. 9-11.

²⁷ Lundgren & Ney, (2000), s. 23.

²⁸ Ingemar Oscarsson, ”Nöjsamt och nyttigt: svensk veckopresshistoria i koncentrat”, i *Veckovis: en antologi om svensk veckopress*, (red.) Peter Carelli & Ulf Dahlström, (Helsingborg, 2005), s. 11f, citat s. 12.

skrev om konst, mode och litteratur riktat till kvinnor. *Illustrerad Familje-Journal, Allers* med start 1879 blev den tidskrift som i mångt och mycket kom att etablera veckopressen som genre i Sverige och den riktade sig — i likhet med damtidningar som *Idun* och *Svensk Damtidning* — till kvinnan i familjen.²⁹

Mängden tidningar och tidskrifter ökade markant under 1800-talet, med ett större utbud av nischade tidskrifter. Att pressen fick den form vi känner igen från 1900-talet berodde på att en relativ professionalisering, politisering, kommersialisering och industrialisering av mediet gick in i en intensivare fas under 1800-talet. Till viss del inspirerades den framväxande pressen av internationella förlagor.³⁰ Under de sista decennierna på 1800-talet och de första under 1900-talet etablerades veckopressen allt mer i Sverige i en djungel av blandade magasin, som mer specialiserade damtidningar såväl som modejournaler och familjetidningar. Under genrens uppgångsfas ökade läsarantalet och tidningarna blev mer innehållsrika.³¹ Den moderna veckopressen uppstod i relation till en växande kvinnlig publik,³² och i den svenska veckopressens etableringsfas utgjorde *Svensk Damtidning* (etablerad 1887), *Idun* (etablerad 1889) och *Hemtrefnad* (1899-1922) de renodlade kvinnotidningarna som adresserade kvinnor från flera delar av samhället.³³ En central förutsättning för veckopressens genomslag var utvecklingen av bildproduktion och reproduktion, framför allt xylografins stora genombrott på 1870-talet — en högtrycksteknik som möjliggjorde att text och bild kunde tryckas samtidigt. Teknisk utveckling inom fotografering årtiondena runt 1900 resulterade vidare i att fotografier snarare började dominera bildutbudet.³⁴ Under andra halvan av 1800-talet genomgick således veckopressgenren specifikt och det svenska samhället generellt ett antal stora förändringar som kom att påverka mängden tidskrifter, deras innehåll och spridningen av dem. Många tidningar etablerades och

---

²⁹ Lisbeth Larsson, *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*, (Stockholm/Stehag, 1989), s. 33-35.

³⁰ Johan Jarlbrink, Patrik Lundell & Pelle Snickars, *Mediernas historia: från big bang till big data*, (Lund, 2019), s. 130-140.

³¹ Oscarsson, (2005), s. 12-14.

³² Larsson, (1989), s. 31.

³³ Larsson, (1989), s. 105.

³⁴ Lena Johannesson, *Xylografi och pressbild: bidrag till trägravyrens och till den svenska bildjournalistikens historia*, (Uppsala, 1982), s. 157, s. 11.

fortsatte ges ut eller las ner på löpande band.³⁵ Denna enorma uppgång för genren i Sverige kan relaterats till vad som internationellt har refererats till som en ”boom” av modetidningar under 1800-talet.³⁶ Uppgången av utgivandet av moderelaterade tidningar i Sverige är således ett led i vad som i internationell forskning har kallats ”tidskrifts-boomen” — där teknisk utveckling som effekt av industrialisering och effektivisering möjliggjorde en snabb produktion och där allt fler grupper i samhället sökte efter att bruka tidningarna som ett sorts identitetsskapande och klassmarkerande medium.

1.3.2 Rådgivningslitteratur som genre och konstruktionen av medelklassen

Rådgivningslitteratur har en annan genrekonstruktion än veckopress och tidskrifter, men är också en kommersiell produkt. Den har sitt ursprung i etikettslitteratur, vilket var en produkt av 1600-talets hovliv som främst riktade sig till en aristokratisk överklass med regler för hur en individ skulle efterleva rådande hovceremoniell.³⁷ Först under 1700- och 1800-tal växte etikettsböckerna till en genre av betydligt större mått i Sverige, vilken riktade sig mot det växande borgerliga skiktet i samhället och dess umgänges- och uppförandeideal. Dessa ideal hade rötter hos aristokratin men kom för borgerligheten att representeras på andra sätt; uppförandet ansågs återspegla en persons inre och självkontroll kom att spela en betydligt större roll. Självkontrollen kom tydligast till uttryck genom att på olika vis kontrollera kroppen och dess mer eller mindre ’naturliga’ uttryck. Under första halvan av 1900-talet fick etikettslitteraturen sitt största genomslag i Sverige och målgruppen blev en annan: den påstods rikta sig till ”alla”, även om de ideal som återkom i den förutsatte en relativt välbärgad position i samhället. Etikettslitteraturen hade som funktion dels att ge redskap för en individ att uttrycka tillhörighet till en klass/grupp genom att bete sig enligt deras vedertagna regelverk, dels att distansera de individer som efterlevde den från andra klasser/grupper som inte

---

³⁵ Se exempelvis magasin som *Idun* eller *Svensk Damtidning*, den första som fortsatte produceras långt in på 1900-talet och den sistnämnda som ges ut fortfarande idag. Det finns många andra exempel på tidskrifter som började ges ut och lades ner under perioden, förutom tidigare nämnda *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning* (1873-1907), *Bazaren/Nya Bazaren: Illustrerad Modetidning* (1873-74 respektive 1875-1878), *Hemmets allehanda* (1886-1890) se exempelvis *Skandinavisk Modetidning*, publicerad i Stockholm 1888-1889, *Nyaste Journal för Damer*, publicerad i Helsingborg 1854-1864. För tidskrifter efter 1900 se exempelvis: *Mode-nytt*, publicerad i Stockholm 1900-1904, *Pariser Moder* publicerad i Malmö 1902.

³⁶ Julia Bradford, *Fashion Journalism*, (Agingdon/Oxon, 2015), s. 38.

³⁷ Se Norbert Elias forskning, exempelvis *Sedernas historia: del I av Norbert Elias civilisationsteori*, (översättning av Berit Skogsberg), (Stockholm, 1989), s. 121-123 152, 176 och hela andra delen: ”Om den sociala uppkomsten av begreppet ’civilisation’ i Frankrike”.

betedde sig på sagda vis. I grunden är etikettslitteratur således ett sorts maktinstrument som dikterar villkoren för människors liv.³⁸

Claes Ekenstam benämner böckerna som etikettslitteratur medan David Tjeder angriper genren annorlunda, och väljer att kalla dem för rådgivningslitteratur.³⁹ 1800-talet har i tidigare forskning refererats till som 'the age of advice', på grund av den stora distribution av råd i diverse frågor som cirkulerade på olika plan i samhället. Dessa råd har betraktats som ett sätt för medelklassen att hantera orosmoment som de uppfattade var av största dignitet och för att få eller bibehålla en sorts kontroll över verkligheten såväl som berättelsen om den. Rådgivningslitteraturen kan således betraktas som ett redskap för att skapa en "bättre" och idealiserad värld. Författarna till litteraturen, som emellanåt i tidigare forskning har benämnts med det engelska begreppet 'moralists', såg sig själva som en sorts budbärare för kultivering och självkontroll — vilka skulle förhindra medelklassens och samhällets förfall; "...they made up a formidable division in that Great Victorian army battling the supreme enemy, ignorance."⁴⁰ Det fanns även rådgivningslitteratur som distribuerade medicinska råd. Maja Larsson menar att den rådgivningslitteratur som är inriktad på uppförande och den som är inriktad på medicin liknar varandra i tilltal och form, såväl som de förekommande ideal som produceras och reproduceras, och att innehållet i dem båda återspeglar borgerliga värderingar och dygder.⁴¹ På liknande vis framhåller Tjeder att rådgivningsböckerna inte enbart kan betraktas som instruktioner för beteende, utan även som ett sätt att komma åt ideal — de verkade som uttryck för en medelklassideologi som ständigt producerades och reproduceras av författarna och som formade medelklassens uppfattning om världen och sig själva.⁴² Både Tjeder och Larsson har påtalat att mycket av rådgivningslitteraturen som cirkulerade i Sverige var översatt

---

³⁸ Claes Ekenstam, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950*, (Hedemora, 1993), s. 90-94. Ekenstam för här ett resonemang utifrån två stycken kandidatuppsatser som jag inte har fått tillgång till.

³⁹ David Tjeder, *The Power of Character: Middle-Class Masculinities, 1800-1900*, (Stockholm, 2003), s. 24. Min egen översättning, Tjeder kallar det för 'advice manuals'. Skillnaden i valet av benämning sätter fingret på skillnaden i de tilltänkta läsarna: etikettslitteratur riktade sig till en aristokratisk grupp som förväntades efterleva etiketten vid hovet, medan rådgivningslitteratur snarare riktade sig till en borgerlig grupp som utkristalliserades genom bruket av självkontroll och disciplinerad kroppskontroll — vilket böckerna gav råd om.

⁴⁰ Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud, Volume III: The Cultivation of Hatred*, (London, 1993), s. 491-497, citat s. 492.

⁴¹ Maja Larsson [numera Bondestam], *Den moraliska kroppen: tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, (Hedemora, 2002), s. 24f.

⁴² Tjeder, (2003), s. 26f.

från tyska, franska eller engelska, men de framhåller båda att det inte nödvändigtvis behöver vara ett problem i sökandet efter svenska ideal. Anledningen till att en bok faktiskt blev översatt till svenska var ett uttryck för att den svarade mot ett behov i det svenska samhället och tillägg till originaltexten kunde förekomma vid översättningen. Författarna och översättarna förhöll sig inte till nationalitet i första ledet, utan prioriterade snarare klasstillhörighet över nationstillhörighet.⁴³ I rådgivning riktad till kvinnor markerades framför allt kvinnans underordnade ställning till män. Kvinnans uppgift var att verka i den privata sfären och komplettera mannen i den offentliga, eftersom det påstods höra till hennes kvinnliga natur och därigenom var hennes högsta plikt.⁴⁴ 'Moralisterna' spelade således en viktig roll i att forma och legitimera medelklassens genusstruktur i det svenska samhället. Jag förhåller mig till böckerna från 1800-talet så som Tjeder och Larsson, och kallar dem för rådgivningslitteratur. Precis som ovan nämnda forskare betraktar jag dem som ett uttryck för en medelklassideologi som producerade och reproducerade ideal, vilka formade medelklassens uppfattning om sig själva.

1.4 Grundläggande teoretiskt ramverk

Hur ska då konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan i modemagasinen och rådgivningsböckerna kunna fångas? Undersökningen utgörs praktiskt av två teoretiska perspektiv som befinner sig i ett spänningsläge mellan varandra i det sena 1800-talets Sverige: hemideologin som grunden för den äldre samhällsstrukturen respektive det framväxande konsumtionsamhället. Innan vi rör oss in i detta relativt komplicerade förhållande, måste vi vända blicken mot den teoretiska grund som hela arbetet vilar på, nämligen genusteori. Den tidiga kvinno- och genushistoriska forskningen hade som grund emancipatoriska syften och den har brottats med problematiken om att vara en sorts tilläggshistoria till 'den riktiga historien', samtidigt som den utmanat gängse konventionella historieskrivning då de grundläggande kunskapsteoretiska

---

⁴³ Larsson, (2002), s. 26f, Tjeder, (2003), s. 26. Tjeder refererar i not på sagda sida till bland annat Peter Gays forskning, som har tagit ett bredare geografiskt grepp över medelklassen i flervolymverket *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*.

⁴⁴ Gunlög Kolbe, *Om konsten att konstruera en kvinna: retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz' romaner*, (Göteborg, 2001), s. 73-77. Denna struktur kan liknas vid den som av Leif Runefelt med flera har kallats 'hemideologin', vilket var den sociala struktur — bestående av två pelare: mannen respektive kvinnan — som det svenska samhället vilade på under 1800-talet och som kommer diskuteras utförligare i teoridiskussionen.

utgångspunkterna har problematiserats.⁴⁵ Frågan om huruvida kön och genus är sociala konstruktioner har varit central i forskningen, framför allt hur kvinnor och kvinnlighet respektive män och manlighet har kommit till uttryck på olika sätt i olika kulturer, samhällen och tider och hur detta förhåller sig till ramverk av förändring respektive kontinuitet.⁴⁶ I genushistorisk forskning har genusuttrycken också studerats i förhållande till kategorier som klass, etnicitet, sexualitet, samt maktrelationer mellan exempelvis kvinnor i olika klasser och civilstånd.⁴⁷ Yvonne Hirdmans genussystem; som bygger på en uppfattning om genus som en social ordningsstruktur vilken är en förutsättning för alla andra ordningar i samhället och som baseras på två ställningstaganden: isärhållandet av manligt och kvinnligt och den hierarkiska ordningen där mannen blir normen för människan, fick stort genomslag för hur genus kan studeras för att kasta ljus över maktförhållanden.⁴⁸ Genushistoria har således varit pluralistiskt i såväl tematiker som metodologiska och teoretiska ingångar och komplexiteten innebär att många berättelser har kunnat existera samtidigt. Emellertid har fokus ofta riktats mot frågor om kvinnors arbete, samt mot politiskt engagemang och offentlighetsdiskussioner. Även om social- och politiskhistoriska frågor fortfarande är framträdande i forskningsfältet, syns en rörelse mot kulturhistoriska teman — en

---

⁴⁵ Ulla Manns, ”En ros är en ros är en ros: konstruktionen av nordisk kvinno- och genusforskning”, *Lychnos*, 2009, s. 285-187, Karin Hassan Jansson, ”Genus”, i *Perspektiv på historia: en introduktion till historiestudier*, (red.) Henrik Ågren, (Lund, 2015), s. 57, Yvonne Hirdman, ”Vad är kvinnohistoria?”, i *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, (Oskarshamn, 1992), s. 18-21.

⁴⁶ Ulla Wikander, ”Sekelskiftet 1900. Konstruktionen av nygammal kvinnlighet”, i *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, (red.) Ulla Wikander, (Stockholm, 1994), s. 11, se även s. 27: ”Trots att vi alltid tycks kunna tala om ”kvinnlighet” kommer vi aldrig att kunna fånga dess föränderlighet i en enda formel som skulle kunna täcka dess väsen ens under en viss tidsepok. Kvinnligheten är alltid skiftande.”. David Tjeder gör tydligt i ”Maskulinum som problem: genusforskningen om män”, *Historisk Tidskrift*, Vol. 122, nr. 3, 2002, s. 481, att historien om män och manlighet först då hade börjat skrivas utifrån ett genushistoriskt ramverk: ”Det är egentligen först nu vi börjar förstå hur viktig även manlighetens konstruktion är för en fullständig uppfattning av genusrelationer i historien.”, och han menar att forskare haft en tendens att skriva om genus som om det endast varit något att tala om i relation till kvinnor i historien.

⁴⁷ Hassan Jansson, (2015), s. 61-65, Helena Bergman & Emma Severinsson, ”Kvinnohistorier: kvinnor i svensk historisk forskning”, Inledning till *Historisk tidskrift*, Vol. 141, nr 3, 2021, s. 400. Även intersektionella, postkoloniala och queerteoretiska perspektiv ryms inom det genusteoretiska ramverket, och har kommit att problematisera kategorierna kvinna respektive man, se Bergman & Severinsson (2021), s. 400.

⁴⁸ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet —reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Tidskrift för genusvetenskap*, 1988, s. 51-59. Hirdmans genussystem har bland annat fått kritik för att vara ahistorisk och inte ta tillräcklig hänsyn till enskilda individers handlingsutrymme, för diskussion om hur denna problematik kan bemötas i historisk forskning se exempelvis Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870*, (Lund, 1996), s. 15-18.

breddning som innebär att även frågor om konsumtion och mediarepresentativitet studeras inom det genushistoriska ramverket.⁴⁹

Trots att kvinno- och genushistorisk forskning har visat sig vara mångfacetterad och föränderlig beroende på fenomen som klass, sexualitet eller etnicitet, menar de poststrukturalistiskt influerade genushistorikerna Denise Riley och Joan Scott att det finns en kontinuerlig kategori kvinnor. Den konstruktivistiska forskningstraditionen har förstått genus som en kulturell konstruktion där roller och representationer som tillskrivs kvinnor respektive män är konstruerade i en historisk kontext och därigenom är föränderliga, men att det i grund och botten finns en beständig kategori 'kvinnor'. Riley menar att inte bara kvinnligheten tar olika uttryck i olika kontexter, utan att också själva kategorin 'kvinnor' har uttryckts och förstås på olika sätt historiskt, vilket därigenom leder till ett problematiserande av kategorin i sig själv.⁵⁰ Detta ifrågasättande av kategorin 'kvinna' är också huvudtesen i Judith Butlers forskning. Butler syftar till att visa att genus såväl som kön är situationsbundet och ständigt omformuleras och att genus i sig självt är en illusion som inte kan greppas i verkligheten.⁵¹

Sociologen Beverly Skeggs argumenterar för att själva kategorin 'kvinna' alltid uppstår i klassbetingade processer och framför allt att *respektabilitet* är ett av de mest utmärkande klassdefinierande begreppen. Att studera hur kvinnor 'blir respektabla' är således att studera hur klass och genus konstrueras. Respektabiliteten sammanställs av ett antal tecken, såväl som praktiker och ekonomiska villkor som värderas av människor i en kontext. Skeggs syftar till att visa att önskan att vinna respektabilitet framför allt är av vikt för de som inte anses ha det, men som ser det hos dem som anses ha värde och legitimitet. Ursprunget till betydelsen av 'det respektabla' är medelklassens formerande och sociala maktutökning under 1800-talet, där det respektabla kom att bli en norm att sträva mot. Skeggs undersöker hur arbetarklasskvinnor i England på 1980-talet

---

⁴⁹ Bergman & Severinsson, (2021), s. 403-408, se exempelvis Klara Arnberg, Nikolas Glovers & Fia Sundevall, "På hemmafronten intet nytt: kommersiell kvinnlighet under svensk beredskap, 1939-1945", *Historisk Tidskrift*, Vol. 141, nr 3, 2021.

⁵⁰ Denise Riley, *Am I that name? Feminism and the Category of 'Women' in History*, (London, 1988), s. 7, 14-17.

⁵¹ Judith Butler, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, (Göteborg, [1990, 1999] 2007), kap. 1 "Kön/genus/begär och subjektivitet" s. 49-89, s. 220: "Genus är också en norm som aldrig helt kan internaliseras; "det inre" är en yttre beteckning, och genusnormer är sist och slutligen illusoriska, omöjliga att helt omfatta.", s. 221: "Genus kan varken vara sanna eller falska, varken verkliga eller skenbara, varken primära eller sekundära. Som troliga bärare av dessa attribut kan genus emellertid också visas vara alltigenom *otroliga*."

upplever hur det är att vara 'kvinna', 'feminin', 'heterosexuell', men även hur dessa kvinnor blir enskilda, respektabla subjekt. Genom bruket av begreppet respektabilitet argumenterar Skeggs för ett återinförande av klassperspektivet i genusteorier. Med avstamp i tidigare forskning belyser Skeggs att respektabilitet alltid innehåller en moralisk auktoritet som de respektabla har, och de som inte anses respektabla saknar.⁵² Respektabilitetens organisering baseras på dessa moralkoder och sociala regler som utgörs av en komplex uppsättning av accepterade former av beteende såväl som utseende.⁵³ På ett flertal ställen i sin undersökning visar Skeggs hur nära sammanlänkat kläder/mode, kropp och moral är vad gäller respektabilitetens diskurs.⁵⁴ Skeggs forskning belyser således hur konstruktionen av en kvinna går till, alltid på klassbegreppets villkor — alltid med respektabiliteten som måttstock.

Det är i den kulturhistoriska delen av det genushistoriska forskningsfältet som min undersökning finner sin plats. Jag tar avstamp i att genus är en social konstruktion som hela tiden upprätthålls eller ifrågasätts i en historisk kontext, och att konstruktionen av genus har stor betydelse för sociala strukturer och ideal. Vidare förhåller jag mig till betydelsen av respektabilitet för konstruktionen av kvinnor ur ett klassbetingat perspektiv, i likhet med Skeggs. Det finns en skillnad värd att poängtera i att Skeggs studerar hur enskilda individer skapar subjekspositioner inom respektabilitetens diskurs — något jag inte gör i min undersökning. Begreppet respektabilitet används i uppsatsen för att problematisera konstruktionen av den ideala kvinnan så som den görs i modemagasin och rådgivningslitteratur, inte vad det betyder för enskilda kvinnors upplevelser av att tillhöra kategorin 'kvinna' eller en viss klass.

1.4.1 Spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion

Jag använder mig av två analytiska begrepp i undersökningen som verkar vid sidan om varandra för att operationalisera det genushistoriska perspektivet: en baserad på hemideologi och en baserad på

---

⁵² Beverly Skeggs, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, (Uddevalla, [1997] 2006), s. 9-32.

⁵³ Skeggs, (2006), s. 78.

⁵⁴ Se exempelvis Skeggs, (2006), s. 146: "De bryr sig om hur de uppfattas ur andras ögon...Deras smak ifråga om möbler och inredningsestetik blir tillsammans med deras kläder, kroppar, omvårdnadspraktiker och varje annan aspekt av deras liv en plats för tvivel.", "Det är genom hemmen och kropparna som respektabiliteten visas, det är också där klass lever ut i sin mest genomgripande form och får människorna att oupphörligt övervaka och värdera sig själva.", s. 172: "Det tyder på att kvinnorna inte är feminina i brist på alternativ utan att femininiteten är ett omsorgsfullt konstruerat utseende och/eller sätt att uppföra sig som kan uppvisas. Det är en kunnig, offentligt framförd, konstruktion."

konsumtion. I grund och botten inspireras detta spänningsläge av Leif Runefelts forskning, där han identifierar en krock mellan den tidigare rådande kulturella och sociala strukturen; hemideologin, vilken mötte motstånd i det framväxande konsumtionssamhället. Runefelt lyfter fram begreppet *hemideologi* för att fånga den i Sverige dominerande borgerliga kulturen som under 1800-talet var ett betydelsefullt samhällsideal. Han framhåller att begreppet har många motsvarande benämningar på engelska — *the ideology of domesticity*, *the ideology of separate spheres* och *the cult of true womanhood* — men ingen som efter översättning helt överensstämmer med det svenska. Begreppet *domesticity* pekar dock på ett antal aspekter som Runefelt menar är centrala i den svenska motsvarigheten hemideologi. Först och främst innefattar *domesticity* uppfattningen om de skilda sfärerna; kvinnans plats var i hemmet och hon stängdes ute från det offentliga livet, och mannen hade sin plats i offentligheten och stängdes i någon mån ute från hemmet (åtminstone det arbete som hörde hemmets sfär till). Vidare belyser begreppet domesticeringen av kvinnan. Hon skulle tyglas och tämjas och vara underordnad mannen, samtidigt som hon objektifierades: "...på så sätt att hon förnekades autonomi och att hennes handlingar inte var till för hennes egen skull utan för att tillgodose andras intressen."⁵⁵ Slutligen lyfts betydelsen av hemmet upp på en nationell nivå — statens framgång i relation till andra stater vilade på hemmet som grundpelare, precis som kvinnan var hemmets grund: "Hustrurnas kvalitet, deras moraliska halt och skicklighet att förvalta ett hushåll, blev därmed en samhällsfråga."⁵⁶

Som en viktig del av den förhärskande hemideologiska samhällsstrukturen identifierar Runefelt fenomenet *behagplikt*. Att kvinnan hade som plikt att vara vacker var ett fundament i könsmaktordningen som var det svenska samhällets sociala grundpelare vid slutet av 1800-talet. Den moderna kvinnliga behagplikten har sitt ursprung i det moderna sällskapslivets framväxt under 1700-talet vilken var en halvt privat och halvt offentlig borgerlig umgängeskultur som byggde på

---

⁵⁵ Runefelt, (2019), s. 19.

⁵⁶ Runefelt, (2019), s. 19. Runefelt refererar här för de svenska grunderna till begreppet till Ulla Manns *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884-1921*, (Stockholm/Stehag, 1997) som använder begreppet 'hemideologi' och Eva Heggstads *Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*, (Uppsala, 1991) som använder begreppet 'familjekult', och för de internationella grunderna Barbara Welter, "The cult of true womanhood: 1820-1860", *American Quarterly*, 18:2, 1966, Leonore Davidoff & Catherine Hall, *Family fortunes. Men and women of the English middle class*, (London, 1987), Mary Poovey, *Uneven developments: the ideological work of gender in mid-Victorian England*, (Chicago, 1988), Martha C. Nussbaum, "Objectification", *Philosophy and Public Affairs*, 24:4, 1995, samt forskare som vidare har inspirerats av tidigare nämnda, bland annat Margaret Beethams *A magazine of her own? Domesticity and desire in the woman's magazine 1800-1914*, (London & New York, 1996).

nya former av umgänge. Kvinnan hade inga rättigheter i denna offentlighet, utan snarare skyldigheter. Runefelt beskriver det som att: ”Kvinnornas roll i sammanhanget blev att vara ett smörjmedel — det borgerliga umgängesmaskineriets motorolja.”⁵⁷ Den sociala kulturen krävde av kvinnan en mängd önskvärda dygder och egenskaper, som alla baserades på en uppfattning om att vara ’lagom’ och behaglig; blygsam men inte blyg, kunnig men inte beläst, beaktande på sitt utseende men inte fåfång — annars var hon obehaglig. Den kvinnliga behagplikten som var en del av det borgerliga sällskapslivet bekräftades i vardagspraktiker, och har därför varit — och fortfarande är — en viktig del av det sociala livet.⁵⁸

Det nya sällskapslivet fick ideologisk legitimering av bland annat Rousseau. Runefelt menar att sådana legitimeringar brukar argumentera för att en särskild ordning är ’naturlig’ därför att den är given av Gud eller påstås finna bekräftelse i människans natur vad gäller förnuft och känslor. Andra förklaringsmodeller för verkligheten blir därigenom ’onaturliga’ då de kräver av människan att hon förstår sig. Retoriskt framställdes behagplikten under 1700-talet som en naturlig fortsättning på kvinnans av naturen givna karaktärsdrag; det ansågs alltså ligga i hennes natur att vilja behaga och att sträva efter omhändertagande och moderlighet. Behagplikten infogades som en naturlig del av hemideologins hierarki mellan man och kvinna, och resulterade i utsträckningen i att kvinnans huvudsakliga drift och plikt var att behaga i det borgerliga livet. Hon skulle representera hemmet och skapa en behagfull helhet utan att passera gränserna för anständighet. Det krävde ett antal egenskaper (framför allt att vara vacker) — behagpliktens logik dikterade att en ful, smutsig och dåligt klädd kvinna inte kunde vara hemmets prydnad.⁵⁹

Alltså; Runefelt identifierar hemideologin som viktigt ideal i Sverige årtiondena innan 1900, vilket kastar ljus över grunden i samhällsordningen: relationen mellan man och kvinna. Samtidigt låg det en debatt i tiden — kvinnofrågan: vilken plats skulle kvinnan ha i ett av industrialisering och urbanisering förändrat samhälle? Runefelt menar att hemideologin som så länge definierat kvinnans roll i samhället var den naturliga utgångspunkten både för de som försvarade och de som kritiserade

---

⁵⁷ Runefelt, (2019), s. 127-129, citat s. 129.

⁵⁸ Runefelt, (2019), s. 129. Bakgrunden till den kvinnliga behagplikten stakas ut i Runefelts *Att hasta mot undergången* (2015), s. 119-127.

⁵⁹ Runefelt, (2019), s. 129f.

den.⁶⁰ Det är här som mitt andra teoretiska perspektiv får ta över stafettpippen. Jag förhåller mig till Runefelts beskrivning om hur hemideologi var den sociala grund på vilken den ideala mannen och kvinnan vilade, och att denna djupt rotade grund utmanades av det moderna konsumtionssamhällets framväxt.

För att fånga den nya konsumtionsordningens ideala kvinna som stod mot hemideologins ideala kvinna, använder jag begreppet *kommodifierad kvinnlighet*. Tidigare internationell forskning har argumenterat för sammanlänkningsen mellan konsumtion och kvinnlighet vid framväxten av det nya konsumtionssamhället. Framför allt har den fokuserat på att utröna kvinnans roll i det industrialiserade och moderniserade konsumtionssamhället, och på vilka sätt konstruktionen av den ideala kvinnan i modemagasin kom att förknippas med konsumtion: hur kvinnligheten i sig själv kom att konstrueras som något konsumtionsbetingat.⁶¹ Låt oss tydligare fästa blicken vid begreppet *kommodifikation* och närmare bestämt Kay Boardmans forskning, vars sätt att betrakta den konsumtionsbetingade kvinnligheten är det jag inspireras av.

Kommodifikation eller *commodification* innebär att någonting görs till en 'commodity': det vill säga att ett fenomen blir en vara som kan köpas och säljas. I utsträckningen innebär det även att människor eller kunskap eller idéer kan komma att bli betraktade som varor på en marknad. Jag hämtar inspiration för begreppet *kommodifierad kvinnlighet* från Kay Boardmans forskning. Boardman ser kommodifieringen av kvinnan som ett viktigt led i transformeringen av 1800-talets viktoriaiska brittiska samhälle till ett masskonsumtionssamhälle, eftersom kvinnorna ansågs vara de huvudsakliga konsumenterna. Modet bidrog till att göra den viktoriaiska kulturen till en kommodifierad kultur och i utsträckningen en kultur "...of spectacle and ultimately of modernity."⁶² Boardman refererar till Thomas Richards som menar att de kulturella uttrycken för konsumtionsvärlden existerade innan konsumtionsekonomin på riktigt hade blivit den förhärskande

---

⁶⁰ Runefelt, (2019), s. 20, 22. De reklamannonser han studerar befann sig i detta spänningsläge — de skulle bekräfta de ideal som målgruppen levde efter (att kvinnan var passiv och förpassad till hemmet), men samtidigt utmana maktstrukturen genom att aktivera kvinnan, då det fanns möjlighet att tjäna pengar på kvinnor som konsumerade det kapitalistiska systemets produkter.

⁶¹ Se Breward, (1994) och Christine Delhaye, "The Development of Consumption Culture and the Individualization of Female Identity: Fashion Discourse in the Netherlands 1880-1920", *Journal of Consumer Culture*, Vol. 6, nr. 1, 2006. Utförligare diskussion om deras forskning förs under "Ett tredelat forskningsläge — Modehistoria".

⁶² Boardman, (1998), s. 93f.

ekonomiska samhällsstrukturen.⁶³ Det innebär att det kulturella fenomenet: konsumtionskulturen, existerade innan det ekonomiska fenomenet: konsumtionsekonomin, helt och hållet hade stadgat och att kommodifieringen av kvinnan var ett led i skapandet av sagda konsumtionskultur.

För att fånga konstruktionen av en konsumtionsbetingad kvinnlighet — *en kommodifierad kvinnlighet* — i modemagasin identifierar och brukar Boardman två polariteter som han menar båda är centrala metaforer för konsumtionen: dels ett uppvisande av mode och överskott, dels ett reglerande och en återhållsamhet.⁶⁴ Den ideala borgerliga kvinna som reproduceras i modemagasinen skapade social status genom sin modemedvetna klädsel: ”In the new consumer economy woman’s relationship to the commodities of fashion cannot be separated from her own commodification.”⁶⁵ Bruket av kommodifierade modevaror är således ett viktigt led i kommodifieringen av kvinnan själv — vilket innebär att när en kvinna uppmanades att konsumera varor, i detta fall moderelaterade saker, konstruerades också en ideal kvinna som var kommodifierad. Boardman menar att den konstruerade kvinnan i magasinen till viss del definierades av sin *conspicuous consumption*, ett begrepp som myntades av ekonomen Thorstein Veblen 1899. Det innebär att en individ som uppnått ett visst välstånd börjar ta avstånd från att associeras med arbete och istället lägger pengar på konsumtion som på olika vis sänder ut signaler om välstånd för att öka sin sociala status. Veblens begrepp kan användas för att beskriva överklassens såväl som medelklassens konsumtion, men Boardman vidgar det genom att mena att det även inkluderar ”conspicuous leisure and vicarious consumption” som medelklassmännens fruar och tjänstefolk ägnade sig åt. Polariteterna som Boardman menar är centrala metaforer för konsumtionen och för konstruktionen av den ideala kvinnan återkommer vad gäller hennes ’conspicuous consumption’ — även om de moderiktiga kläderna var statusmarkörer, behövde den ideala kvinnan balansera på en respektabel gräns mellan ett respekterat uppvisande av välstånd och ett smaklöst koketterande.⁶⁶

---

⁶³ Boardman, (1998), s. 94. Boardman refererar till Thomas Richards verk *The Commodity Culture of Victorian England. Advertising and Spectacle*, (New York, 1990).

⁶⁴ Boardman, (1998), s. 96.

⁶⁵ Boardman, (1998), s. 97.

⁶⁶ Boardman, (1998), s. 97, 99.

Det är i detta spänningsläge — inspirerad av Runefelts idé om det svenska samhället som en arena på vilken det fanns två konkurrerande sidor — som jag studerar konstruktionen av den ideala kvinnan: en ideal medelklassbetingad kvinnlighet som placeras mellan en konsumtions- och en hemideologisk värld. Genuskonstruktion med Skeggs respektabilitetsbegrepp är undersökningens grundläggande teoretiska ramverk, vilket sedan praktiseras med två stycken analytiska perspektiv som står i ett spänningsläge mot varandra: hemideologi och kommodifierad kvinnlighet. Vidare har jag ett mer empirinära teoretiskt grepp som också är min metod — samkonstruktion — genom vilken jag gör källmaterialet hanterbart.

1.5 Modet, kroppen och moralen i samspel — metoddiskussion

Den metod med vilken jag konkret arbetar med materialet är som tidigare nämnt vad jag kallar för *samkonstruktion*. Jag har utarbetat det metodologiska begreppet själv för att kunna fånga konstruktionen av ideal: då jag menar att mode, kropp och moral är sammanvävda i konstruktionen.⁶⁷ Det går inte att bryta ut en del för sig självt om det finns en önskan att förstå helheten. Det ideala modet har en påverkan på den ideala kroppen, som i sin tur har en påverkan på den ideala karaktären, vilken i sin tur har en påverkan på det ideala modet och så vidare. Den ideala medelklasskvinnan utgörs av *alla* dessa delar — för att förstå konstruktionen av henne genom mode måste vi således rikta fokus mot alla tre. Jag läser artiklarna om mode, kropp/skönhet och sedlighet som återfinns i modemagasinen kvalitativt och söker efter diskussioner om hur den 'rätta' kvinnan ska förhålla sig till dessa tre fenomen. Vidare går jag tillväga på samma vis med innehållet i rådgivningsböckerna. Källmaterialen är olika då det i rådgivningslitteraturen finns mer utrymme och det förs tydligare diskussioner om kroppens vård och kvinnans karaktär, när modemagasinen istället lägger mer fokus på kläderna och modet, vilket ytterligare argumenterar för att materialen bör betraktas som en helhet i vilken ett samkonstruerat ideal kan studeras.

Jag har läst hela materialen och däri fångat upp diskussioner om treenigheten i ett antal teman. Jag har sedan i analysen kategoriserat upp innehållet i de teman jag har identifierat. Dessa diskussioner innehåller i olika hög utsträckning mode, kropp och moral, men tar del i att konstruera en större

---

⁶⁷ Så som jag brukar begreppet samkonstruktion ska inte förväxlas med hur samkonstruktion ('co-construction') har använts inom exempelvis språkutveckling, lärande eller sociodynamik och inte heller hur det använts inom lingvistik. Jag har utarbetat begreppet i detta modehistoriska sammanhang för att fånga att ett ideal kan konstrueras av flera delar som samverkar; det vill säga samkonstrueras.

helhet: en ideal kvinna.⁶⁸ De teman som jag har identifierat i materialet som på olika vis belyser relationen mellan mode, kropp och moral i idealkonstruktionen är följande: behagfullhet, fåfånga, renlighet, skönhet, hälsa, rörelser i naturen, mode som system och kvinnans relation till modet, återbruk av moderiktig klädsel, betydelsen av att kunna väcka begär och hemmet som institution. I grund och botten är det en tematisk innehållsanalys jag gör, då jag identifierar teman som är förekommande i källmaterialet och kategoriserar upp undersökningen efter dem.⁶⁹ Jag har betraktat materialet som en helhet, och därför förekommer referenser till olika årgångar respektive olika böcker om vartannat under identifierade teman; detta för att teckna en helhetsbild.

Samkonstruktion är den metod med vilken jag betraktar källmaterialen på en empirisk nivå, men det är också i grund och botten ett teoretiskt ställningstagande som jag gör när jag menar att det är det sätt på vilket jag förstår helheten. När jag studerar texterna med fokus på de delar som diskuterar mode, kropp eller moral gör jag det *i relation till* konsumtion och hemideologi för att förstå hela idealet i ljuset av de två analytiska perspektiven. Det finns således tre lager av teori i min uppsats, vilka jag sedermera rör mig mellan i undersökningen. Om vi tänker oss en triangel med den ideala medelklasskvinnan allra högst upp — kvinnan med stort K — är det första steget därefter samkonstruktion: alla delar (mode, kropp och moral) går tillsammans upp i idealet, därefter följer ett steg med två teoretiska perspektiv som står i spänningsläge mot varandra: hemideologi och kommodifierad kvinnlighet. Dessa två lager är praktiskt använda i undersökningen, samkonstruktionen därför att det också är min metod, och hemideologi samt kommodifierad kvinnlighet för att det är de två perspektiv från vilka jag betraktar den ideala kvinnan för att förstå konstruktionen. Slutligen i botten av triangeln finns ett djuplodande, grundläggande lager som är genusteori — då jag studerar konstruktionen av kvinnan med särskild inspiration från Skeggs respektabilitetsbegrepp.

1.6 Ett tredelat forskningsläge

Forskningsläget i min undersökning är uppdelat i tre delar som berör de delar jag studerar som samkonstruerade: mode, kropp och moral. I Sverige är modehistoria generellt ett utforskat ämne,

---

⁶⁸ På liknande vis som jag gör identifierar exempelvis Henric Bagerius olika teman i debatten om korsetten i *Korsettkriget: modeslaveri och kvinnokamp vid förra sekelskiftet*, (Stockholm, 2019).

⁶⁹ Inom kvalitativa undersökningar är det vanligt att hantera innehållet just genom uppdelning i teman, se exempelvis Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*, (Malmö, 2002), s. 249-269.

som kan berikas av att knytas till närbesläktade forskningstematiker. Jag argumenterar för att ett ideal förstås bäst om alla delar tas hänsyn till och att min undersökning där kan ge en fördjupad förståelse. Forskningslägets uppdelning i tre delar ämnar visa hur nära sammanvävda dessa är, som ett argument för att studera dem som en helhet när det rör ideal. Med det sagt har denna uppsats sin startpunkt i modehistoria. Det är det fält jag främst profilerar mig mot och vilket varit min grundläggande utgångspunkt. Forskningslägena om kroppens historia och kvinnors levnadsvillkor (som jag menar fångar moralaspekten) är lite kortare och verkar som komplement till det modehistoriska. Således är mitt tredelade forskningsläge framtungt i det att modehistoria tar mer plats, men då det är det ämnesområde jag främst profilerar mig mot anser jag att det finns fog för detta ställningstagande.

1.6.1 Modehistoria

Mode- och dräkthistoria i Sverige är ett relativt litet ämne som till viss del befinner sig i ett utforskat läge. Modevetenskap generellt och modehistoria specifikt har en tvärvetenskaplig karaktär med teoretisk och metodologisk inspiration från ett brett spektrum av discipliner, det finns inga utpräglade utpräglade modevetenskapliga (eller modehistoriska) teorier och metoder i den svenska forskningstraditionen — vad som utgör ämnets ramverk är val av empiriska material som alla kan beskrivas med en gemensam modevetenskaplig terminologi.⁷⁰ I Sverige har den dräkthistoriska delen av forskningsläget haft själva materialen som utgör klädesplaggen som fokus — hur tyger såväl som hela klädesplagg har producerats, av vem och med vilka metoder, och där har bevarade plagg och sömnadsbeskrivningar varit de huvudsakliga studieobjekten.⁷¹ Fenomenet 'mode' är däremot något abstrakt som finns dolt i kulturella och sociala strukturer och som kan bli ett uttryck för särskilda ställningar inom dessa positioner eller fungera som katalysator för idéer som egentligen har annat ursprung. Mode överskrider klädernas grundläggande skyddande funktion och kan istället tolkas som ett system av uttalade respektive outtalade regler som är starkt knutna till den kulturella kontext där det uppstår. Yuniya Kawamuras tolkning av modet som ett kulturellt system har gett upphov till en del debatt i modehistoriska kretsar. Kawamuras teori om

---

⁷⁰ Emma Severinsson & Philip Warkander, "Den svenska modevetenskapen. Inledning", i *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, (Stockholm, 2021), s. 9-14.

⁷¹ Se exempelvis Pernilla Rasmussen, *Skräddaren, sömmerskan och modet: arbetsmetoder och arbetsdelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt 1770-1830*, (Stockholm, 2010), Britta Hammar & Pernilla Rasmussen, *Kvinnligt mode under två sekel*, (Lund, 2001), Britta Hammar & Pernilla Rasmussen *Underkläder: en kulturhistoria*, (Stockholm, 2008), Gunilla Törnvall, "From Paper Patterns to Patterns-on-Fabric: Home Sewing in Sweden 1881-1981", *Costume*, Vol. 51, nr. 1, 2023.

modesystemet ser ut som följande: det är ett institutionaliserat system med diverse grupper som alla har samma uppfattning om vad mode representerar, modet produceras och distribueras av dessa, för att sedan konsumeras av andra grupper i samhället. Kläder är en materiell och nödvändig produkt, medan mode är symboliskt, ogripbart, har en statusfunktion och sprids kulturellt. Kawamura menar att modesystemet uppkommer i ett samhälle som utgörs av ett klassystem där flera klasser kan delta i modet, där det finns möjlighet till mobilitet mellan klasserna ifråga och där det förekommer konkurrens. Förändring och nyheter — som är modets kärna — måste värderas positivt för att modesystemet ska kunna upprätthållas. Modesystemet har således som uppgift att skapa och legitimera modet. Enligt Kawamuras teori uppkommer modesystemet först under 1800-talet i och med att mode institutionaliseras och det existerar enbart i de storstäder där modeproduktionen är en organiserad struktur.⁷²

Konsumtion av moderiktig dräkt och mode som ett symboliskt system som ger uttryck för sociala och kulturella positioneringar har studerats flitigt i den svenska modehistoriska forskningen.⁷³ I Pernilla Rasmussens forskning problematiserar hon förhållandet mellan produktion och konsumtion genom att lyfta det textila återbrukets betydelse för den moderiktiga garderoben årtiondena runt 1800. Rasmussen visar att återbruk i modegarderoben var identitetsskapande och visade på en modekompetens, samt möjliggjorde att en kvinna kunde uppträda exklusivt och ståndsmässigt klädd samtidigt som hon var en sparsam hustru.⁷⁴ Rasmussen konstaterar att den ståndsmässiga dräkten kan betraktas som en välarbetad och förvaltande garderobsstrategi snarare än en lättsinnig lyxkonsumtion av förgängliga modeideal, och garderoben fungerade som en process där konsumtion och produktion såväl som nuet och minnen kunde sammanlänkas.⁷⁵

---

⁷² Kawamura, (2017), s. 69-92. Det är inte en helt oproblematiserad ståndpunkt Kawamura tar när hon påstår att modesystem endast uppstår i ett industrialiserat och klassdefinierat samhälle. Kawamura menar att det historiskt har funnits så kallade 'modefenomen', men då hennes definition av 'modesystem' kräver en förekomst av klass och modernitet, menar hon att det inte existerar modesystem när dessa andra fenomen inte finns.

⁷³ För sammanlänkningen mellan moral, lyx och konsumtion i svensk kontext se exempelvis Paula von Wachenfeldt & Klas Nyberg, *Det svenska begäret: sekler av lyxkonsumtion*, (Stockholm, 2015), se även Runefelt, (2015). För sammanlänkning mellan mode och moral, se Gudrun Andersson, "Too anxious to please: moralising gender in fashion magazines in the early nineteenth century", *History of Retail and Consumption*, Vol. 6, nr. 3, 2020.

⁷⁴ Pernilla Rasmussen, "Återbruk i modegarderoben, ca 1790-1830", *Historisk Tidskrift för Finland*, Vol. 100, nr. 4, 2015, s. 485f, 493f.

⁷⁵ Rasmussen, (2015), s. 512-516.

Internationellt har forskning kring konsumtion som ett led i framställandet av medelklassbetingade femininiteter framför allt kretsat kring begreppet 'kommodifikation' som ett sätt att fånga den av industrialiseringen nyskapade konsumtionen under sent 1800-tal.⁷⁶ Christopher Breward undersöker relationen mellan konsumtion och femininitet i modemagasin från sent 1800-tal, för att förstå hur feminina stereotyper däri skapades och upprätthölls genom en sorts konsumtionskompetens. Breward placerar konstruktionen av kvinnan i en komplicerad kontext av den offentliga kontra den privata sfären och av vad som uppfattades vara accepterade former av femininitet, som han kopplar till det moraliska problemet med modekonsumtion: där den kvinnliga (eller modebaserade) kulturen kom att bli en säljbar vara.⁷⁷ Han ser magasinen som ett sätt för fler sociala skikt i samhället att nå en av modet uppdyktad drömvärld.⁷⁸ Framför allt belyser han betydelsen av framväxten av varuhusen för den nya konsumtionskulturen och att modemagasinerna uppmuntrade läsarinna att engagera sig i en luxuös fantasi baserad på konsumtionsmönster, vilket inte alltid hade en motsvarighet i deras faktiska liv.⁷⁹ Christine Delhaye lyfter i sin forskning ett annat sätt att tolka modet i magasinen på, som: "...a means to construct female individuality by concrete individualizing techniques."⁸⁰ Delhaye argumenterar för hur den kulturella konstruktionen av kvinnor som konsumenter hade stor betydelse för det större fokus på individualitet som genomsyrade den kvinnliga identiteten. Precis som Kay Boardman refererar hon till begreppet 'conspicuous consumption' som ett sätt att uttrycka kvinnlig medelklassidentitet och hon menar vidare att magasinets text och bild gav kvinnorna redskap att bedöma och utvärdera sig själva, vilket i utsträckningen ledde till ett utvecklande av en kroppsmedvetenhet samt en uppfattning om de själva som 'embodied individuals'.⁸¹ Till skillnad från Brewards och Boardmans forskning försätter således Delhaye kvinnans relation till kulturen i ett perspektiv av sökande efter en individuell identitet, och poängterar att magasinens innehåll möjliggjorde detta.

---

⁷⁶ För utförligare beskrivning av begreppet 'kommodifikation' eller dess engelska motsvarighet 'commodity' och för Kay Boardmans forskning se teoretisk diskussion under "Spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion".

⁷⁷ Breward, (1994), s. 71f.

⁷⁸ Breward, (1994), för magasinen som distributörer av en moderik drömvärld använder Breward bland annat begreppet 'sustaining escapism', se s. 75f.

⁷⁹ Breward, (1994), s. 88f.

⁸⁰ Delhaye, (2006), s. 88f.

⁸¹ Delhaye, (2006), s. 95, 97f., 105.

I det svenska modehistoriska forskningsläget kring konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan i tidskrifter från sent 1800-tal står Leif Runefelts, Henric Bagerius och Emma Hilborns forskning i förgrunden.⁸² Runefelt utforskar reklamen som en del av en kapitalistiskt konsumtionskultur mellan 1870 och 1914 genom att studera framställningen av kvinnan i reklamannonser utifrån två uppfattningar om samhällets struktur: 1800-talets hemideologi och den industriella kapitalismen.⁸³ Han betraktar annonserna som en sorts meningsskapande ideologiproduktion kring kvinnan; vilken befann sig i ett spänningsläge mellan det hierarkiska ramverk som genomsyrade konsumenternas föreställningar om världen och sig själva, och kapitalismen; som representerades av reklamens roll för demokratisering och glamorisering.⁸⁴ Runefelt konstaterar att de bildsatta annonser han studerar uttryckte en medelklassdominans där kvinnan var den perfekta konsumenten; dels för att hon ansvarade för hushållets inköp och dels för att hon uppfattades vara irrationell och ett lätt offer för frestelser. Kvinnans framträdande roll i reklamens bilder berodde på hennes underordnade ställning i det svenska samhället — hon var inte enkom konsumerande utan även ett objekt för beskådan. Varukulturen omvandlade behagplikten: skönheten var inte bara en dygd utan bestod också av deltagande på en marknad. Kvinnan tog mer del i offentligheten men hela tiden på villkoret att hon konstruerade sig själv och sitt hem i enlighet med behagpliktens ideologi. Om hon inte behagade och praktiserade rationell skönhetsvård berodde det på att hon var lat och okunnig, hon skulle framställa sig själv som ett föremål att beskådas och bedömas av män och kvinnor (på villkoret av den manliga blicken): idealmänniskan fick sitt värde genom att hon kunde göra aktiva val på en marknad och på att hon kunde bli beskådad.⁸⁵

Henric Bagerius forskning kretsar kring de debatter om korsetten som uppstod i det sena 1800-talets Sverige och framför allt dräktreformrörelsen, som önskade ändra på den otympliga och skrymmande viktorska kvinnodräkten. Genom att undersöka relationen mellan modeslaveri och kvinnokamp samt vilken betydelse dräkten hade för emancipationsrörelsen runt sekelskiftet 1900,

---

⁸² För forskning kring konstruktionen av kvinnlighet i tidskrifter från 1900-talet med fokus på bland annat modernitet och svenskhet, se exempelvis Emma Severinssons avhandling *Moderna kvinnor: modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920-1933*, (Lund, 2018).

⁸³ Runefelt, (2019), s. 12. För utförligare beskrivning av de två delarna av den svenska samhällsstrukturen, se teoretisk diskussion under ”Spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion”.

⁸⁴ Runefelt, (2019), s. 16-22.

⁸⁵ Runefelt, (2019), s. 280-284, genom summan av de varor kvinnan konsumerade ’förtingligade hon sig själv’.

argumenterar han för att kläderna och modet blev en katalysator och en arena för att diskutera frågor som låg i tiden: nationalitet, personlig frihet, samt fåfänga respektive skönhet.⁸⁶ En del av debatten betraktade korsetten som en otidsenlig (och hälsofarlig) rest från ett samhälle där kvinnors möjligheter i offentligheten var betydligt begränsade, och en annan som en symbol för det moderna samhällets framväxt där sekelskifteskvinnan uppfattades vara en bildad, sofistikerad och graciös varelse så länge hon bar en dräkt med snörd midja.⁸⁷ Ett problem för dräktreformrörelsen var emellertid att vissa kvinnor inte tycktes vilja ändra på detta underkastade läge, utan gladeligen konsumerade den moderiktiga klädseln. Framför allt gällde detta borgerliga kvinnor, för vilka kläderna inte enkom markerade deras kvinnlighet utan även deras klasstillhörighet.⁸⁸ Klädernas och modets betydelse för hur kvinnan kom att uppfattas årtiondena runt sekelskiftet återfinns i Emma Hilborns forskning, framför allt hur intresset för en anständig modedräkt kunde öppna upp för förändring inom vilka sfärer den borgerliga kvinnan kunde röra sig under det sena 1800-talet. Hilborn studerar kvinnoideal uttryckta i tidskrifter med fokus på cykling — som från början varit en aktivitet förbehållen för män — och visar att framväxten av en anständig cykeldräkt för kvinnor resulterade i att det uppfattades respektabelt för kvinnor att cykla. Den ideala kvinnan kunde ta sig an en så pass 'ansträngande' aktivitet som att cykla, bara hon brukade sitt koketta intresse för mode på rätt sätt genom att använda kläder som framhöll hennes kvinnlighet.⁸⁹

Konstruktionen av ideal kvinnlighet var som ovanstående forskning visar betingad av konsumtionsmönster, samtidigt som det fanns en ständigt närvarande klassdiskussion och distinktion. Betydelsen av mode som ett klassuttryck har varit framstående i forskningen.⁹⁰ För detta klass-fokus inom den modehistoriska forskningen har frågan om hur modet 'rör sig' mellan

---

⁸⁶ Bagerius, (2019), s. 11f.

⁸⁷ Bagerius, (2019), s. 40f.

⁸⁸ Bagerius, (2019), s. 234-236.

⁸⁹ Emma Hilborn, "Den eleganta cyklisten: cykling, mode och kvinnlighet i sekelskiftets svenska och danska damtidningar", *Historisk tidskrift*, Vol. 138, nr. 1, 2018, s. 28-31.

⁹⁰ Se exempelvis Rachel Worth, *Fashion and class*, (London/New York, 2020), vars forskning tar avstamp i det föränderliga modets relation till förändring av begreppet klass i olika kontexter med fokus på hur modet speglar men också formar idén om klass, s. 1-11.

olika sociala grupper i samhället varit central.⁹¹ Modet som ett uttryck för klass såväl som genus är grundläggande för Ariel Beaujots forskning. Med utgångspunkt i det under århundradet förhärskande idealet att medelklasskvinnans karaktär kunde läsas i hennes utseende, undersöker hon betydelsen av handskar, solfjädrar, parasoll och skönhets-sets för uttrycket av klass och person. Hon menar att dessa materiella ting verkade som redskap genom vilka större kulturella och medelklassbetingade koncept kunde ta uttryck: genom att en kvinna konsumerade vissa accessoarer kunde hon förverkliga en medelklassidentitet.⁹² Beaujot konstaterar att de materiella sakerna tog del i att definiera kvinnlig skönhet och femininitet samt att uttrycka status och konsumtion. Handsken som led i konstruktionen av en medelklassbetingad kvinnlighet får exempelvis betydelse för att den artikulerar den vita hyn som ett skönhetsideal som visade kvinnans möjlighet att slippa bli utsatt för väder och vind och för att den markerar den lilla handen som ett åtråvärt ideal som visade att kvinnan slapp ta del i arbete. Beaujot menar genom detta exempel att klass kunde bli fysiskt uttryckt även på kvinnans kropp.⁹³ Här — vid manifesteringen av klass på kvinnans fysiska kropp — är ett bra ställe att sätta stopp för redogörelsen för den modehistoriska forskningen och röra oss vidare; längre in, mot det som kläderna döljer: kroppen.

1.6.2 Kroppens historia

Kroppen och kläderna har en lång och snårig relation. Många modehistoriska forskare har diskuterat spänningsläget dem emellan, men en vedertagen uppfattning som inledningsvis presenterats är att modet är länken mellan individens kropp och samhällets kropp.⁹⁴ Att kroppen och

---

⁹¹ Se Worth, (2020), kap. 1: "What's in a name? The language of class in relation to fashion and fabrics", Diana Crane *Fashion and its social agendas: class, gender and identity in clothing*, (Chicago, 2000), där Crane bland annat utforskar huruvida modet hade inverkan på social mobilitet för arbetarklassen. Crane menar att klädedräkten innan industrialiseringen helt och hållet uttryckte en persons sociala status, genus, arbete och religion, men att kläderna efter industrialiseringen allra främst kom att uttrycka klass och genus före andra sociala positioner, s. 3. Se även Valerie Steele, *Fashion and eroticism: ideals of feminine beauty from the victorian era to the jazz age*, (New York/Oxford, 1985), s. 7.

⁹² Ariel Beaujot, *Victorian fashion accessories*, (London/New York, 2012), s. 1-16.

⁹³ Beaujot, (2012), s. 179.

⁹⁴ Se Bermingham, (1994), s. 112. Även inom konsthistoria har detta ställningstagande varit gällande, se exempelvis R. Broby-Johansen, *Kropp och kläder: klädedräktens konsthistoria*, (Köpenhamn, 1991), s. 5, som argumenterar för att kläderna och kroppen lever i ett samspel av förändring där modet verkar som den fasta punkten. Kopplingen mellan kvinnokroppen och modet görs också på ett ögonöppnande vis i *A Cultural History of the Human Body: In the Age of Empire*, där Michael Sappol diskuterar genuskonstruktionen av kvinnan i relation till Charles Darwins evolutionsteori utifrån en karikatyr för att visa hur kulten kring det 'rena' kvinnliga ställdes utanför det evolutionära narrativet, samtidigt som kvinnan kopplades till det sexuella urvalet genom sin attraktiva kropp som framhävdades av de moderiktiga kläderna, se Michael Sappol & Stephen P. Rice (red.), *A Cultural History of the Human Body: in the Age of Empire*, (Oxford, 2010), introduktion s. 1-37.

kläderna ständigt befinner sig i ett samspel, med modet som gemensam faktor tydliggörs genom att mode är mer än de specifika plaggen som bärs; det är ett större system som kan innefatta skönhetsideal som inte är knutna till särskilda kläder. Carolina Browns forskning har kretsat kring att utröna skönhetens historia, kroppslig såväl som själslig skönhet utifrån sociala och kulturella aspekter. Hon menar att uppfattningen om att det finns en tidlös skönhet är ett resultat av kulturella strukturer som främst grundar sig i ordning och kontroll och att det har varit så genom århundradena, även om uttrycken har skiljt sig åt.⁹⁵

Kroppen har studerats på ett flertal sätt kulturhistoriskt. I Willemijn Rubergs korta men effektiva genomgång över framväxten av forskningsfältet ”history of the body” knyter han det till den kulturella vändningen på 1980- och 90-talen, där kroppen kom att studeras utifrån kulturell och historisk variation, snarare än att uppfattas som biologiskt självklar.⁹⁶ Representationen av kroppen och de kroppsliga uttryckens kulturella konnotationer har i Richard Dyers forskning utgått från den vita hudfärgen. Han studerar hur vita människor har avbildat sig själva och konstaterar att hur kroppen visas upp i bilder, bidrar till sociala och kulturella normer och värderingar — i detta fallet vad normen för den mänskliga kroppen är. Genom begreppet ’embodiment’ fångar han att representationen av människor alltid är en representation av kroppar, och framför allt en reproduktion av kropp ur ett heterosexuellt perspektiv.⁹⁷ Dyer konstaterar att den vita färgen som sådan har kommit att representera det universellt goda som personer med vit hy därigenom har kunnat tillskriva sig själva, men att den även har knutits till renlighet, oskuld, skönhet — det som uppfattats vara moraliskt överlägset.⁹⁸

I Sverige har Karin Johannissons forskning haft stort inflytande över den historiska och idéhistoriska forskningstraditionen om hur kroppen förhåller sig till omgivande sociala och kulturella strukturer, och hon försätter på ett ögonöppnande vis vår biologi i historisk kontext vilket

---

⁹⁵ Carolina Brown, *Skönhetens mask: historia om kropp och själ, ideal och verklighet*, (Stockholm, 2011), s. 8-10.

⁹⁶ Willemijn Ruberg, *History of the Body*, (London, 2020), s. 1. Den kulturella konstruktionen av kroppen har bland annat fokuserat på vilka representationer som ger uttryck för den (exempelvis hur olika sjukdomar beskrivits eller hur vissa kroppsdelar har uppfattats representera ’femaleness’), hur den har disciplinerats, hur sexualitet och genus konstruerats samt upplevelsen av att *ha* en kropp och *leva i* och *med* den ur ett fenomenologiskt perspektiv.

⁹⁷ Richard Dyer, *White*, (London/New York, 1997), s. 1f, 14-25.

⁹⁸ Dyer, (1997), s. 70f.

skapar ett tidsligt och rumsligt perspektiv på de kroppsliga uttrycken. I *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle* studerar Johannisson specifikt kvinnans kropp och de sjukdomar som omgav den årtiondena kring förra sekelskiftet. Hon utgår från att sjukdom är ett sociala konstruerat fenomen, som inte ska tas för givet utbrutet från tid och rum, utan som uppstår i en särskild kultur, att sjukdomar kan användas för att ge existentiell förståelse för en individ, samt att ”en riktig sjukdom” kan vara svår att fånga metodologiskt då den både förhåller sig till det mätbara och till det upplevda. Genom kopplingen mellan kroppen och den omgivande kulturella kontexten möjliggörs att konstruktionen av kvinnlighet kan relateras till sjukdomar såväl som moraliska ställningstaganden om vad en kvinna kan representera. Johannisson konstaterar avslutningsvis att idealet kring den sjuka kvinnan vid slutet av 1800-talet skapades av ett flertal olika roller; exempelvis den sociala roll som den borgerliga kvinnan hade som passiviserade och begränsade henne i ett i övrigt föränderligt samhälle, samt den kulturella roll där kvinnosjukligheten blev en konstruktion av en kvinnlig idealtyp.⁹⁹

Kroppens kulturella betingning är också föremål för Claes Ekenstams forskning, där han genom bland annat studier av etikettslitteratur försöker komma åt idéer kring kroppen: hur den har uppfattats såväl som disciplinerats, och hur dikotomierna kropp och själ samt natur och kultur har diskuterats.¹⁰⁰ Ekenstam visar att fokuset på kontroll och disciplinering av kroppen och de kroppsliga uttrycken fick allt större betydelse under 1800-talet, och växte till ett självförverkligande, där medelklassen särställde sig genom en kroppslig kontroll och hygien men även genom en inre disciplinering och karaktärsdaning. Samtidigt visar också hans studie en motsägelsefull utveckling, med en allt större sexualisering av kroppen och ett uppvärderande av betydelsen av sexualitet samt ett ökat fokus på känslouttryck.¹⁰¹ Den förändrade inställningen till kroppens uttryck och kontrollen av dem som är närvarande i Ekenstams forskning, har på senare år

---

⁹⁹ Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, (Stockholm, 1995), s. 7-9, 268-273. På liknande vis arbetar Johannisson i sin essäsamling *Kroppens tunna skal: sex essäer om kropp, historia och kultur*, där hon utgår från kroppens ofrånkomliga relation till omvärlden som formar den — kroppen har burit på metaforer och omskapats i olika tider och på olika platser, se exempelvis Karin Johannisson, *Kroppens tunna skal: sex essäer om kropp, historia och kultur*, (Stockholm, 2013), s. 9-15.

¹⁰⁰ Ekenstam, (1993), s. 9-12. På liknande sätt har Maja Larsson i sin forskning riktat uppmärksamhet mot hur föreställningar om kön och individualitet har konstruerats och förändrats i takt med förändrade uppfattningar om den manliga respektive kvinnliga kroppen. Larsson försöker i medicinska rådgivningsböcker fånga ett sorts meningsskapande kring kroppen, invävt i ett omgivande kulturellt meningsskapande, se Larsson, (2002), s. 12.

¹⁰¹ Ekenstam, (1993), s. 335-348.

även studerats ur perspektiv av hälsa och renlighet. I antologin *Med tvål, vatten och flit* skisseras de ideal och praktiker som genomsyrade den nordiska diskussionen om renhet och hälsa årtiondena innan och efter sekelskiftet 1900. Forskningen kretsar kring hur arbetet gick till för att göra renligheten till en sjukdomsförebyggande praktik, vilka ideal som var verksamma och hur dessa tog olika praktiska uttryck på olika plan i de nordiska länderna.¹⁰² Boken tar avstamp i strävan efter att förbättra folkhälsa och renlighet som genomsyrade de västeuropeiska samhällena runt år 1900. Framför allt berodde detta förändrade fokus mot hälsofrågor på den växande moderniseringen, industrialiseringen och genombrottet i medicin; där sambandet mellan bakterier och smittspridning såg dagens ljus.¹⁰³ Josefin Englund visar emellertid i sitt kapitel att det förhärskande renliga husmodersidealet — som propagerades av stat och läkarkår som ett led i det nordiska renlighetsprojektet runt 1900 — inte nödvändigtvis efterlevdes i de kontaktannonser hon betraktar. Annonsererna som sökte en partner att dela livet med var inte övervägande intresserade av frågan om renlighet, vilket skapar en problematiserad bild över närvaron av renlighet i människors vardagsliv trots de ideal som propagerades på statlig nivå.¹⁰⁴ Här — vid rollen som den renliga husmodern — tar vi oss ännu ett steg längre in, mot de moralfrågor som utgjorde ramverken för kvinnors karaktär och levnadsvillkor.

1.6.3 Kvinnomoral och levnadsvillkor

Så hur har då det som ramas in av den kvinnliga kroppen klädd i moderiktiga kläder: det vill säga den inre kvinnan, studerats i tidigare forskning? Som de ovanstående två forskningslägena visat har den kvinnliga klädedräkten och den kvinnliga kroppen till viss del förstått ur perspektiv av moralfrågor även om det huvudsakliga fokuset för forskningsstudierna har varit mode eller kropp. Moralen har således varit närvarande som en förklarande orsak eller effekt av kulturella mode- eller kroppsuttryck, även om den inte fått stå som huvudsakligt studieobjekt. I det följande kommer vi rikta blicken mot ett antal forskningsbidrag som på ett eller annat sätt kastar ljus över hur kvinnor

---

¹⁰²Annelie Drakman, Johanna Annola & Marie Ulväng, ”Inledning”, i *Med tvål, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet som ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, (Lund, 2021), s. 7-12.

¹⁰³ Karolina Wiell, ”Den nordiska badfrågan och det svenska folkbadet 1880-1950”, i *Med tvål, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet som ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, (Lund, 2021), s. 19.

¹⁰⁴ Josefin Englund, ”Genom sitt sanna väsende göra ett hem trevligt: könsideal om husmoderlighet och kroppslig omsorg i kontaktannonser 1890-1960”, i *Med tvål, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet i ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, (Lund, 2021), s. 175-177.

har levt, vilka sociala roller de har tillskrivits och vilka moraliska ramverk som har legat till grund för dessa — forskningsbidrag som jag menar kompletterar bilden av *moralen* för betydelsen av konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan.

Tidigare forskning som haft rådgivningslitteratur riktat till kvinnor som huvudsakligt källmaterial har bland annat studerat det ur perspektivet av uppfostran eller retorik.¹⁰⁵ Beate Lundbergh analyserar i sin forskning en rad rådgivningsböcker från 1880-talet från perspektivet av uppfostran, med fokus på vilka förutsättningarna flickorna ansågs ha och vilka mål sagda uppfostran skulle förverkliga.¹⁰⁶ Lundberghs studie tangerar främst beteendet hos kvinnorna och hur det ska kontrolleras, samt vilka karaktärsdrag som anses skadliga och vilka som ska uppmuntras: kvinnan ska vara behaglig, huslig, dygdig, religiös samt frisk och stark.¹⁰⁷

Kvinnors levnadsvillkor har studerats ur ett etnologiskt perspektiv i Sverige, här representerat av Angela Rundquists samt Jonas Frykmans och Orvar Löfgrens forskning. Rundquist fokuserar på det vardagliga livet för kvinnor som tillhörde hög- och lågadeln i Sverige under andra halvan av 1800-talet. Med utgångspunkt i ett antal individers livscyklar och sociala liv undersöker hon hur de uttryckte sin klass och kultur, vilka ramverk de förhöll sig till i fråga om värderingar och tankar, samt hur de såg på sig själva och andra.¹⁰⁸ Rundquist menar att dessa kvinnor tillhörde en privat och från samhället sätt relativt stängd värld, där societetens mål och ritualer kom att forma deras vardag och värderingar redan från början av deras liv, samtidigt som hon argumenterar för att de tillhörde en nyckelkategori i samhället som varit förbisedd i tidigare forskning.¹⁰⁹

Eva Helen Ulvros har i sin avhandling precis som Rundquist tagit avstamp i att försöka konkretisera ut det vardagliga livet för kvinnor, men hon studerar kvinnor inom borgerligheten. Till skillnad från Rundquist som fokuserar på ett visst antal familjer och individer, försöker Ulvros inte rekonstruera

---

¹⁰⁵ För rådgivningslitteratur och den retoriska konstruktionen av kvinnan, se Kolbe, (2001).

¹⁰⁶ Beate Lundbergh, *Kom ihåg att du är underlägsen! Pedagogik för borgarflickor i 1880-talets Sverige*, (Lund, 1986), s. 18.

¹⁰⁷ Lundbergh, (1986), s. 79-130, se exempelvis uppräknings s. 91.

¹⁰⁸ Angela Rundquist, *Blått blod och liljevita händer: en etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850-1900*, (Stockholm, 1989), s. 12-19.

¹⁰⁹ Rundquist, (1989), s. 331-333.

”en verklighet”, utan snarare spegla den samhällliga strukturen och kulturen i ett antal människoöden. Fokuset ligger vid vilka värderingar som var vanligt förekommande i det borgerliga livet, hur maktrelationerna såg ut mellan män, kvinnor och barn, samt gifta respektive ogifta kvinnor, men även hur dessa fenomen eventuellt kom att förändras i och med att kvinnan i slutet av den period Ulvros studerar (det vill säga runt 1870), började röra sig allt mer i en offentlig sfär.¹¹⁰ Ulvros konstaterar att den privata kontra den offentliga sfären inte nödvändigtvis hade den tydliga skiljelinje mellan sig som historisk forskning ofta har velat betona. Även om genuskonstruktionen konkretiserade fram en underordning för kvinnan, menar hon att män såväl som kvinnor rörde sig i ett socialt och kulturellt landskap som inte alltid förhöll sig till den snäva uppdelningen av den privata kontra den offentliga sfären: det går inte att påstå på ett oproblematiserat sätt att sfärerna garanterat fick den betydelse som historisk forskning gärna velat tillskriva dem.¹¹¹

Till skillnad från Rundquist som endast studerar överklassen och Ulvros som fokuserar på medelklassen i det svenska samhället, har Frykman och Löfgren snarare studerat övergången från ett agrart samhälle till ett modernt ur en etnologisk synvinkel. Frykman och Löfgren tar avstamp i det äldre bondesamhället för att därifrån röra sig mot hur borgerligheten byggde en ny kultur under 1800- och 1900-talen, vilken skiljde sig både från aristokratin, bondesamhället och den växande arbetarklassen.¹¹² Frykman och Löfgren fokuserar på vardagliga rutiner och betydelsen av materialitet för denna förändringsprocess. De väljer att studera den tidsepok när den borgerliga kulturens världsbild blir allt tydligare och får större inflytande på andra delar av den svenska kulturen; ungefär mellan 1870 och 1914.¹¹³ Frykman och Löfgren konstaterar att det finns ett ständigt framåtsträvande i den framväxande borgliga kulturen, som var motsägelsefullt i att strävandet efter att ständigt bli en bättre människa genom bland annat kontroll, stod i kontrast till idealet av den synbara ordningen och den lycka som återfanns i det stadgade och stillastående, lugna familjelivet.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Ulvros, (1996), s. 13-15, 18-20.

¹¹¹ Ulvros, (1996), s. 331-336.

¹¹² Frykman & Löfgren, (2019), s. 11.

¹¹³ Frykman & Löfgren, (2019), s. 11-13.

¹¹⁴ Frykman & Löfgren, (2019), s. 246.

2. Analys

I det följande kommer vi att röra oss genom mode-, kropp- och moraldiskussioner i källmaterialen och studera hur konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan sker på villkor av hemideologin respektive den kommodifierade kvinnligheten, mot bakgrund av respektabiliteten som ett led i konstruktionen av ideal kvinnlighet. Undersökningen är upplagd i ett antal teman som i olika hög grad kastar ljus över samspelet mellan mode, kropp och moral: behagfullhet, fåfänga, renlighet, skönhet, hälsa, rörelser i naturen, mode som system och kvinnans relation till modet, återbruk av moderiktig klädsel, betydelsen av att väcka begär och hemmet som institution.

2.1 Behagfull och enkel harmoni

Hemideologins krav på kvinnans naturliga behagplikt är gällande materialet. I *Hemmets allehanda* framträder kravet på följande sätt: ”Allt ligger i att behaga och göra sina företräden gällande. Det är målet, till vilket modet sträfvat med alla sina förförelser, sin elegans och sina tokerier.”¹¹⁵ Med modet som redskap är kvinnans mål att behaga sin omgivning och lyfta fram de bästa delarna hos sig själv. Informationen i modemagasinen ger den ideala medelklasskvinnan viskningar från modets värld som möjliggör för ett uppfyllande av den viktigaste plikten; behagplikten, i hemideologins anda. Behagplikten kan i materialet betingas av hemideologins ideal såväl som den kommodifierade kvinnlighetens, då kvinnan förväntas konsumera mode för att uppfylla den. Runefelt visar att den kvinnliga behagplikten även var förekommande i andra samtida tidningar, som *Svensk Damtidning*, *Svea* och *Idun*; ofta från ställningstagandet att skönhet var typiskt kvinnligt. Att pressen kom att identifiera kvinnan som en konsumerande målgrupp gjorde att ett flertal modetidningar startades vilka framför allt riktade in sig på mode och skönhet. Kvinnan skulle vara vacker och följa modet utan att sticka ut allt för mycket, och genom att skönheten uppfattades som en självklar del av den ideala kvinnan var även den en integrerad del i den rådande samhällsordningen.¹¹⁶

Sammankopplingen mellan kvinnan och konsumtion gör gällande hur målet att behaga genom modemedvetet utseende är betingat av en kommodifierad kvinnlighet som är tätt sammanvävd med det framväxande konsumtionssamhället. Kommodifieringen av kvinnligheten blir det redskap genom vilket modets mål kan uppnås: förförelsen, elegansen och ’tokerierna’ — men som riskerar att komma i krock med hemideologins tydligt uttalade krav: att behaga men aldrig överdriva.

---

¹¹⁵ *Hemmets allehanda*, ”För damerna.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 31), s. 495.

¹¹⁶ Runefelt, (2019), s. 131-133.

I materialet konstrueras den behagliga idealkvinnan genom ett antal begrepp som på ett eller annat sätt anspelar på behagplikten eller den kommodifierade kvinnligheten. Ett av dessa är enkelhet. I *Freja* lyfts enkelheten fram som den ledande stjärnan för kvinnan: den ska visa henne rätt genom modedjungeln, mot det eleganta som passar henne.¹¹⁷ Allt i den ideala kvinnans garderob ska genomsyras av den enkla behagfullheten, även valet av tyg på dräkterna.¹¹⁸ När *Hemmets allehanda* propagerar för betydelsen av enkelhet i dräkten börjar diskussionen med frågan om vad medelklasskvinnan bör begära av världen: ”Inskränk därför dina behov allt efter förhållandena till ett visst mått, som aldrig får fyllas, ty då intet längre återstår att önska, först då blifva missnöje och otillfredsställelse för alltid bofasta i sinnet.”¹¹⁹ För att lyckas hålla sig nöjd med sitt liv uppmanas hon att inte kräva för mycket utan se till att hennes behov aldrig är helt tillfredsställda. Enkelheten ska genomsyra hennes liv, och så även hennes kläder: ”Har du ej medel att skaffa dig en *fullständig*, elegant kostym, så nöj dig med en komplett *enkel*, ty intet tager sig sämre ut, än et eller ett par dyrbara persedlar, som ej passa hop med den öfriga, tarfliga drägten.”¹²⁰ En enkel klädedräkt är således bättre än en som är sammansatt på ett osammanhängande vis; av dyra respektive ’tarvliga’ delar. Den enkla klädseln ska inrama en måttfull kvinnlighet som inte rör sig alltför långt mot en kommodifierad kvinnlighet; vars villkor dikteras av ett fokus på moderiktiga och dyra kläder. Kvinnan ska vara måttfull till personligheten och enkel i klädedräkten — då är hon som vackrast och behagligast. Den behagplikt som utgör ett nav i hemideologin samkonstrueras således genom att propagera för måttfullhet till karaktären och enkelhet i kläderna.

Ett annat sätt som det kvinnliga behaget iscensätts på är harmoni. Att klä sig smakfullt och elegant och framstå harmoniskt vacker är en konst som baseras på kunskap om den egna kroppens företräden. *Hemmets allehanda* beskriver det som följande:

”Skönheten består i fullkomlig harmoni, men som all fullkomlighet är sällsynt, blir klädnadens uppgift att framhålla de kroppsliga företräden som finnas och dölja felen. Kan man blott

---

¹¹⁷ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 oktober 1874, årg. 2, nr. 20).

¹¹⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 juni 1877, årg. 5, nr. 11).

¹¹⁹ *Hemmets allehanda*, ”Diverse goda råd”, (1888-1889, årg. 3, nr. 2), s. 31.

¹²⁰ *Hemmets allehanda*, ”Diverse goda råd”, (1888-1889, årg. 3, nr. 2), s. 31.

fördomsfritt bedöma sig sjelf, är således problemet till hälften löst. Men huru svår är icke all sjelfkänedom!”¹²¹

Fortsättningsvis ger *Hemmets allehanda* en noggrann redogörelse för de fel som många kvinnor begår när det rör denna självkänedom. Framför allt baseras kritiken på att kvinnorna ifråga inte kan studera sig själva utan att ha rådande mode- och skönhetsideal som måttstock — oavsett om dessa ideal faktiskt passar den specifika kvinnan. Form och proportion vad gäller utseendet och kläderna framstår här som en källa till problemet då kvinnor inte tar hänsyn till hur deras egna kroppar ser ut, utan anammar vissa modeföreskrifter som egentligen inte passar deras fysik. Kvinnor väljer frisyrer som inte passar deras ansiktsformer, placering av ögon, eller längd på hals. De använder ofta för små skor eftersom små fötter uppfattas vara det vackraste. Särskilt det sistnämnda skönhetsidealet kritiseras som något problematiskt för kvinnans hälsa och som något som gör hennes rörelsemönster fult. Artikeln framhåller att allt borde ’offras’ åt rörelsefriheten och att foten (även när den befinner sig i en sko) måste vara proportionellt stor i relation till resterande kroppsstorlek — skorna bör passa den kropp som de bärs på.¹²² Vissa delar av den ideala medelklasskvinnans utseende har således särskilt stora krav på sig vad gäller att uttrycka den harmoniska behagfullheten och skorna såväl som frisyrerna återkommer i ett flertal artiklar.¹²³ Även i rådgivningslitteraturen är betydelsen av en harmonisk helhet av största vikt; en ung flicka bör vara prydligt klädd, där klädernas färg och drapering bildar en smakfull harmoni. Kläderna ska alltid harmonisera med det tillfälle de bärs på; enklare för promenader, mer uppklädda för konserter eller teatrar.¹²⁴

I källmaterialet samkonstrueras således idealet baserat på förhållandet mellan kropp och kläder. Som visas av diskussionerna kring enkelhet och harmoni som uttryck för det behagfulla, framgår att kroppen är styrande och att modet ska anpassas efter den. Hur kvinnans kropp ser ut bör ha

---

¹²¹ *Hemmets allehanda*, ”Konsten att kläda sig med smak.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 3), s. 46.

¹²² *Hemmets allehanda*, ”Konsten att kläda sig med smak.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 3), s. 46.

¹²³ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya Moder”, (15 juli 1873, årg. 1, nr. 14), rörande betydelsen av skorna för det helas harmoni: ”Här ligger den största elegans i den största enkelhet.”, ”Nya moder.”, (1 mars 1884, årg. 12, nr. 5), rörande att frisyrerna ska rätta sig efter huvudets form för att framhäva dess linjer: ’konsten’ får endast ingripa vid de tillfällen då naturen brister.

¹²⁴ A. Baisch, *Huru skall en flicka vara?*, (Stockholm, 1889), s. 46.

företräde när hon ska välja sin moderiktiga dräkt. Modet har sedermera till uppgift att skapa en harmoni tillsammans med kroppen: ”Den sanna elegansen beror ej på att man slafviskt följer modet och ej heller på dyrbara tyger och garnityr, utan dess rätta grund är att drägten fullkomligt harmonierar med ansigtet och gestalten, och den stora konsten är att rätta modet derefter och låta alla dess enskildheter sammansmälta till ett vackert helt, utan några större intryck.”¹²⁵ Enligt artikeln i *Freja* är det varken de ekonomiska förutsättningarna eller tillgången på det nyaste i modevärlden som möjliggör detta. Kvinnan bör ständigt söka att bibehålla det som är passande och lagom anständigt för ögonen, och ju underligare plagg som anses vara moderna, desto försiktigare bör hon vara för att inte lockas att ”...förneka den ande, som utgör själen i det brokiga hvimlet...”.¹²⁶ I konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan som dikteras av hemideologins villkor, är det således tydligt att kläderna, kroppen och själen sammansvetsas till en enda kvinnlighet, till ett enda ideal. Den ideala kvinnan blir behagfull genom att hon tar hänsyn till sin kropp och sin själ: hon ska till sinnet vara enkel och eftersträva en harmonisk utstrålning som uppstår först när hon anpassar sin moderiktiga klädsel efter sin person och sin kropp. Det eleganta är alltid modernt, men det moderna är inte alltid elegant oavsett hur dyrt det är, därför måste kvinnan sträva efter en klädsel som är passande, enkel och där alla färger harmoniserar: ”Lösningen af denna uppgift är en pligt, en förtjenst, som medför sin belöning och sprider den trollglans, som kallas elegans, öfver hela vårt yttre.”¹²⁷ Elegans och skönhet uppnås alltså inte genom att kvinnan helt och hållet anammar det som är modernt; genom att hon i enlighet med den kommodifierade kvinnligheten brukar ’conspicuous consumption’, utan genom att hon föredrar det som är det enkla och harmoniska. Den ideala kvinnan konstrueras således utefter hemideologins ramverk snarare än den kommodifierade kvinnlighetens, åtminstone när det rör strävan efter det behagliga.

Den harmoniska enheten i klädedräkten innefattar även underkläder; *Freja* framhåller att den behagfulla kvinnan måste bära korsett och underkjol som ger stadga och en säker hållning till gestalten och som möjliggör att överkläderna lägger sig väl ovanpå.¹²⁸ Med det sagt argumenterar

---

¹²⁵ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1877, årg. 5, nr. 2).

¹²⁶ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1877, årg. 5, nr. 2).

¹²⁷ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 oktober 1884, årg. 12, nr. 19).

¹²⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Moderna underkläder, negligé-dräkter och underkjolar”, (15 mars 1877, årg. 5, nr. 6).

Hemmets allehanda för att kläderna till viss del ska anpassas efter de kroppsliga förutsättningarna. De som inte förändrar eller omformar allt för mycket är att föredra: ”Om figuren är vacker, så bli drägten klädsammare i samma mån den är enkel och förefaller som blott ett draperi, hvilket smyger sig till den vackra gestalt, som uppbär den. Naturligtvis får man dock icke aflägsna sig så långt från modet, att man väcker uppseende.”¹²⁹ De unga kvinnornas utseende framträder bäst i en enkel dräkt i ljusa färger som sluter sig lätt till kroppen utan diverse dekorationer: ”Det är de runda formerna, de daggfriska färgerna, de klara ögonen och de fylliga, röda läpparne, som man vill se och beundra, icke elegansen.”¹³⁰ En enkel dräkt som smiter åt kring kroppen och visar de fysiska behagen utan att transformera dem allt för mycket är således att föredra. Behagplikten som dikterar att varje kvinna ska behaga sin omgivning med sitt utseende, uttrycks här med respekt för de individuella kropparna. Det räcker inte för en kvinna att ta på sig en moderiktig dräkt, hon måste ta hänsyn till sin kropp i jakten på ett behagfullt utseende — för att kunna fullfölja behagplikten måste hon eftersträva enkelhet och en kroppslig medvetenhet. Den ideala kvinnan samkonstrueras fram — kläderna ska vara en fortsättning av hennes kropp och person, inte arbeta emot dem. Harmoni uppnås när dessa tre delar samverkar till en enda behagfull varelse, *en enda behagfull helhet*.

Resonemanget kring samkonstruktionen av den ideala medelklasskvinnan har visat att målet med hennes utseende — oavsett om det beskrivits som behagfullt, enkelt, harmoniskt eller elegant — var att vara vacker och att genom sin ordnande klädsel inte väcka uppseende eller uppröra. För detta mål är det av största vikt att kvinnan har kläder som är hela och rena. I *Freja* framkommer även betydelsen av att det riktiga behaget uppstår om kvinnan bär kläder som hon kan röra sig lätt och ledigt i.¹³¹ Respektabilitetens organisering som ett led i konstruktionen av kvinnlighet utgörs i detta fall dels av en uppfattning om vad som är ’rätt’ kläder; hela, rena och vackra, och dels av att kvinnan kan röra sig naturligt i dem. Den ideala kvinnligheten byggs således upp av ett antal moralkoder som rör mer än bara kläderna och sträcks ut till att innefatta rörelsemönster som ett led i hur kvinnan kan komma att uppfattas av andra. För att vinna respektabilitet måste kläderna möjliggöra att den ideala kvinnan kan röra sig ordentligt.

---

¹²⁹ *Hemmets allehanda*, ”Konsten att kläda sig med smak.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 3), s. 47.

¹³⁰ *Hemmets allehanda*, ”Konsten att kläda sig med smak.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 3), s. 47.

¹³¹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 mars 1875, årg. 3, nr. 5).

Det räcker alltså inte att vara vacker på utsidan — behaget måste strömma *genom* hela kvinnans individ. Klädernas och kroppens skönhet måste anspela på en inre, vacker själ och person — behagfullheten är inte något som med hjälp av god smak och elegant mode bara ska vara en yta. I rådgivningsboken *Den röda och den hvita rosen* påtalas det inledningsvis att skönheten inte är något en människa kan kontrollera; det som kan kontrolleras är förmågan att *vara* behaglig. En ’ful’ kvinna kan väga upp för avsaknaden av fysisk skönhet genom sin behaglighet, på samma vis som en skön kvinna kan förlora sin skönhet genom oförsiktighet: ”Ty det sanna behaget kommer inifrån, och det antagna prydliga skicket blir endast en förkonstling.”¹³² Liknande tankar kring den behagliga själen återfinns hos dr. Hermann Klencke, när han i *Jungfrun* beskriver behaget som ’blomman av alla goda egenskaper’ hos kvinnan. Hon ska se till att vårda det genom att ’bilda sitt hjärta’ och hennes känslor och förnuft ska stå i ett jämt samband mellan varandra. Den kvinna som har ett vacker yttre men inte kombinerar det med en vacker själ, gör ett värre intryck än den kvinna som inte är vacker.¹³³ Behagfullheten avgjordes alltså inte bara av moderiktigheten eller de fysiska förutsättningarna, utan även av ett behagfullt inre sinne. Den ideala medelklasskvinnans förmåga att leva upp till hemideologins behagplikt, beror likväl på hennes karaktär och beteende som på hennes yttre företeelser.

Samkonstruktionen av den inre och den yttre kvinnan sker även i rådgivningsboken *Den unga qvinnan*. I översättarens inledande ord påtalas att boken framför allt berör kvinnans inre liv snarare än hennes yttre, men att dessa två aspekter speglar varandra så att det inre återspeglas i det yttre och vice versa — som en harmonisk enhet.¹³⁴ Kvinnan är väsensskild från mannen till sin natur, hon är förvisso svagare än honom, men denna svaghet kan vändas till en styrka om den uttrycks genom ödmjukhet, mottaglighet för det sköna, ’hjärtats rikedom’ i godhet och eftergivenhet och en känsla för den ädla måttfullheten. Hon måste sträva efter en harmonisk utveckling av sin medfödda natur för att uppnå den sanna kvinnligheten: ”Det som strider mot själens adel och höghet är ett urartande,

---

¹³² Paracelsus (pseud.), *Den röda och den hvita rosen. Bepröfvad rådgifvare för alla dem, som önska att bibehålla och bevara skönhet, helsa och ungdomskraft intill döden*, (Malmö, 1896), Inledning.

¹³³ Hermann Klencke, *Jungfrun. En kropps- och själsdietetik för den fullvuxna flickans självvård och sjelfuppfostran*, (Stockholm, 1882), s. 29f.

¹³⁴ Caroline Milde, *Den unga qvinnan, hennes väsen och verkningskrets. Råd för det andliga och praktiska lifvet*, (Stockholm, 1884), ”Förord.” (av översättaren).

som skadar qvinligheten och beröfvar den dess innersta väsen och behag.”¹³⁵ I konstruktionen av den ideala kvinnligheten finns således ett uttalat ideal som sträcker sig djupare in i kvinnan. Det stannar inte vid hennes kläder eller vid hennes kropp, utan först vid hennes själ och person. I ovanstående utdrag ur källmaterialet bekräftas hemideologins grundstruktur: kvinnans underordnade ställning till mannen. Hon är en helt annan varelse, från honom väsensskild. Med hennes kvinnlighet följer en viss uppsättning karaktärsdrag som är typiska för henne som kvinna och som hon därför måste förverkliga genom sitt levnadssätt. Beate Lundbergh visar i sin forskning att rådgivningsböckerna aktivt stödde tesen att behaget kom inifrån och att det grundades i harmoni. Få av dem ansåg emellertid att skönhet var en viktig del av behaget. Skönheten framstod snarare som något förgängligt, när det avsiktslösa behaget bestod tidens eldprov.¹³⁶ Till skillnad mot vad Lundberghs forskning statuerar, visar de diskussioner som presenterats här att skönhet hade stor betydelse — men inte den medfödda fysiska skönheten, utan snarare den skönhet som påstods vara ett *uttryck* för den inre själen och för den behagliga kvinnan.

Den ideala kvinnan konstrueras i Baischs rådgivningsbok utefter beskrivningar om naturlighet och behaglighet: ”Skönhet och talanger äro naturgåfvor, men behag i tal och rörelser äro i allmänhet vår egen förtjenst. Det är icke någon tom inbillning, att man kan förvärfva grace; en vacker gång, en vårdad hållning, ledighet i tal — allt sådant är egenskaper, som mestadels bero af oss sjelfva.”¹³⁷ Behaget lyser igenom i allting; det strålar genom kvinnans kläder, ”...det skimrar fram ur lockarnas krusning, det leker i läpparnas leende..., det hvilar öfver ögonlocken, då blicken sänkes under rodnaden, det sväfvar fram genom salen, när fötterna röra sig till dans.”¹³⁸ Denna ’kvinnliga grace’ återfinns också i Mildes bok som något utmärkande för kvinnans ’jungfruliga behagfulla väsen’ som förhöjer men också förklarar skönheten genom att den uttrycker en skön själ. Milde beskriver det som att det behagliga blir allt mer välgörande för kvinnan om det framträder ur själen och hjärtat omedvetet utan avsikt: ”Vårt inre, det må vara godt eller ondt, uppenbaras i det yttre. Inre godhet följes ofta af ett yttre behag. Och den, som förnekats skönhetens gåfvor, må vara betänkt på

---

¹³⁵ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 3f.

¹³⁶ Lundbergh, (1986), s. 84-89. Undantaget lyfter Lundbergh som Julie Burows rådgivningsbok *En moders ord till fosterlandets döttrar* (1885), där Burow tydligt förespråkar skönheten som en av de viktigaste ’egenskaperna’.

¹³⁷ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 52.

¹³⁸ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 52.

att ersätta denna brist genom andens rikedom, själens djup.”¹³⁹ Behagfullheten som är kvinnans plikt att uppfylla enligt hemideologin, ska genomsyra hela den ideala medelklasskvinnans kropp såväl som moral och klädedräkt — det ska återge en harmonisk enhetlig kvinnlighet. Skönheten framträder i materialet i någon mån som det huvudsakliga uttrycket för den behagliga ideala kvinnan som vårdar sitt inre lika väl som sitt yttre. Det blir markeringen för en god moral då själen ’lyser igenom’ kvinnans kropp och gör den vacker.

Carolina Brown har i sin forskning studerat det nära sambandet mellan kropp och själ i fornamnet av skönhetsideal. Hon menar att kroppen och själen genom historien har ingått i ett säreget samband av samförstånd såväl som åtskillnad. Genom uppfattningen om att skönhet har sitt ursprung i själen snarare än i kroppen uppstår en strävan efter att försöka förkroppsliga den sköna själen, samtidigt som Brown lyfter fram hur kroppen också har förkastats som något själshindrande. Om själen har ett högre skönhetsvärde, definieras en individs värde av kapaciteten att hindra de kroppsliga uttrycken — en livsideologi som Brown kopplar till medelklassens självbild under 1800-talet: att genom självbehärskning och kontroll kunna förtränga det kroppsliga. Vidare menar hon att det komplicerade förhållandet mellan kroppen och själen även har tagit uttryck i att det antika skönhetsidealet — kroppen som en harmonisk reflektion av en stark och skön själ — har fortsatt vara gällande i århundraden efteråt.¹⁴⁰ I någon mån är det ideal som lyfts fram i ovanstående utdrag från källmaterialen just en sådan sorts utstrålning. Den sköna kroppen speglar den sköna själen. Samtidigt återfinns även ett konkret fokus på den naturliga, kroppsliga skönheten, som till viss del kan förklaras av den betydelse som medelklassen fäste vid kroppen under 1800-talet. Karin Johannisson poängterar hur skönhet och behag kom att bli förhärskande kvinnoideal i medelklassens allt ökande kroppsfokus, och att de kom att betraktas som ett viktigt kapital på äktenskapsmarknaden som möjliggjorde giftermål. Den fysiska skönheten skulle genomsyra rörelsemönster såväl som sätt att vara på.¹⁴¹ Vi ska få anledning att återkomma till äktenskapsmarknaden senare, men det är här betydelsefullt att poängtera denna kroppsligt betingade kontext som kvinnan befann sig i ur ett större perspektiv av medelklassens sociala positionering, där

---

¹³⁹ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 13.

¹⁴⁰ Brown, (2011), s. 40-54.

¹⁴¹ Johannisson, (1995), s. 49-53. Se även Ekenstam, (1993), för generellt om medelklassens kroppsfixering under 1800-talet.

kvinnans skönhet och behagfullhet blev ett led i medelklassens självhävdande. Konstruktionen av den ideala kvinnan i materialet ryms således inom ramarna för en större klasskonstruktion.

Smakfullhet, det helas harmoni, elegans, den största enkelhet — alla begrepp som visar på en ideal kvinnlighet som ska vara mycket medveten om sitt eget utseende, men inte låta det gå till överdrift. Kläderna, kroppen, moralen, utstrålningen ska alla vara harmoniska, de ska vara enkla men smakfulla precis så som den kvinnliga behagplikten dikterar. Genom att uppnå behagfullhet bekräftas hemideologins åtskillnad mellan mannen och kvinnan. Den ideala medelklasskvinnan som samkonstrueras i källmaterialet är betingad av hemideologins ramverk och hon skapas genom modets, kroppens och moralens behaglighet. Skönheten blir ett uttryck för den ideala kvinna som lyckas leva upp till hemideologins krav; som bär enkla kläder som är moderiktiga men inte överflödiga, som har en kropp som utstrålar harmoni och som framför allt har 'fått' fysisk skönhet av den inre, vackra själen. Idealet kring den kommodifierade kvinnan är inte särskilt framträdande i de diskussioner som har lyfts i det behagligas kontext. Hur ska modemagasinen och rådgivningslitteraturen gå tillväga i konstruktionen av den ideala kvinnan när hon inte helt lyckas hålla sig inom hemideologins gränser? Vad händer när en av de tre parterna får ta mer utrymme; om den vackra själen trängs undan, vart tar kroppens skönhet vägen? Om fokus förskjuts för mycket från det inre till det yttre — vad sker med idealkonstruktionen då? I det närmaste ska vi röra oss dit, till det osäkra gränslandet mellan rätt och fel där fåfänga och behagsjuka är förhärskande.

2.2 Akta dig för "för mycket": om faran av fåfänglighet

Den ideala medelklasskvinnan som konstrueras i modemagasinen och rådgivningslitteraturen måste alltså förhålla sig till behagpliktens skönhetskrav, men som antytts ovan var det viktigt att hon inte överskred vad som ansågs anständigt modekonsumerande. Trots att det fanns en uttalad uppfattning om att medelklasskvinnan skulle följa modet och klä sig i takt med tiden, varnades kvinnorna för att gå till överdrift. I det följande ska denna överdrift studeras utförligare. I artikeln "Nya Parisermoder" i *Hemmets allehanda* framställs det nya modet från Paris i ironisk anda. Den tar avstamp i en beskrivning av vad som är modernt och vad som anses vara respektabelt i modeväg, men går sedan över till att betrakta det ur en mer kritisk synvinkel. Det framhålls att 'extravaganta' kvinnor ständigt finner nya sätt att visa lyx i sina kläder, och att det senaste är att låta knapparna på

klädseln vara utformade som små djurhuvuden: ”Det ser mycket löjligt ut.”¹⁴² För mycket prål och dekorationer är således inte acceptabelt då det går till överdrift och inte bekräftar hemideologins krav på den behagfullt enkla kvinna som har beskrivits under föregående rubrik. Dekorationer på hattar kritiserar också i samma artikel i *Hemmets allehanda*: ”Så mycket som möjligt försöker man lämpa fogelns färg efter hattens, och på så sätt uppkomma djur, hvilka naturforskaren skulle rysa öfver af mer än ett skäl.”¹⁴³ Den kommodifierade konstruktionen av kvinnlighet som i mångt och mycket bygger på betydelsen av konsumtion av en anständig modedräkt, får alltså inte gå till överdrift då det anses löjligt. Hattar eller knappar som har former av djur som skulle kunna beskrivas som ’conspicuous consumption’, framställs i exemplen ovan som något negativt. Som vi senare ska se fick konsumtion och strävan efter att följa med i modets utveckling emellanåt en positiv klang i materialet,¹⁴⁴ något som inte är framträdande här. Istället återfinns en kritik av den kvinnlighet som är kommodifierad, en kritik som baseras på de krav på enkelhet och uteblivande av excesser som var förhärskande i hemideologins värld. Konsumtionskulturen och hemideologin befann sig i en ständig kamp om utrymmet och företrädet i förklaringen om hur den ideala medelklasskvinnans identitet skulle konstrueras.

Framför allt är risken med att hänge sig för mycket åt modekonsumtion att kvinnan blir fåfång, behagsjuk, kokett och förställer sig. Ett sätt som fåfångan uttrycks på i *Freja* är det ständiga begäret efter något nytt som resulterar i att få kvinnor kan behålla den goda smaken som krävs för att kunna studera de ’fina skiftningarna’ i den moderiktiga klädseln. Det påstås att de flesta köper allt nytt utan ’urskiljning’: ”...och i våra tider, då en toilett är en ganska viktig kassafråga, är det ganska obehagligt, om man af detta skäl ser sig dömd att bära en dräkt som misskläder.”¹⁴⁵ Ett annat sätt som denna fåfånga uttrycks på är önskan att se yngre ut, vilket varnas för i materialet. En sorts stora hattar beskrivs i en redogörelse för det senaste Parismodet i *Hemmets allehanda*: ”Under sådana hattar visa sig unga, koketta ansigten möjligen till sin fördel, hvilket deremot icke är händelsen med

---

¹⁴² *Hemmets allehanda*, ”Nya Parisermoder”, (1886-1887, årg. 1, nr. 14), s. 213.

¹⁴³ *Hemmets allehanda*, ”Nya Parisermoder”, (1886-1887, årg. 1, nr. 14), s. 213.

¹⁴⁴ Vilket diskuteras utförligare under rubriken ”Modets tyranni — eller den egna smaken”.

¹⁴⁵ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Causerie. (Korrespondent från Paris.)”, (1 november 1885, årg. 13, nr. 20).

ansigten som åldrats, oakadt alla försök gjorts för att få dem att ännu se ungdomliga ut.”¹⁴⁶ Koketteri — att med hjälp av sitt utseende göra intryck eller behaga — upplevs här inte nödvändigtvis som något positivt, men åtminstone acceptabelt om kvinnan är ung. Om hon är äldre passar dock inte sådana hattar — och inte heller beteendet att försöka se yngre ut. Betydelsen av kvinnans ålder i relation till vilka kläder hon bär är ständigt närvarande, och i *Freja* beskrivs detta som att en kvinna som inte längre är ung måste anordna sina kläder så anspråkslöst som möjligt för att i förlängningen också se yngre ut. I artikeln framhålls att endast kvinnornas egen smak kan vägleda dem så att de kan klä sig väl utan att göra för lite, eller ännu värre — *för mycket*.¹⁴⁷ Unga kvinnor kan således välja de lite mer utsvävande klädesplaggen och i högre grad än de äldre ägna sig åt ett modeintresse om så önskas, utan att direkt bli kallade koketta eller fåfånga. I frågan om ålder kontra skönhet lyfter Brown i sin forskning den skillnad i tidsuppfattning som skiljer borgerlighetens världsbild under 1800-talet från det agrara samhällets. Hon menar att tiden inom den borgliga kulturen dikterades av individens livscykel istället för det cykliska kretslopp som den tidigare gav uttryck för. I det äldre tänkandet kring tid fanns tydliga gränser mellan olika faser i livet med tillhörande riter som markerade den sociala rollen. De äldre skulle i lägre grad markera sitt yttre och istället anta en lågmäld utseende-position. De kvinnor som emellertid inte gjorde detta, de som bröt mot de konventionella sociala och kulturella regelverken vad gäller åldrande och iklädde sig ungdomens attribut ansågs fula och farliga. De fråntogs värdighet när de försökte förändra naturens gång.¹⁴⁸ Även om Browns studie visar en skillnad mellan det agrara samhället och 1800-talets utvecklings- och moderniseringsfokus, återfinns det äldre idealet i källmaterialet. Det anses naturligt för en ung kvinna att vara mån om sitt utseende, men inte för en äldre. Det är att trotsa naturlagarna att försöka se yngre ut; det är att trotsa naturen. Dessutom trotsar kvinnan — oavsett ålder — hemideologins behagliga enkelhet om hon svävar ut för mycket, om hon är ’för kommodifierad’ i sin kvinnlighet. Som Boardman visar definieras den kommodifierade kvinnligheten av en polaritet där en av sidorna ger uttryck för återhållsamhet.¹⁴⁹ Detta reglerande syns i diskussionerna om fåfånga och koketterande som förs i materialet. Såväl den kommodifierade kvinnligheten som behagplikten kan definieras av att kvinnan uppmanas lägga

---

¹⁴⁶ *Hemmets allehanda*, ”Parisermoder”, (1887-1888, årg. 2, nr. 4), s. 62.

¹⁴⁷ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 juli 1881, årg. 9, nr. 13).

¹⁴⁸ Brown, (2011), s. 28-34.

¹⁴⁹ Boardman, (1998), s. 96.

band på sig själv. I slutledet handlar det om respektabilitet så som det definierats av Skeggs, som en uppsättning moralkoder som de som anses vara respektabla innehar och de som inte anses vara det saknar. För att referera till Browns diskussion om det naturliga uttrycket, anses det inte respektabelt för en kvinna att genom utseende och beteende försöka trotsa naturens lagar. Hennes fåfånga är en förställning som inte kan accepteras. För att bli respektabel får den ideala kvinnan således inte försöka se yngre ut än vad hon är och inte bry sig för mycket om sitt utseende.

Sådant som var av avsevärd vikt för den moderna och kommodifierande kvinnligheten kunde också vara uttryck för en fåfånga om det ansetts gå över gränsen för det respektabla. Vissa plagg ansågs vara outhärliga för den anständiga ideala kvinnan och samtidigt kunde det förekomma varningar eller kritik mot användandet av dem. Solfjäders är ett sådant exempel. I en artikel i *Hemmets allehanda* lyfts solfjäders historia fram i korta ordalag med tillhörande beskrivning att den alltid varit en viktig del av kvinnans garderob och att denna uråldriga accessoar (som fortfarande brukas under 1800-talet) inte nödvändigtvis förtjänar den plats det har fått: ”Den fullständiga toaletten, den är outhärlig för det outhärliga koketteriet; — gammal och dock alltid ny fortfar [solfjäders] att för de unga damerna vara hvad han sedan århundraden varit.”¹⁵⁰ Och det den alltid varit, är ett sätt att förföra. Ariel Beaujot visar i sin forskning att bruket av solfjäders kan betraktas som ett redskap som möjliggjorde för medelklasskvinnor att flörta. Genom att bruka solfjäders rätt kunde de eventuellt skapa sig en fördel på äktenskapsmarknaden då flörtande kunde möjliggöra ett potentiellt bra äktenskapserbjudande. Enligt Beaujot gick bruket av solfjäders inte oproblematiskt förbi. Den kvinna som flörtade var medveten om den makt hennes sexualitet hade, vilket krockade med hemideologins önskan att se kvinnans sanna natur som passiv och domesticerad. Beaujot lyfter vidare att det fanns en uppfattning om att en kvinnas karaktär återspeglades i de saker hon omgav sig med, så som kläder och accessoarer, och att bruket av solfjäders ur det hänseendet kunde komma att bli ett uttryck för kvinnans innersta känslor vilka kunde avläsas av män såväl som kvinnor i omgivningen — den kunde bli ett redskap som gjorde henne till en aktiv aktör i strävan efter att hitta en make, men också till en kokett, flörtande kvinna som inte var passiv.¹⁵¹ Den koketta kvinnan gick genom flörten allt längre ifrån hemideologins domän och in i en annan, detta sista — flörtens och begärets domän — ska vi få anledning att återkomma till senare.

---

¹⁵⁰ *Hemmets allehanda*, ”Solfjäders”, (1888-1889, årg. 3, nr. 18), s. 287.

¹⁵¹ Beaujot, (2012), s. 75-78.

Kvinnor varnades för det som ansågs vara ”för mycket” både i klädväg, som i kropp och karaktär. I rådgivningsboken *Den unga qvinnan* betonas att det visserligen är viktigt att ge akt på mindre saker i utseendet som väcker välbehag, men att det får inte göras till någon överdrift ”...ty då förfaller den älskvärda unga qvinnan till en fåfång, ytlig toka, en beräknande kokett och för koketteriet, denna villfarelse från en sann qvinlighet, kan icke nog varnas.”¹⁵² Milde menar att skönheten är en gåva från himlen som uppskattas av alla som ser kvinnan, särskilt om den yttre skönheten är som ett skönt ’omhölje’ runt en skön själ — i kvinnans drag måste ett uttryck som speglar den sköna själen kunna läsas. Skönheten fungera alltså som ett sorts rekommendation för omvärlden om hur kvinnans själ är beskaffad. När kvinnan får för mycket smicker för sitt utseende uppstår det dock problem som grundar sig i hennes svaga karaktärsdrag: ”Beklagligen tillhöra fåfänga och behagsjuka den qvinliga naturen, snart komma de till utveckling i den själ, som beundras; en fortsatt hyllning gör henne allt mera törstande efter bifall och tillika mycket ytlig.”¹⁵³ Behagsjukan, fåfängan och koketteriet anses tillhöra kvinnans natur som en medfödd svaghet, och väcks till liv när en kvinna får för mycket beröm och blir för medveten om sina tillgångar; om sin skönhet. Som motsats till den kvinnliga drift att behaga som innefattas i den hemideologiska verklighetsbeskrivningen, står en behagsjuka som kvinnan har tendens att falla in i och som är farlig därför att den förställer henne; gör henne till något hon inte är och driver henne allt för långt in på ett farligt territorium. Att arbeta för mycket med sin klädedräkt och att allt för mycket hänge sig åt den kvinnliga driften att behaga lyfter fram karaktärsdrag hos kvinnan som framstår som allt annat än eftersträvansvärda. Den kommodifierade kvinnligheten kan ge upphov till denna fåfänga och behagsjuka genom det ständiga intresset för mode.

Hermann Klencke beskriver att driften att behaga visserligen ligger i kvinnan själ som något medfött som är fullt berättigat; så länge den inte ’blir ett medel för att vinna andra mål’. När kvinnan försöker ’blända genom osanning’ — när driften att behaga blir behagsjuka och inte längre handlar om att förädla sinnet och utseendet för att hon *av naturen* vill det, då blir det falskt. Klencke beskriver det som osant; och därför felaktigt. Det är den otyglade lusten att behaga som leder till behagsjuka och koketteri: ”En qvinna är aldrig obehagligare, än när hon synes anspråksfull, fordrar

---

¹⁵² *Den unga qvinnan*, (1884), s. 72.

¹⁵³ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 73f.

hyllning och bli missnöjd, när denna saknas.”¹⁵⁴ Klencke menar vidare att kvinnan lätt hänfaller åt att använda sig av sitt yttre för att uppnå målet att bli hyllad, och om det samtidigt saknas förfinade inre egenskaper så ’urartar’ önskan att behaga i fåfänga: ”Ju mera afseende fästes vid toaletten och den yttre företeelsens utsmyckande, ju mindre verkligt inre värd förefinnes!”¹⁵⁵ Som tidigare visats i Browns forskning är det än en gång frågan om vad som anses vara ’naturligt’, men i detta fall att det anses ligga i kvinnans natur att vara fåfäng och förställa sig. Lundbergh tydliggör en återkommande uppfattning om kvinnan i rådgivningslitteraturen: hon ansågs vara en ’art’ som förhöll sig till naturen, när män snarare uppfattades som enskilda individer som i högre grad var knutna till kulturen.¹⁵⁶ Det finns alltså en motsägelse i inställningen till kvinnans intresse för mode och utseende och bruket av särskilda plagg: i någon mån förväntas kvinnan bruka vissa kommodifierade modeplagg eller accessoarer (solfjädern exempelvis) eller av anständighetsskäl ha ett skönhetsintresse för att det ligger i hennes natur *som kvinna* att röra sig i och med modet och inte göra sin omgivning obekväm enligt hemideologins krav, och samtidigt kan hon få kritik om hon faktiskt brukar den makt och det begär efter nytt som hon önskar. Källmaterialets komplexitet ligger just i denna svåra balansgång. Å ena sidan konstrueras den ideala kvinnan som någon som lägger fokus på sitt utseende för att det ligger i hennes natur. Å andra sidan riskerar hon att bli fåfäng just genom denna plikt att behaga.

Lagomhetens paradig är lösningen på denna problematik, som ett nav inom hemideologin. Det gäller även vilka karaktärsdrag som kvinnan bör uppmuntra hos sig själv. I rådgivningsboken *Huru skall en flicka vara?* är det viktigt att kvinnan inte låter vissa starka karaktärsdrag gå till överdrift: ”Bäst är i alla händelser att visa sig sådan man är, icke vilja synas vara hvarken dummare eller qvickare, i synnerhet icke det senare. Säkert är, att man bör taga sig till vara för alla öfverdrifter.”¹⁵⁷ Genom att vara lagom och måttfull och välja medelvägen riskerar kvinnan inte att bli fåfäng eller kokett. Det gäller till karaktären såväl som till utseendet; den ideala kvinnan samkonstrueras till en lagom varelse. Balansakten mellan för mycket och för lite genomsyrar konstruktionen av den ideala kvinnan.

---

¹⁵⁴ *Jungfrun*, (1882), s. 94-102, citat s. 99.

¹⁵⁵ *Jungfrun*, (1882), s. 100.

¹⁵⁶ Lundbergh, (1986), s. 56-58, 63f.

¹⁵⁷ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 49.

Det återfinns flera diskussioner om hur den ideala kvinnan ska akta sig för att inträda på fåfångans domän vad gäller vården av hennes kropp. En grundläggande inställning om relationen mellan kläderna och kroppen återfinns i *Freja*, där det påtalas att en ideal kvinna kan framställa sin kropp på ett fördelaktigt sätt; ersätta vad som saknas eller göra något som är 'för mycket' i utseendet mindre framstående, genom att bruka lämpliga kläder.¹⁵⁸ Det finns således en uppfattning om att kvinnans kropp, utan kläderna på, kan vara för mycket och därför också måste förhålla sig till lagomhetens lagar. De kvinnor som aktivt praktiserade en kommodifierad kvinnlighet i relation till sin kropp fick på vissa ställen kritik i magasinerna när det påstods gå till överdrift. I denna fråga lyfts ett exempel på ett nytt mode från New York fram i *Hemmets allehanda*: att låta innefatta en diamant i en tand. De 'arma offren för modets tyranni' tar bort tanden hela vägen till roten och sätter istället dit en löstand med en innefattad diamant.¹⁵⁹ Modet kunde komma att uppfattas som en tyrann när det gav upphov till allt för stora förändringar på kvinnans kropp, när barriären mellan det yttre modet och kvinnans biologi revs ner, och när den kommodifierade kvinnlighetens intrång avancerade allt för långt in på den biologiska kvinnans territorium.

Ett hälsosamt och friskt hår var av största betydelse för den ideala medelklasskvinnan och olika sätt att sköta håret på för att hålla det friskt och rikt är ständigt förekommande i rådgivningslitteraturen. Håret ansågs vara ett av den ideala medelklasskvinnans främsta behag, och hon skulle vårda det med måtta och akta sig noga för att antingen strunta i skötselns eller vanvårda det genom bruket av skadliga medel eller löshår.¹⁶⁰ Runefelt diskuterar förekomsten av hår i reklamannonser från årtiondena runt 1900 och konstaterar att det var en viktig del av den ideala kvinnans utseenderepertoar och att det skulle vara fylligt med kontrollerat. Håret hade en erotisk potential men behövde tyglas genom diverse olika uppsättningar och hattar. Det skulle utgöra medelklasskvinnans främst prydnad, men samtidigt fanns det en problematik i vården av håret: skönheten skulle vara naturlig, men den var resultatet av ett kontinuerligt arbete.¹⁶¹ I *Freja* debatteras kvinnans frisyrier

---

¹⁵⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (1 november 1882, årg. 10, nr. 21).

¹⁵⁹ *Hemmets allehanda*, "Ett nytt mod", (1888-1889, årg. 3, nr. 5), s. 79.

¹⁶⁰ Se *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 18f, *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 111-114, om löshår som skadar det egna håret, *Den unga kvinnan*, (1884), s. 187-190.

¹⁶¹ Runefelt, (2019), s. 155-157. Problemet med 'naturlig' skönhet som samtidigt kräver kontinuerligt arbete visas också hos Johannisson, (1995), s. 50.

återkommande. I en artikel beskrivs kritiken av kvinnornas allt högre frisyrier med referens till att de snart övergår ”Marie Antoinettes kálhufvud”.¹⁶² Framför allt framhålls att frisörerna struntar i kvinnornas egna hår och ger det minimal plats i frisyrierna, för att istället fästa dit diverse olika sorters löshår. Kvinnorna uppmanas att själva lära sig göra sina egna frisyrier och i största möjliga mån använda sitt eget hår, med eventuella små tillägg av mindre lockar om det behövs. Det egna arbetet med håret är viktigare än att följa det allra senaste modet och ger i slutledet upphov till mer behag.¹⁶³ Paradoxen i diskussionen hårvården utgår från att kvinnorna förväntas att kontinuerligt arbeta med det, samtidigt som håren ska vara så naturligt vackra som möjligt — vilket återfinns i Runefelts forskning ovan. Det naturliga kontra det konstgjorda är ett ständigt problem för modet — då det naturliga i någon mån också är konstruerat. Denna paradox bemöts inte med något svar i materialet, utan faller in i det rådande paradoxala läget med kvinnans utseende: gör dig vacker men överdriv inte! Ha naturligt hår, men arbeta ändå med det.

Även vad gäller parfym är det av stor vikt att hålla sig själv tyglad. *Hemmets allehanda* menar att kvinnan bör bruka parfym, men med måtta eftersom för mycket parfym är oangenämt och ’förslöar luktsinnet’. Artikeln argumenterar genom ett citat från vad som påstås vara en gammal romare: ”När damerna låta bli att parfyma sig sprida de den angenämaste parfymen.”¹⁶⁴ Det är ett evigt ordande och varnande för överdrifter vad gäller kvinnans utseende och förhållande till modet, även när det rör hennes doft. I den snåriga relationen mellan hemideologins och konsumtionens verklighetsbeskrivningar framstår konstruktionen av kvinnan i ett svårt läge — konsumera för att uppfylla behagplikten, men akta dig för att konsumera för mycket för då blir du fåfång! I någon mån krävdes således kommodifikation av kvinnan för att kunna bekräfta behagpliktens skönhetskrav, samtidigt som en allt för genomgripande kommodifiering av kvinnan anspelade på farliga delar av hennes natur som inte borde se dagens ljus då de skapade obehag: fåfänga, önskan efter beröm och att behaga, en strävan efter att hävda sig, oförmåga att motstå frestelser.¹⁶⁵

---

¹⁶² *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya Moder”, (15 juli 1873, årg. 1, nr. 14).

¹⁶³ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya Moder”, (15 juli 1873, årg. 1, nr. 14), för liknande diskussioner om kvinnas hårvård, se även ”Nya moder.”, (1 mars 1878, årg. 6, nr. 5), ”Nya moder.”, (1 maj 1879, årg. 7, nr. 9).

¹⁶⁴ *Hemmets allehanda*, ”Om användningen av parfym”, (1886-1887, årg. 1, nr. 18), s. 287.

¹⁶⁵ För denna paradox kring konsumtion och kvinnans ’naturliga’ karaktärsdrag, se även Runefelt, (2019), s. 61 och Lundbergh, (1986), s. 82-92.

Varningar för olika sorters 'förställande skönhetsmedel' förekommer också i materialet. I *Den röda och den hvita rosen* förvånas författaren över allt kvinnorna går igenom för att hålla sig vackra och tillfredsställa sin fåfänga. Flera olika exempel lyfts fram; som att kvinnor använder olika medel för att förbättra hyn, göra ögonen glittrande, genomgår operationer för att 'släta ut' ansiktet, samt 'torterar' sig själva med korsetter som är hårda och stela och "...ej på minsta sätt lämpa sig efter kroppen, utan tvinga denna att antaga snörlivets form — hur olika kroppens egen den än är."¹⁶⁶ Alla dessa plågor är inte berättigade eftersom de bekräftar kvinnans fåfänga och gör henne till en behagsjuk varelse, samtidigt som de också äventyrar hennes hälsa. Det farliga är således inte bara att kvinnan förstör sitt sinne genom en sådan praktik, utan att hon också förstör sin kropp, och författaren avslutar diskussionen med följande moraliserande budskap: "Hon skulle i själva verket kunna röra upp himmel och jord och lida alla tänkbara kval för att bli vacker."¹⁶⁷ Slutligen — varför är det egentligen så farligt med fåfänga? Om kvinnan nu har 'i sin natur' att vilja behaga sin omgivning med sitt utseende och sitt beteende; varför framställs det då i negativa ordalag? Vad är skönhetsens problem? För Carolina Brown framstår skönheten som en strävan efter kontroll över kroppen och naturens lagar — och kanske i utsträckningen en strävan efter odödlighet. Att framhäva skönhet är att förtränga människans öde som är 'förgänglighetens definitiva faktum', vilket tydliggörs av Bibelns påstående att fåfängan är den yttersta motsättningen mellan människan och naturen.¹⁶⁸ I slutledet är alltså faran av fåfänglighet ett uttryck för den mänskliga rädslan för tidens oundvikliga rörelse och förstörelse, samt en varning för den första dödssynden: högmod — tron att det är möjligt att lura tiden och döden. För att utförligare greppa magnituden i denna varning krävs en djuplodande förståelse för förhållandet till den ideala medelklasskvinnans kropp, och vi ska i det närmaste rikta blicken mot den betydelse som kroppen och hälsa spelar för konstruktionen av kvinnlighet.

2.3 Den rena medelklasskvinnan

Den rena kvinnokroppen var ett omdebatterat ämne i det sena 1800-talets Sverige. I skapandet av medelklassidentiteten utkristalliserades ett nytt kroppsbegrepp som skiljde sig från överklassens 'slappa', dekadenta livsstil såväl som arbetarklassens 'grövre': medelklassen skulle disciplinera den

---

¹⁶⁶ *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 23-26, citat s. 26.

¹⁶⁷ *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 26.

¹⁶⁸ Brown, (2011), s. 17.

egna kroppen. Karin Johannisson beskriver det som att den kontrollerade sexualiteten och renheten blev 'borgerliga kroppskoder' som fungerade som tydliga gränser som inte överskreds då det innebar jaget sociala deklassificering.¹⁶⁹ Medelklassens bruk av renlighet som klassdefinierande fenomen sammanföll med en tid där folkhälsan fick allt större betydelse i Sverige. På 1880-talet ökade intresset för personlig hygien på medicinsk och politisk nivå, där målet var att argumentera för en generell förebyggande hälsovård vilken skulle ge upphov till en hälsosam befolkning. Regelbundna bad, tvättning och bruk av tvålar beskrevs som bra sätt för medborgarna att sköta sin personliga hygien. Det slutgiltiga målet var att öka varje individs hälsa och därigenom även främja samhällets utveckling.¹⁷⁰ Som ett led i moderniseringsprocessen stod alltså tvättandet, vattnet och den rena kroppen. Medelklassens bruk av det rena som ett symboliskt argument förstärks när det sätts i ljuset av samhällets moderniseringsprojekt — genom att medelklassen aktivt eftersträvade renhet blev de också en legitim del av det växande moderna samhället. Den rena borgaren särställde sig från de andra klasserna genom sitt 'rena liv' och sin prydighet, och renlighetspraktikerna fungerade som ett sätt för medelklassen att få kontroll över sig själva, eller som Jonas Frykman uttrycker det: "Kampen mot smuts, orenlighet och oordning är den klassiska kampen mot kaos."¹⁷¹ Karin Johannisson menar att borgerlighetens disciplinerade avsägande av allt vad kroppslighet hette gav upphov till en kollektiv projektion, där de lägre klasserna fick 'ta över kroppen' i fråga om smuts, lukter och sexualitet. Framför allt gällde det för den borgerliga kvinnan att särställa sig från 'den smutsiga arbetarklasskvinnan'.¹⁷²

Renlighet är således en dygd som är av särskild vikt för den ideala medelklasskvinnan. I rådgivningslitteraturen framgår att hon bör praktisera den i varje del av sitt liv; gå till sängs tidigt, gå upp tidigt och direkt efter uppstigandet göra sin morgontvättning och se till att tvätta alla viktiga delar, inte bara de som syns när hon är påklädd. Tvål kan användas, men helst inte för parfymrad utan mild sådan, och skönhetsmedel bör undvikas då de undergräver hudens friskhet, smidighet och skönhet. Det varnas för kvinnor som påstås vara ytliga och bara strävar efter att dra till sig uppmärksamhet i sällskapslivet, och som har mycket vackra och utstuderade klädesplagg men

---

¹⁶⁹ Johannisson, (1995), s. 49, se även Ekenstam, (1993), kap. 8 "Den oscarianska sexualmoralen".

¹⁷⁰ Wiell, (2021), s. 26f, 38.

¹⁷¹ Frykman & Lövgren, (2019), s. 159.

¹⁷² Johannisson, (1995), s. 81-84.

smutsiga underkläder och en smutsig kropp under. Dessa kvinnor förställer sig när de ger sken av renlighet utan att låta det genomsyra helheten, samtidigt som de handlar lättsinnigt mot sig själva. De ska vara medvetna om att kroppen behöver skötas med den största renlighet från topp till tå och iklädas rena underkläder för att den ska kunna hållas frisk och 'blomstrande'.¹⁷³ För Klencke framstår vården av kroppen som högst betydelsefull och aldrig som något fåfängt. I *Jungfrun* kopplar han samman hälsan med skönheten genom renlighetspraktikerna. Det påstås att renligheten ger upphov till hälsa, vilken i sin tur ger upphov till skönhet. Även för de kvinnor som 'till det yttre' är fula, kan renlighetspraktikerna hjälpa till att göra de vackrare. Renheten är en helig plikt för den ideala kvinnan.¹⁷⁴ Medelklasskvinnans kropp och kläder ska alltså vara oklanderligt rena eftersom de bidrar till en helhet. Claes Ekenstam lyfter fram Michel Foucaults forskning vad gäller legitimeringen av medelklassen med hjälp av kroppen (framför allt kroppens sexualitet), som stod i kontrast till den kroppsliga legitimeringsprocess som adeln hade ägnat sig åt. Foucault menar att adeln ur ett legitimeringsperspektiv hade poängterat det ärvda 'blåa blodet', medan medelklassen gjorde tvärt om — de legitimerade sig själva genom fokus på hälsa och friska barn. Vidare menar Ekenstam att medelklassen ansåg att hela det aristokratiska levnadssättet var ett förställande, ytligt prål som stod i kontrast mot medelklassens strävan att genom hela sitt uppförande, hela sin varelse, uttrycka en genomgripande dygd.¹⁷⁵ Medelklassens ständiga strävan efter hälsa genom renlighet kan således betraktas ur ett perspektiv av olika klassers sätt att legitimera sin egen existens på, där borgerlighetens blick kom att riktas framåt: de uppfattade sig vara de enda som kunde alstra friska och hälsosamma barn, då de var de enda som innehade en frisk och hälsosam kropp. För kvinnan — som var den kropp som skulle skapa och föda dessa medelklassbarn — blev renlighetens diskurs som här tecknats av avsevärd betydelse för klassens legitimering.

Det var den borgerliga kvinnans uppgift att ansvara för tvätt av kläderna och målet var att de skulle bli rena och vita. I *Hemmets allehanda* finns diverse råd kring olika tvättmedel som bör vara fria från så mycket farliga material som möjligt.¹⁷⁶ Även i rådgivningsboken *Den unga kvinnan*

---

¹⁷³ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 108f.

¹⁷⁴ *Jungfrun*, (1882), s. 45, 69f.

¹⁷⁵ Ekenstam, (1993), s. 223f, han refererar till Foucault vad gäller hur kroppen moraliserades och användes som redskap i maktkonflikter om utrymmet mellan de olika klasserna/sociala grupperna, se även Michel Foucault, *Sexualitetens historia: viljan att veta*, (1980), s. 156-160.

¹⁷⁶ *Hemmets allehanda*, "Tvätt och rengöring", (1888-1889, årg. 3, nr. 9), s. 142.

förekommer ett kapitel om tvättning och om hur kvinnan ska ansvara för tvätten i varje hushåll. Orena kläder bör aldrig ligga länge i väntan på nästa tvättning, utan bör förvaras på ett svalt ställe och tas itu med snabbt. Vidare förekommer det ett flertal olika beskrivningar om hur kvinnan bör gå tillväga vad gäller olika sorters fläckar, hur olika tyger bör tvättas, samt att hon bör se över vad som behöver lagas.¹⁷⁷ Brown lyfter att hygien under 1800-talet hade kommit att bli allomfattande, men likväl var ett maktmedel som ett allmänt fokus på och ett behov av hälsa. Renligheten var det som skulle skapa ett nytt samhälle och som representerade ordning, medan det orena ansågs som moraliskt nedbrytande. Renlighet i *allt* blev en tydlig klassmarkör under 1800-talet: ”Det rena symboliserade civilisering, kultivering och ett herravälde över en vild och kaotisk natur.”¹⁷⁸ Brown menar på liknande vis som tidigare lyfts av Johannisson, att genom att det rena ansågs ’tillhöra’ de högra sociala skikten i samhället, blev det också ett sätt för dem att normativt konstruera den lägre klassen som smutsig och därigenom i behov av kontroll. Den kroppsliga renligheten hängde således samman med en andlig sådan, och renligheten kom att definiera skönhetsbegreppet: det vackra var det som var rent i kropp och själ. Ett förnekande av de kroppsliga uttrycken på grund av att de ansågs ’smutsiga’ ledde till en allomfattande kroppsfixering och kroppskontroll.¹⁷⁹

Medelklasskvinnan skulle alltså vara ren och sköta sin kropp minutiöst väl för att uppfylla såväl de förhärskande klasskraven som genuskraven. Renligheten var del i ett större system, där en ’ren’ själ och en ren kropp hängde ihop, och där rena respektive smutsiga kläder kunde påverka andra delar av systemet.

Hanteringen av de smutsiga kläderna lyfts också i *Hemmets allehanda*. De får inte placeras på diverse konstiga ställen, som på golvet, i hörnen, i sängen — istället ska de förvaras i en tvättkorg, så att de orena lukterna och avdunstningarna som finns i dem inte kan transportera sig till de övriga rummen. Om någon är sjuk i hushållet är det närmast ’livsfarligt’ att låta de smutsiga kläderna ligga kringströdda, eftersom smittan påstås spridas genom luften.¹⁸⁰ Rena kläder, men även en ordningssam och försiktig skötsel av de smutsiga kläderna, hänger ihop i den generella renlighetsdiskurs som propageras för den ideala medelklasskvinnan. Den ’goda’ kvinnan ser till att

---

¹⁷⁷ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 153-160.

¹⁷⁸ Brown, (2011), s. 175.

¹⁷⁹ Brown, (2011), s. 174-178.

¹⁸⁰ *Hemmets allehanda*, ”Diverse goda råd — Om förvaring af orena kläder”, (1888-1889, årg. 3, nr. 6), s. 95.

sköta även de smutsiga kläderna på ett ansvarsfullt vis, och förhindrar därigenom spridningen av sjukdomar i hemmet.

Ett annat sätt som renlighetsfokuset återkommer på i källmaterialet är genom att propagera för att medelklasskvinnan förväntades äga stora uppsättningar underkläder så att hon skulle kunna byta dem ofta. Särskilt i *Freja* förekommer diskussioner om de moderna underkläder på flera ställen.¹⁸¹ I artikeln ”Moderna underkläder” lyfts en mängd olika sorters linne fram, som variationer på linnen, tröjor, benkläder och kjolar.¹⁸² Linnet var den uppsättning underkläder som bars närmst kroppen; det vill säga mellan kroppen och de kläder som syntes utåt, och även under korsetten. Linnet skyddade kläderna mot svett och andra utsöndringar från huden, samtidigt som det också skyddade kroppen mot skavande valben i korsetter eller stickande sömmar. Linnekläderna var inte i lika hög utsträckning påverkade av förändringar i stilideal som de yttre kläderna var, även om de också kunde ändras vad gäller exempelvis dekorationer. Korsetten eller turnyren var vad som kallas för formande underplagg, och de förändrades i takt med att modet på de yttre kläderna eller kroppsidealet skiftade. Linnet däremot hade en praktisk och renlig betoning, snarare än ett modefokus. Eftersom tvättning var en mycket tung syssla som dessutom slet på tyget, tvättades inte kläderna särskilt ofta. Vad som däremot blev ett tecken på renhet var ett rent linne. Ansvaret över tillverkning av linnet och underhållet av det placerades ofta på kvinnan i hushållet.¹⁸³ Stora mängder rent linnet kan tolkas som ett klassuttryck, då konstruktionen av medelklassen tog avstamp i renlighet och ett rent linne i utsträckningen kom att bli ett uttryck för en ren kropp. Artikeln i *Freja* belyser detta behov av ett stort förråd med flera uppsättningar linne; en konsumtion som uppfattas anständig på grund av att den förverkligar medelklassens renlighetsideal. Den kommodifierade kvinnligheten — där en kvinna förväntas hålla sig med ett stort antal konsumtionsvaror och produkter — realiserar betydelsen av renhet och blir ett redskap med vilket medelklassens fokus på ’det rena’ kan lyftas med styrka. Det är således inte enkom behagplikten och hemideologin som förverkligar det övergripande medelklassidealet, utan även den kommodifierade kvinnligheten som bidrar till det. Det uppfattas acceptabelt att konsumera mode när det rör linnet; då frågan inte längre

---

¹⁸¹ Se exempelvis *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Linnesakert”, (15 mars 1873, årg. 1, nr. 6), ”Moderna underkläder”, (15 mars 1876, årg. 4, nr. 6).

¹⁸² *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Moderna underkläder.”, (1 april 1875, årg. 3, nr. 7).

¹⁸³ Hammar & Rasmussen, (2008), s. 134f, s. 152-155.

handlar om konsumtion utan eftertanke, utan snarare betraktas ur ett perspektiv av renlighet som en av medelklassens högsta dygder.

I *Den röda och den hvita rosen* framgår att kroppsrörelse, frisk luft och regelbundna bad är viktigt för hälsan, men att det absolut viktigaste är rena hem.¹⁸⁴ Samtidigt som renligheten är en dygd för den ideala medelklasskvinnan, anses det finnas en risk att hon ska hänfalla åt för mycket renlighet som ska orsaka henne problem i hemmet. Framför allt lyfter *Hemmets allehanda* fram kvinnor som nitiskt städar och gör renlighetsprocessen till ett problematiskt krav. Att enbart sträva efter att hemmet ska vara grundligt rent riskerar att göra det rena till något motbjudande, snarare än något viktigt: ”Derför böra ärade fruar i sin lofvärda ifver betänka, att tvätt och rengöring äro till för människans skull och icke omvänt, som det många gånger vill se ut.”¹⁸⁵ Strävan efter det renliga får aldrig äventyra andra dygder i hemmet, då det orsakar obehag snarare än lugn. Den ideala medelklasskvinnan ska inte överdriva ens i fråga om renhet. Hon måste se till att renligheten skapas och propageras för på ett rimligt och hälsosamt vis. Hon måste — även här — balansera mellan för lite, och för mycket.

Renlighetsidealen som var en viktig del av konstruktionen av medelklassen generellt och medelklasskvinnan specifikt, genomsyrade alltså hemmet, kläderna, moralen såväl som kroppsskötseln — de samkonstruerades. Magasinen och böckerna är fulla med exempel på hur kvinnan bör sköta sin kropp för att undvika oönskade lukter samt orenhet som anspelar på fulhet eller sjukdom. I en artikel i *Hemmets allehanda* finns en beskrivning om hur kvinnor ska undvika illaluktande svett från armhålorna genom att tvätta sig där varje morgon och låta droppa ’eau balsamique’, för att sedan fästa en linnepåse i armhålan fylld med ett väldoftande medel.¹⁸⁶ Den ideala medelklasskvinnan ska ta kontroll över sin kropp och se till att den inte luktar illa, och hon förväntas använda skönhetsprodukter för att åstadkomma det. Förespråkande av skönhetsprodukter från ett renlighetsperspektiv visas i reklamannonserna i Runefelts forskning. Han menar att skönhetsbranschen framställde artificiell skönhetsvård som ett redskap kvinnan behövde bruka på äktenskapsmarknaden, både vad gällde dofter från kroppen (bruket av parfym), såväl som dofter

---

¹⁸⁴ *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 27.

¹⁸⁵ *Hemmets allehanda*, ”Onödiga pinohistorier.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 26), s. 415.

¹⁸⁶ *Hemmets allehanda*, ”För Damerna”, (1886, årg. 1, nr. 13), s. 207.

från munnen (bruket av tandrelaterade produkter).¹⁸⁷ I ovan nämnda exempel från *Hemmets allehanda* återfinns idealet att medelklasskvinnan skulle dofta gott; den ideala och medelklassbetingade kvinnligheten konstrueras som en kommodifierad kvinnlighet — en kvinnlighet som skapas just *genom* bruket av kommodifierade varor producerade i konsumtionssamhället.

Betydelsen av att sköta tänderna ordentligt är också framträdande i källmaterialet. Redan från tidig ålder bör de borstas varje dag med vatten, medicinsk tvål och tandpulver. I *Hemmets allehanda* påstås det att dålig tandskötsel och allmänt ohygieniska förhållanden hänger samman; genom att leva i smutsiga rum utan tillräcklig luftgenomströmning och samtidigt inte sköta tandhälsan, förstörs tänderna snabbt.¹⁸⁸ Det finns alltså en sammankoppling mellan den kroppsliga renlighetsskötseln och den allmänna renligheten runtomkring en person, i hemmet — vilket bekräftar den hemideologiska uppfattningen att den ideala medelklasskvinnan var mycket nära sammansvetsad med hemmet. Milde diskuterar tandhälsan som en viktig del av kvinnans fysionomi som måste tas i största beaktande, såväl vad gäller den dagliga borstningen av tänderna som att inte äta mat som sliter för mycket på dem, samt att gå till en tandläkare så fort det uppstår problem som kvinnan inte kan lösa själv. De friska vackra tänderna som liknas vid pärlor, måste vårdas samvetsgrant om de ska bibehållas vita, och dåliga tänder påstås vara ett uttryck för en i övrigt sjuk kropp.¹⁸⁹ I Runefelts forskning syns detta fokus på tänderna specifikt uttryckt i den uppsjö av annonser om vården av munnen som kommer under perioden, och som i mångt och mycket framställs som ett sätt att uppnå framgång på äktenskapsmarknaden. Hälsan och renligheten i munnen ska således fylla ett behov av skönhet och behagplikt.¹⁹⁰

Det rena håret var också en viktig förutsättning för de skönhetsideal som utgjorde navet i konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan. *Hemmets allehanda* skriver att omsorgsfull och rationell vård av håret bidrar till att hålla det vackert och att denna omvårdnad uppnås genom

---

¹⁸⁷ Runefelt, (2019), s. 152f.

¹⁸⁸ *Hemmets allehanda*, ”Husläkaren”, (1886-1887, årg. 1, nr. 13), s. 206f.

¹⁸⁹ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 190-192.

¹⁹⁰ Runefelt, (2019), s. 141-147. Kopplingen mellan den *vackra* munnen och den *hälsosamma* munnen kommer diskuteras utförligare under följande rubrik ”Den röda rosen, den vita rosen”.

kamning, tvättning och rengöring av håret och hårbotten åtminstone någon gång i veckan.¹⁹¹ Enligt Mildes rådgivningsbok beror också det vackra omfångsrika håret på renhet. Den friska hårväxten uppstår genom noggrann renhållning av hårbotten genom tvättning, och i de fall det krävs; även bruk av hårvårdsprodukter. För varje kvinna är håret av största betydelse som ett av hennes främsta behag, och hon bör sköta det minutiöst väl för att behålla det vackert: ”Hur du än må smycka och pryda dig, håret är och förblir dock hufvudsaken, det är viktigare än allt annat.”¹⁹² Den behagplikt som den ideala medelklasskvinnan bör leva upp till enligt hemideologin dikteras i det här fallet av renlighet, den vackra frisyren består inte av diverse prydnader med grund i den kommodifierade kvinnligheten, utan snarare av en renlighetsdygd som bekräftar behagplikten. Generellt går det emellertid att se att den kommodifierade kvinnligheten i högre grad tar del i konstruktionen av den ideala kvinnan. Detta sker genom samkonstruktion; de rena kläderna bör speglas i den rena kroppen, som bör speglas i den rena moralen, som — slutligen också sträcks ut ett steg längre — bör speglas i det rena hemmet. Stora uppsättningar rent linne eller olika produkter som doftar gott är konsumtionsvaror som kan brukas av den kommodifierade kvinnan för att uppnå renlighet. Vissa områden på kroppen är emellertid viktigare för renligheten och där kan särskilda färger ge antydningar om hur ren och hälsosam en kvinna är. Vilka färger det är och vad de anspelar på i den ideala medelklasskvinnan ska vi nu betrakta närmare.

2.3.1 Den vita rosen, den röda rosen

”När rosen pryder sig sjelf, blir hon en prydnad för lunden!”¹⁹³ står det i rådgivningsboken *Huru skall en flicka vara* som jämför den unga kvinnan med en ros, vilken precis som blomman behöver vård. Endast genom att ägna noggrann omsorg åt skötseln av sin kropp kan kvinnan utveckla de naturliga behag som hon fått till skänks, samt fullfölja de plikter som tillfaller henne: ”Helsa är skönhet. Ni vill säkert vara så vacker som möjligt, och ingenting är naturligare för en ung flicka än önskan att behaga, en önskan som dock ej har något gemensamt med en öfverretad behagsjuka.”¹⁹⁴ Den hälsosamma kroppen är också den vackra kroppen, och hälsan varken kan eller bör underskattas vad gäller medelklasskvinnan. Som framgått i diskussionen kring betydelsen av

---

¹⁹¹ *Hemmets allehanda*, ”Husläkarens råd”, (1886-1887, årg. 1, nr. 19), s. 303.

¹⁹² *Den unga qvinnan*, (1884), s. 187-190, citat s. 189.

¹⁹³ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 106.

¹⁹⁴ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 106.

renlighet så bör kvinnan dels bry sig om renligheten ur en skönhetsynpunkt, dels ur ett perspektiv om vad som är hennes plikt som kvinna; det vill säga att alstra friska barn åt samhället. Men i Baischs' rådgivningsbok är det tydligt att det inte är något bruk av kommodifierade varor som det propageras för. Den ideala medelklasskvinnan ska tillskansa sig en vacker och hälsosam kropp genom att på hemideologiskt vis bejaka en generell skötsel av sin kropp och sin själ, inte falla offer för konsumtionsvärlden och tro att allting går att lösa på utsidan med skönhetsprodukter. Hemideologins positivt laddade behagplikt respektive negativt laddade behagsjuka blir även i utsträckningen ett utgångsläge för den ideala kvinnans hälsovård. Därmed uppstår frågan hur relationen mellan vården av kvinnans kläder, kropp och moral ur ett hälsoperspektiv skiljer sig från ett skönhetsperspektiv.

Betydelsen av olika färger uttalas i materialet, särskilt vilka färger på kläder som passar en enskild persons kropp.¹⁹⁵ Det framgår att vitt är en 'oskuldens färg'.¹⁹⁶ Som visat i diskussionen om tandvård skulle renlighet praktiseras noggrant och det rena och det vita ansågs ingå i ett 'naturligt' samspel. Richard Dyer diskuterar i sin forskning det vita ur ett perspektiv av olika vita nyanser där han menar att vitt kan uppfattas som en färg men också som en gradskala; en gradskala som historiskt har gett upphov till arbete med huden för att ge den en vitare nyans, exempelvis med olika sminkprodukter.¹⁹⁷ Dyer menar att den vita hudfärgen är en instabil och varierande kategori, och att det skapas en differentiering inom kategorin som baseras på genus- och klassfrågor: vita män respektive vita kvinnor, de som arbetar utomhus respektive de som inte behöver göra det: "Gender differentiation is crossed with that of class: lower-class women may be darker than upper-class men; to be a lady is to be as white as it gets."¹⁹⁸ Vidare menar Dyer att den vita färgen — trots kategorins instabilitet — har uppfattats ha en symbolisk överhöghet både vad gäller moral och estetik. Historiskt har det vita kommit att kopplas till renhet (ur ett fysiskt såväl som moraliskt perspektiv) och oskuld; som symbolen för intellektualitet och skönhet, framför allt vad gäller den vita kvinnan. Den vita hudfärgen har blivit uttrycket för det vackra, rena och moraliskt

---

¹⁹⁵ *Hemmets allehanda*, "Om valet af färger.", (1887-1888, årg. 2, nr. 41), s. 654f.

¹⁹⁶ *Hemmets allehanda*, "För damerna.", (1887-1888, årg. 2, nr. 33), s. 527.

¹⁹⁷ Dyer, (1997), s. 46-48.

¹⁹⁸ Dyer, (1997), s. 57.

berättigade.¹⁹⁹ Runefelts forskning visar att den vita hyn visserligen var en norm i den svenska pressens annonser, men betonar att vitheten där framför allt kom att uttryckas som ett klassideal som var tätt förankrad i hemideologins kvinnoideal— den tillföll dem som slapp arbeta ute i solen och som kunde skydda sig ”...under sysslolöshetens parasoll”.²⁰⁰ Som vi i det följande ska se är det vita som det oskuldsfulla och det rena, samt den ideala medelklasskvinnan som representanten för detta symboliska ideal, framträdande i källmaterialet.

På flera ställen i materialet framstår den vita kroppen som ett skönhetsideal. *Hemmets allehanda* lyfter hur armarna kan hållas ’vita och mjuka’ genom att redan i tidig ålder låta unga flickor gå bararmade (så länge inte flickan har anlag för att få röda armar för då ska de självfallet täckas). Vidare ges råd om hur en kvinna får bort hår på armarna: ”Vackra armar anses med rätta som en mycket viktig del af de qvinliga behagen.”²⁰¹ Också händerna måste tas om hand på ett sådant sätt att de inte blir röda.²⁰² *Hemmets allehanda* distribuerar råd för hur kvinnorna undvika röda händer; lösningarna framställs som bruk av olika medel eller huskurer.²⁰³ De vita händerna som skönhetsideal har i Beaujots forskning knutits till medelklasskvinnans bruk av handskar. Hon visar att de vita, ömtåliga händerna var ett uttryck för medelklasskvinnans ’fine breeding’ såväl som hennes möjlighet att slippa kroppsarbete — något som särställde henne från arbetarklassen. I och med uppfattningen att en kvinnas identitet kunde avläsas i hennes händer, blev handskarna ett sätt att dölja den verkliga identiteten, på samma vis som att handen utan handske kom att bli ett uttryck för ärlighet och intimitet.²⁰⁴ Beaujot försätter den vita, orörda handens betydelse i ett perspektiv av självkritik, där medelklasskvinnor som kom i kontakt med rådgivning likt den visad i materialet ovan, uppmanades att uppmärksamma och utvärdera sina kroppar från ett klass- såväl som genusramverk. Kvinnorna uppmanades att lägga tid på att åstadkomma de perfekta händerna och armarna baserat på det kroppsliga och klassbetingade kvinnoidealet: ”By taking time to make their

---

¹⁹⁹ Dyer, (1997), s. 70f.

²⁰⁰ Runefelt, (2019), s. 133-136, citat s. 136.

²⁰¹ *Hemmets allehanda*, ”För damerna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 28), s. 447.

²⁰² *Hemmets allehanda*, ”För damerna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 33), s. 527.

²⁰³ *Hemmets allehanda*, ”För damerna”, (1887-1888, årg. 2, nr. 33), s. 527, ”Inga röda händer mer!”, (1888-1889, årg. 3, nr. 20), s. 319.

²⁰⁴ Beaujot, (2012), s. 31, 34-36.

hands tapered and white, middle-class women quelled their anxieties about class slippage, and gave themselves the sense that they were firmly part of the middle-class.”²⁰⁵ Råden i *Hemmets allehanda* visar hur den vita såväl som välvårdade handen blev ett uttryck för en kvinnlig medelklassidentitet som var betingad av kommodifikation; utvärderingen, det ständiga arbetet med den egna kroppen och alla de medel som krävdes för det, visar betydelsen av händerna som en värdeladdad kroppsdel, både ur ett erotiskt och ett moraliskt perspektiv. Den vit hyn markerade respektabilitet för medelklasskvinnan genom att det dels anspelade på hennes kvinnlighet som ett av de viktigaste kvinnliga behagen, och dels för att det var ett klassuttryck som framkommit i Beaujots forskning. Som visat av Beverly Skeggs fångar respektabiliteten således konstruktionen av genus; kvinnlighet, genom konstruktionen av klass; medelklass. Genom att ha en vit hud, kunde den ideala medelklasskvinnan tillskansa sig en moraliskt högtstående roll som respektabel — och uppfylla idealets genus- såväl som klasskoder.

En kroppsdel som också anses stå i nära samband med en särskild färg och anspela på erotik är läpparna. *Hemmets allehanda* ger råd i hur en kvinna bör förhålla sig till vården av sina läppar och anser att hon bör akta sig noga för att låta dem vara tunna, spruckna och bleka. För den som snabbt vill få 'rosenröda' läppar går det att använda ett sorts läppstift. Om kvinnan ej vill använda smink är en näringsrik diet det mest effektiva sättet att få röda och fylliga läppar.²⁰⁶ På samma vis som den vita färgen är ett ideal för kvinnans hy, är den röda färgen ett ideal för läpparna — oavsett om detta uppnås av smink eller av en allmän hälsosam livsstil. Den vackra, röda munnen återkommer på andra ställen i materialet, i *Huru skall en flicka vara* betonar Baisch vikten av att kvinnan har vita, rena, hälsosamma tänder som gömmer sig bakom de röda läpparna och tillsammans skapar en tilldragande helhet, så att den ”...som en gång skall hafva rättighet att trycka den första kärlekskyssen på densamma, finner der hela den vårliga jungfrulighetens friskhet.”²⁰⁷ Den symboliska anknytningen till kyssen som laddad av skönhet, sällhet och erotik påtalas även i Runefelts studie av reklamannonser, vilka visar att den goda munhälsan och de 'pärlvita tänderna' var ett uttryck för kvinnans attraktivitet. Kyssen, som en symbolisk ingångspunkt till kärleken och

---

²⁰⁵ Beaujot, (2012), s. 32: ”The critique of one’s body, was, and still is, a necessary mechanism of the consumer society.”, 37-40, citat s. 48.

²⁰⁶ *Hemmets allehanda*, ”För Damerna — Läpparne”, (1886-1887, årg. 1, nr. 5), s. 78.

²⁰⁷ *Huru skall en flicka vara?*, (1889), s. 110.

äktenskapet, skulle kunna uppnås endast om hon hade brukat skönhetsprodukter rätt och var vacker och behaglig och doftade gott. Först om tänderna var vita och 'pärlrika' och munnen doftade gott skulle kvinnan ha lyckan att finna en man.²⁰⁸ Som framgår i exemplet från *Hemmets allehanda* spelar det mindre roll huruvida idealet; det vill säga de röda läpparna, uppnås av skönhetsprodukter eller av en hälsosam livsstil. Varken den kommodifierade kvinnligheten eller kvinnligheten som dikteras av hemideologin får här tolkningsföreträde; kvinnan själv uppmanas att välja vilket tillvägagångssätt hon anser passar henne bäst.

Den vita hyn var också på flera sätt en erotiskt laddad kroppsdel som visade på kvinnans mjukhet och renlighet. Som vi i det följande ska se, stod vården av hyn (precis som läpparna, tänderna eller händerna) mitt emellan ett hälsoideal och ett skönhetsideal. I en notis i *Hemmets allehanda* framkommer denna krock: solljuset beskrivs som av största vikt för hälsan, samtidigt som kvinnor allt för ofta låter gömma sig under stråhattar när de befinner sig utomhus för att bevara sin hy vit: ”Men de tänka ej på, att de sörja för sin skönhet på helsans bekostnad, ty solstrålarnes inflytande — då de ej falla direkt på hufvudet — för våra bleka ansigten är en oersättlig källa till helsa. Genom solstrålarnes inverkan upplifvas alla kroppens funktioner och hela organismens ämnesomsättning främjas. Och häri ligger just solljusets stora hygieniska betydelse.”²⁰⁹ Den ideala medelklasskvinnorna som här konstrueras är inte en kvinna som helt och hållet låter sin strävan efter skönhet diktera villkoren, utan som lika mycket tar sin hälsa i beaktande. Samtidigt som det framhålls i citatet att det inte bör komma för mycket solljus direkt på huvudet får det inte heller helt utebli; en risk den kvinna löper som bär hattar som täcker hennes hy för mycket. I *Hemmets allehanda* påstås också andra accessoarer vara skadliga för den vackra hyn, som solfjäders fläkt på ett varmt ansikte som riskerar att förstöra den naturligt vita hyn: ”Huden lider af den genom viftningen framalstrande fördunstningskölden, och mången dam har på detta sätt omedvetet förderfvat sin hy. Då hjälpa inga skönhetsmedel; begagna därför försigtigt detta vackra toalettöremål.”²¹⁰ Kritiken av solfjäders — vilken tidigare i materialet framkommit betingad av fåfänga och behagsjuka — genomförs även ur en hälsoaspekt. Den kommodifierade kvinnligheten som i vissa tidigare exempel har fungerat som ett positivt argument för den anständiga kvinna som är ren och brukar diverse skönhetsprodukter ur

---

²⁰⁸ Runefelt, (2019), s. 141-147.

²⁰⁹ *Hemmets allehanda*, ”Husläkaren”, (1886-1887, årg. 1, nr. 1), s. 13.

²¹⁰ *Hemmets allehanda*, ”För damerna — Var försigtig med solfjäders”, (1888-1889, årg. 3, nr. 9), s. 142.

ett renlighetsperspektiv, kan enligt artikeln i *Hemmets allehanda* vara det som knuffar kvinnan över kanten för det anständiga. Kommodifierad kvinnlighet kan således både vara ett sätt för en kvinna att uppfylla kravet på renlighet och därigenom bli en ideal kvinna, och även vara det som förstör den ideala kvinnligheten ur ett hälsoperspektiv: i detta fall genom bruket av solfjädern.

De sätt på vilka medelklasskvinnan skulle arbeta med sin hy tar olika uttryck, bland annat frågan om fräcknar och andra blemmor som gör att huden inte är slät och i samma nyans. Skönhetsidealet är att en kvinna ska ha en helt fläckfri hud, utan några märken. I *Hemmets allehanda* återfinns ett råd för att bli av med fräcknar av en viss ”doktor Halkins”: en droppe karbolsyra droppas på huden som suggs upp och därefter bildar en skorpa som efter några dagar trillar av och lämnar efter sig en rosa fläck, ”...som inom kort öfvergår till hudens normala färg.”²¹¹ Strävan efter en fläckfri, vit och rödrosig hy framkommer även i *Den röda och den hvita rosen*, men där poängteras att den vackra hyn snarare beror på kvinnans levnadssätt än på vanvård av den yttre huden (med undantag för vissa inre sjukdomar). Huden står i mycket nära samband med människans hela kropp och bör skyddas från skarp köld, blåst, solsken, häftiga svettningar eller att vara uppe för länge. Det ges diverse råd för hur en kvinna ska gå till väga om hon på olika sätt har fått utslag eller blemmor; med läkarhjälp eller huskurer hon gör själv kan hon ta bort eventuella hudutslag. I ett utdrag från vad som påstås vara en gammal bok om skönhetsmedel uppmanas alla kvinnor att avstå från smink då det förstör ansiktets ’alabasterhvita eller rosafärgade’ ton. Istället bör de tvätta ansiktet med flodvatten, gå upp tidigt, inte intvinga kroppen i korsetter, äta enkel mat, undvika alla kärleksromaner och omge sig med vackra ting som är fröjder för ögat och själen.²¹² Dr. Hermann Klencke gör också tydligt i *Jungfrun* att den vackra huden inte kan uppstå genom yttre ’förställningsmedel’, utan endast genom insikten om att huden står i nära samband med andra organ, samt noggrant härdande och tvättande av den. Huden återger kvinnans levnadssätt — den kvinna som lever förnuftigt och praktiserar en allmänt hälsosam livsstil; kommer få en vacker hy.²¹³ Enligt rådgivningsböckerna uppkommer således inte den vita hyn genom yttre förändringar vad gäller skönhet, utan genom förändringar i livssätt och beteendemönster som sedan kommer alstra en vacker hy i rätt färger. Det helhetssystem som lyfts fram i relation till kvinnans plikt att behaga,

---

²¹¹ *Hemmets allehanda*, ”Husläkarens råd”, (1886-1887, årg. 1, nr. 12), s. 191.

²¹² *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 7-13.

²¹³ *Jungfrun*, (1882), s. 70-73.

återfinns i strävan efter att ha en vacker kropp. Utan en helomfattande vård av kroppen från ett hälsoperspektiv uppkommer inte skönhet. Vidare är det av vikt att betona skillnaden som finns mellan de råd för hudvård som lyfts fram i rådgivningsböckerna respektive artikeln i *Hemmets allehanda* som diskuterats ovan om att fräcknar och andra blemmor kan tas bort med rätt medel. Idealet som representeras i dem båda är detsamma — kvinnan måste ha en fläckfri hud, både bildligt och bokstavligt talat. Men det sätt på vilket hon ska uppbåda detta ideal är olika i materialen. Det går att tänka sig att denna skillnad beror på källmaterialens egenheter. Rådgivningslitteraturen som trycktes i bokform kan betraktas som mer normativ och som distributör av mer långlivade ideal, när magasinerna istället stod för det mindre varaktiga och var mer påverkade av konsumtionssamhällets och modesystemets flyktiga naturer. I sagda undersökning studeras källmaterialen som en helhet som båda presenterar två motsägelsefulla ideal: hemideologins kvinna och konsumtionens kvinna. I exemplet ovan går det emellertid för ovanlighetens skull att tänka sig att rådgivningsböckerna står som representant för den äldre sociala ordningen; hemideologin, medan magasinet står för den nya utmanaren; kommodifikationen.

I Leif Runefelts forskning beskrivs den komplicerade relationen mellan hemideologin och konsumtionsvärlden i fråga om skönhetsvård. Han konstaterar att utvecklingen av den kemiska industrins skönhetsprodukter möjliggjorde för fler kvinnor att vara vackra och att kravet på skönhet då också ökade — när vem som helst kan bli vacker av att tillskansa sig rätt produkter till ett billigt pris finns det inte längre några ursäkter för att inte vara det. Han lyfter fram att smink och andra förställande skönhetsmedel förkastades enligt behagplikten, eftersom den kvinnliga skönheten och behaget visserligen kunde tränas upp men i grund och botten enbart var ett naturligt uttryck för kvinnans inre skönhet. Behagplikten och hemideologins arv var således en svår nöt att knäcka för skönhetsindustrin, eftersom den 'naturliga' skönheten fortfarande var förhärskande som ideal. Runefelt konstaterar att smink inte förekom i annonserna för att det ansågs förställande, men att 'den rationella hudvården' däremot ansågs berättigad på grund av den ideala vita hyn — en vit hy som i reklamens värld inte var ett *tecken på* sysslolöshet eller rang, utan en kommodifierad vara som kunde köpas för att *uppnå* sysslolöshet och rang: "För industrin var det väsentligt att frångå det naturliga paradigmet för att presentera möjligheten för kvinnan att göra om sig och skapa sig själv."²¹⁴ Hur lyfts då frågan om smink i rådgivningslitteraturen och magasinens artiklar?

---

²¹⁴ Runefelt, (2019), s. 138f, citat s. 139.

I diskussionerna om kvinnans hy återkommer smink på flera ställen. *Hemmets allehanda* menar att det finns en 'pudertendens' i tiden och att pudret — även om det ger vissa ansikten behag — kan ge upphov till enformighet i hyn: ”Man skall vara mycket blaserad för att icke glädja sig åt skiftande färgnyanser på damernas skönaste prydnad, deras hy.”²¹⁵ Pudret införlivas i kvinnornas vardag genom ridikylen — en liten, dekorerad väska som innehåller puderask, solfjäder, portmonnä, en spegel, en parfymflaska och som 'varje elegant dam' har på armen vid finare tillfällen.²¹⁶ Det framgår således att det inte är att föredra att använda för mycket smink även om det gör hyn vit och slät, då det täcker de naturliga och behagliga färgskiftningarna i kvinnans hy. Naturlighet trumfar den av smink förfärdigade perfekta hyn. I exemplet ovan knyts bruket av smink till den ideala kvinnans garderob; ridikylen som en oundgänglig del av hennes klädedräkt har som syfte att bland annat innehålla smink, och den legitimitet som ridikylen tillskrivs väger tyngre än kritiken av bruket av smink — den legitimerar alltså pudret. Sminket är fåfängt och tränger undan kvinnans vackraste prydnad, men framstår trots det som en relativt accepterad del av den eleganta och moderna kvinnans garderob. Den hemideologiska idén att kvinnans naturlighet ska framställas, ställs mot en kommodifierad kvinnlighet som får legitimitet genom bruket av accessoarer och smink som uppfattas som oundgängliga. Spänningsläget mellan de två världsuppfattningarna är tydligt i diskussionen ovan.

Problematiseringen av skönhetsmedel sker även genom uttalanden från vetenskapsmän. *Hemmets allehanda* publicerar utdrag ur en artikel från *Dagens Nyheter* skriven av en läkare som menar att: ”Skönhetsmedel i detta ords vanligaste och trängre bemärkelse innefattar sålunda alla de medel, som med eller utan estetisk och moralisk rätt utbjudas eller användas till hudens, hårets och munnens förskönande.”²¹⁷ Det finns således olika verkningsgrader här; vad som uppfattas vara moraliskt berättigad skönhetsvård och vad som inte är det, är en flytande skala som beror på omständigheter. Men vem är det som dikterar villkoren för vad som är det rätta? Även om modemagasinen i någon mån är modets väktare, och här reproducerar ett ideal för utseendet som

---

²¹⁵ *Hemmets allehanda*, ”Senaste Parisermodet”, (1886-1887, årg. 1, nr. 16), s. 255.

²¹⁶ *Hemmets allehanda*, ”Senaste Parisermodet”, (1886-1887, årg. 1, nr. 16), s. 255.

²¹⁷ *Hemmets allehanda*, ”Om skönhetsmedel.”, (1886-1887, årg. 1, nr. 17), s. 270f.

bygger på moralisk grund, så är de inte ensamma om att konstruera detta ideal.²¹⁸ Vi har tidigare sett ett flertal exempel på att läkare har lyfts fram som experter i frågor som berör skönhet — exempelvis ovan nämnda dr. Monin i *Hemmets allehanda* och dr. Hermann Klencke med rådgivningsboken *Jungfrun*. Vetenskapens betydelse för diskussioner om konsumtion och skönhet grundar sig i det större projekt av förädling och civilisering som medelklassen ägnade sig åt under andra halvan av 1800-talet vilket har studerats av Jonas Frykman och Orvar Löfgren.

Renlighetsprojektet var ett sätt att praktisera klasskultiveringen.²¹⁹ Genom att behagplikten — som statueras av en moralisk balans mellan för mycket och för lite — bekräftas av vetenskapsmän så tar borgerlighetens kultiveringsprojekt även modet och konsumtionen i anspråk. Det allmänna hälsofokuset som en del av det större kultiveringsprojektet och den nära relationen mellan hälsa och skönhet resulterar i att vetenskapsmän ger sig in i konsumtionens och modets sfär.

Ungdom och hälsa och därefter renlighet, beskrivs i utdraget från *Dagens Nyheter* i *Hemmets allehanda* som de viktigaste ”skönhetsmedlen”. De vackraste hyn åstadkommer en kvinna genom regelbundna tvättningar, puder som ska verka på huden några minuter som hudvård, samt fett och glycerin. Många preparat som säljs kan innehålla farliga ämnen, och läkaren i artikeln framhåller att det bästa är att tillverka sina egna skönhetsprodukter, då det ger kvinnan en kontroll över innehållet — vilket på alla vis är hälsosamt. Till skillnad från vad tidigare exempel har visat, menar denna läkare att de skönhetsmedel som finns för att ta bort fräcknar eller födelsemärken snarare tillhör läkemedlens område — oavsett hur mycket annonser det finns för borttagandet av märken på huden så ska kvinnorna inte låta sig luras att slösa sina pengar på något som inte fungerar eller till och med få tag i medel som är farliga om de inte hanteras varsamt (som kvicksilver exempelvis). Läkaren beskriver sedan puder och smink som de mer negativa skönhetsmedlen, vars huvudsakliga syfte är att dölja brister i utseendet. Dessa medel är underkastade ’modets herravälde’ som allt fler kvinnor i de stora städerna tar sin tillflykt till när de naturliga skönhetsmedlen inte längre kan dölja tidens spår i ansiktet.²²⁰ Läkarnas legitimering av skönhetsvård sker således från ett hälsoperspektiv, där modet blir motståndaren. Att ’ta sin tillflykt’ till de skönhetsmedel som inte är naturliga är att fly till

---

²¹⁸ För diskussion om modemagasinen som ’modets väktare’, se Kawamura, (2017), s. 125-128, för diskussion om att utseendeideal alltid i någon mån baseras på moralisk grund, se Brown, (2011), s. 40-54.

²¹⁹ Frykman & Löfgren, (2019), kapitlet ”Disciplinerade borgare” s. 207-244.

²²⁰ *Hemmets allehanda*, ”Om skönhetsmedel.”, (1886-1887, årg. 1, nr. 17), s. 271.

modet och anses inte moraliskt accepterat, åtminstone inte av de läkare som uttalar sig. Då är det bättre att en kvinna låter tidens spår synas i ansiktet när de 'naturliga skönhetsmedlen' inte längre kan dölja åldrandet, vilket även framgått tidigare med referens till Browns forskning om skönhetsens tidliga aspekt. Vad som också syns i exemplen om smink från källmaterialet är det som lyfts från Runefelts forskning; att smink fortfarande uppfattas som ett förställningsmedel som skiljde sig från den rationella skönhetsvård som grundade sig på tvätt och bruk av tvålar. Det är ett bekräftande av hemideologins uppfattning om den naturligt sköna kvinnan. Däremot förkastas inte smink helt och hållet i materialet, som framkom i exemplet om ridikylen och det sena 1800-talets 'puder-tendens'.

Som klassideal markerade alltså den vita hyn en del av befolkningen som inte behövde arbeta utomhus i solljus, utan kunde hålla sig inomhus eller täcka sig med hattar eller parasoll vid utomhusvistelser. Den vita färgen på medelklasskvinnans kropp — hennes tänder, händer och armar som här har lyfts fram — varken kan eller bör underskattas. Det var ett ideal som hon förväntades efterleva därför att det bekräftade hennes kvinnlighet såväl som hennes klassidentitet. Det har även av ovanstående diskussion framgått att skönhetsens respektive hälsans paradigmer ingår i ett sällsamt samband, där den ena bekräftar den andra och vice versa. Den ideala medelklasskvinnan bör befinna sig inom båda dessa ramverk, men hemideologin och kommodifikationen har olika förklaringar om vad som anses moraliskt berättigat. Vad som också är tydligt är att skönheten inte är obetingat kroppslig. I *Hemmets allehanda* citeras den franska läkaren Monin: "Skönheten och helsan äro tvänne saker, som stå i synnerligen stort beroende af hvarandra."²²¹ Han beskriver att kvinnan 'är' skönheten och att hälsovården utövar inflytande över kroppens skönhet genom att föröka dess behag och lindra dess brister. Genom noggrant arbete och en strävan efter att inte försumma skönhetsmedel kan 'vem som helst' se betydligt bättre ut. Dr. Monin menar att det särskilt är av betydelse för ansiktet, då det är där som alla 'moraliska sinnesrörelser' kommer till uttryck och liksom 'fastnar' i köttet — den moraliska skönheten gör avtryck på den fysiska. Samtidigt tydliggör han att vissa anletsdrag är medfödda och inte går att förändra, men att en kvinna trots det bör göra allt för att behålla 'finheten', framför allt i ansiktets ömtåliga hy, vars klara färg och sammetslena struktur alltid bör bibehållas.²²² Även om kvinnan har vissa medfödda delar av utseendet som inte går att förändra i grunden, går det alltså med idogt arbete att göra så mycket som

---

²²¹ *Hemmets allehanda*, "Om ansigtet och dess vård.", (1886-1887, årg. 1, nr. 20), s. 319.

²²² *Hemmets allehanda*, "Om ansigtet och dess vård.", (1886-1887, årg. 1, nr. 20), s. 319.

möjligt för att utöka och bibehålla skönheten.²²³ Genom att knyta den inre kvinnan till den yttre, sker en samkonstruering av den ideala kvinnligheten; om en kvinnas moraliska karaktär återspeglas i ansiktet finns det ett större behov av att vårda ansiktets fysiska skönhet för att utförligare uttrycka den moraliska sedligheten. Samtidigt verkar kroppens fysiska skönhet på den moraliska; en kvinna kan inte bara tydligare uttrycka den moraliska skönhet hon innehar genom en fysisk skönhet, hon kan även *förbättra* den genom arbete med det fysiska utseendet. Det finns en länk mellan själen och kroppen i diskussionerna om hälsa och skönhet — vården av den fysiska skönheten legitimeras moraliskt och med hjälp av hälsovård kan en kvinna söka sig mot berättigad skönhetsvård utan att riskera fåfänga eller behagsjuka. I det följande ska denna sköna *och* hälsosamma 'helhetsvarelse' som är kvinnan problematiseras ytterligare genom att diskutera på vilket sätt kläderna och modet tar del i idealkonstruktionen.

2.4 En sund själ, i en sund kropp, klädd i sunda kläder

Den ideala medelklasskvinnan ska således vara frisk och vacker och i materialet uttrycks en rädsla för kvinnor som inte är hälsosamma. Artikeln "Nervositet hos fruntimmer" i *Hemmets allehanda* jämför de svenska kvinnornas hälsotillstånd med de engelska. De engelska kvinnorna har funnit lösningen — de går i trappor, vädrar regelbundet sina bostäder och spenderar mycket tid ute i solen. De svenska kvinnorna däremot är degenererade, och artikeln menar att deras sjukdomar ofta bygger på blodfattigdom och brist på frisk luft — samt att det är "inne" att bete sig ohälsosamt; att äta lite, dricka lite och leva ett stillasittande liv. Dessa kvinnor vill hellre ha bleka kinder än röda och de avstår från all skötsel av den fysiska kroppen för att kunna fortsätta kallas 'änglar': "De förgäta fullkomligt, att de hafva en kropp liksom andra menniskor... En sund själ och en sund kropp äro tvänne saker som ej förekomma den ene utan den andre. Den som vill bevara sin själ frisk och stark, måste sörja för sin kropps friskhet och styrka."²²⁴ Karin Johannisson visar i sin forskning hur det under andra halvan av 1800-talet fanns en kultur som byggde på den ideala medelklasskvinnan som svag, bräcklig och otillräcklig och som till och med kom att kallas för 'en kult av den kvinnliga invaliditeten'. Bilden av den sjuka kvinnan kom dels att passivisera henne och avgränsa henne från en offentlig sfär, och dels kvalificera henne som en romantiserad, ömtålig varelse. Johannisson menar att den medicinska vetenskapen konstruerade idealbilder av kvinnan som sjuklig, vilka gav

---

²²³ Se tidigare diskussion om Runefelts forskning om den kemiska industrins påverkan på skönhetsideal, Runefelt, (2019), s. 138f.

²²⁴ *Hemmets allehanda*, "Nervositet hos fruntimmer", (1887-1888, årg. 2, nr. 10), s. 157.

upphov till en negativ kroppsuppfattning och brist på sociala rum som skapande den kvinnliga sjukrollen.²²⁵ Ovanstående påstående att det är ”inne” att vara sjuklig kan förklaras av det kvinnoideal som är framträdande i Johannissonns forskning. Det är dock inte ett ideal som artikelförfattaren propagerar för, utan snarare en referens till ett ideal som existerar i samhället. Artikeln argumenterar istället för motsatsen — att kvinnan bör vara frisk. Den ideala medelklasskvinnan samkonstrueras i exemplet; hon är enligt denna förklaring en kvinna som inser betydelsen av sin egen kropp och sin egen själ och ser till att vårda dem bägge, då deras sammansvetsning inte går att underskatta. Hon ska ha en frisk och hälsosam kropp, vilket innebär att hon ska röra mycket på sig och ständigt se till att andas frisk luft och ofta var utomhus. De sjuka kvinnor som artikeln exemplifierar med och som bekräftas av Johannissonns forskning om den ideala kvinnan, går emot det friska kvinnoidealet från ett behagsjukt perspektiv, eftersom de enbart bryr sig om sitt utseende. Den kritik som lyfts mot dem här bygger på att de just genom denna önskan att vara vackra och att behaga blir behagsjuka och dessutom äventyrar sitt utseende, inte gör sig själva vackrare. Hemideologins behagplikt statueras än en gång av friska och vackra kvinnor.

Kroppen och kläderna ingår i ett sällsamt samband i källmaterialet. I *Jungfrun* framhålls att den unga kvinnan *alltid* måste gå klädd i en enkel, behaglig och snygg dräkt med argumentet att det hänger ihop med hennes renlighetsplikt: ”Hon ska *ej blott* för *främmande* ögon, utan äfven för *sig sjelf* kläda sig anständigt, omsorgsfullt och nätt.”²²⁶ Klencke beskriver det som att kroppsvården och insikten om betydelsen av hälsa *samt* anständig klädsel skapar goda karaktärsdrag hos kvinnan, där en ’vårdslöst’ klädd och ful flicka även är oren i själen.²²⁷ Här ser vi tydligt hur den ideala kvinnan samkonstrueras; hennes kläder påstås kunna påverka inte enkom hennes kropp, utan även hennes själ. I en artikel i *Hemmets allehanda* framgår att det är viktigt att kvinnan bär rätt kläder och underkläder efter årstid, och att det borde vara helt naturligt för kvinnan att inse att hon bör ha varmare kläder på vinterhalvåret än på sommaren. Framför allt ska hon bära ylleunderkläder, och artikeln påstår att hälften av alla förkylningar och ’underlivssjukdomar’ hade kunnat undvikas om fler kvinnor tog detta i beaktande.²²⁸ Kläder för olika väderlekar är inte något helt oproblemiskt i

---

²²⁵ Johannisson, (1995), s. 71-79.

²²⁶ *Jungfrun*, (1882), s. 73.

²²⁷ *Jungfrun*, (1882), s. 74.

²²⁸ *Hemmets allehanda*, ”Varma kläder”, (1886-1887, årg. 1, nr. 24), s. 383.

materialet. Kläderna kan påverka en kvinnas kropp och hälsa om de inte sköts på rätt sätt. *Den röda och den hvita rosen* framhåller att en kvinna bör bära ett luftigt ylletyg närmast kroppen som måste bytas så fort som möjligt om hon har svettats för att hon inte ska få en förkylning och hon måste akta sig att sitta i drag om hennes kläder är våta.²²⁹ I *Hemmets allehanda* kritiseras den påstådda uppfattningen att ju tyngre ett tyg eller en klädedräkt är desto varmare är den. Särskilt när det rör kvinnornas kläder bör tygerna vara så lätta som möjligt med tanke på mängden tyg som krävs för deras utstuderade klädsel. De många och tunga kjolarna hänger på höfterna och trycker på de inre organen — ett 'oförnuftigt' sätt att klä sig på som ger upphov till ett stort antal kvinnosjukdomar samt trötthet och nervositet. Kunskap om de individuella tygernas värmande effekt kan emellertid förebygga sådana problem, där helylle exempelvis framställs som ett bra tyg som värmer och inte är lika tungt som andra tyger.²³⁰ De kvinnosjukdomar som låg i tiden och som lyfts ovan i Johannisson's forskning, återkommer här som ett resultat av 'farliga' klädesplagg som på olika vis påverkar kvinnans kropp, som kan ge henne sjukdomar eller — om man vill ikläda sig Johannisson's teoretiska dräkt — tränga in henne i en sjukdomsroll. Den kommodifierade kvinnligheten som grundar sig i utsvävande klädsel och 'conspicuous consumption', kan således resultera i att kvinnan inte bara degenereras moraliskt på grund av att det föder fåfänga (som vi har sett tidigare i undersökningen) utan även kroppsligt, eftersom kläderna påstås kunna påverka hennes biologi.

Den del av kvinnans modegarderob som kanske är mest känd för eftervärlden och som dessutom fått ett flertal — sanna som osanna — rykten om sig är korsetten.²³¹ Korsetten är vad som kan kallas för ett forfarande underklädesplagg, vars främsta syfte inte är att skydda kroppen från kläderna eller kläderna från kroppen, utan att ge kroppen en konstgjord form baserad på skönhetsideal såväl som på modets krav. Hur den ser ut har alltså förändrats genom historien och

---

²²⁹ *Den röda och den hvita rosen*, (1896), s. 22f.

²³⁰ *Hemmets allehanda*, "Varma vinterkläder.", (1887-1888, årg. 2, nr. 25), s. 398f. I samma artikel lyfts också problem i herr- och barngarderoben, något som är relativt ovanligt i materialet — när den moderna klädedräkten diskuteras och kritiseras är det oftast som kritik riktad mot den kommodifierade och behagsjuka kvinnligheten — men ska inte diskuteras i större utsträckning här. Det är framför allt stärkskjortan som framhålls som den 'farligaste' herrplagget, som visserligen är "sprättens" stolthet, men som också i flera fall har lett till bröstsjukdomar eller till och med död, s. 399: "[D]et är icke endast damerna, som kläda sig oförnuftigt och ohygieniskt, äfven herrarne riskera ofta lif och helsa för att vara eleganta."

²³¹ Hammar & Rasmussen, (2008), s. 7f. Hammar & Rasmussen anspelar på att den i efterhand har kommit att beskrivas som ett kvinnoförtryckande plagg och att denna kritik av korsetten kan betraktas som ett sätt att skapa en egen kulturell identitet. Ur det perspektivet menar de att dagens kritik av korsetten kan hänga ihop med en uppfattning om att mode förr i tiden 'fångade' kroppen, medan dagens mode snarare karakteriseras av en avslappnad klädstil där kroppen har betydligt mycket mer frihet.

den har producerats av olika material och med olika tekniker. Industrialiseringen under 1800-talet gav upphov till nya förutsättningar för korsetten; bättre passform kunde åstadkommas och massproduktionen möjliggjorde lägre priser och ökad tillgänglighet. Genom att allt fler hade råd att klä sig i en moderiktig klädsel blev korsetten ett sätt för fler kvinnor att genomföra sociala klassresor. Dessutom gav nya tekniker och effektivisering av tillverkningen under sent 1800-tal upphov till korsetter som kunde snöras betydligt hårdare än tidigare. Korsetten var av avsevärd vikt för den moderiktiga klädseln av två anledningar: dels skulle varje anständig kvinna bära den av moraliska skäl, som ett uttryck för hennes respektabilitet, dels fanns det en materiell aspekt — resterande modedräkt var uppbyggd kring att kvinnans torso var styv och hopsnörjd i midjan; det gick inte att bära resten av den moderiktiga dräkten om kvinnan inte bar korsetten under.²³²

Att korsetten var en så ansenlig del av kvinnans garderob betyder inte att den gick o-debatterat förbi i debatten om mode, vilken Henrik Bagerius studerar utförligt i sin forskning. Hans studie utgår från dräkthereformrörelsen årtiondena innan och efter 1900, vars arbete var att förändra den kvinnliga dräkten och framför allt få korsetten avskaffad — som de ansåg inte hörde hemma i ett modernt samhälle, var skadlig för hälsan och dessutom var ett uttryck för fåfänga. I medikaliseringen av det svenska samhället vid 1800-talets slut tog läkarvetenskapen även korsetten i anspråk — som det tidigare i denna studie noterats att de gjorde med modets och konsumtionens värld — och påstod att den var skadlig för kvinnors hälsa. Samtidigt kom debatten om korsetten att handla om så mycket mer än hälsofrågor; den kom att laddas av diverse uppfattningar om vad det faktiskt var att vara en anständig kvinna och blev ett redskap i den kamp mot modeslaveri som dräkthereformrörelsen förde.²³³ Från början var målet en hel reformdräkt, men Bagerius konstaterar att den föga användes av de högre skikten i samhället, antagligen för att den avvek allt för mycket från den moderiktiga dräktens snitt. Föreningen riktade därför in sig allt mer på underkläderna: reformen skulle ske *inifrån och ut*, först av korsetten och de formande underkläderna, sedan av den yttre dräkten. Den hygieniska reformen skulle frigöra kvinnans kropp från de skadliga mode-bojorna och i slutledet leda till en allt mer frigjord kvinna, men åsikterna gick isär. Bagerius konstaterar att en del av debatten inte ansåg att korsetten hade åsamkat så stora skador.²³⁴ I *Hemmets allehanda* finns en

---

²³² Hammar & Rasmussen, (2008) gör en utförlig beskrivning av korsetten under 1800-talet, se exempelvis s. 71-79.

²³³ Bagerius, (2019), s. 40-47.

²³⁴ Bagerius, (2019), s. 76-81, 86, 91-93.

notis om att det har bildats ett nytt parti i Tennessee som kallar sig ”anti-korsettpartiet” och som har som mål att få korsetten avskaffad. Det förekommer en lista över alla de sjukdomar och dödsfall som korsetten påstås ge upphov till. Korsetterna säljs för miljontals dollar i Amerika varje år trots ”...att deras bruk framkallar obeskrifligt elände, såsom förstörd helsa, huslig olycka, skilsmessa, död och mord, samt att till följd af detta onaturliga och barbariska mod en mängd ondt öfverföres på barnen.”²³⁵ Korsetten måste förbjudas för kvinnorna av samma anledning som att sprit måste för männen — båda ger upphov till missbruk hos de som inte vet hur det ska hanteras inom rimliga gränser: ”Korsetten är kvinnornas bränvin, och spritdryckerna äro männens korsett.”²³⁶ Debatten om korsetten som ligger till grund för Bagerius forskning är noterbar även i *Hemmets allehanda*, i exemplet ovan framkommer de åsikter som talar mot korsettens betydelse i det moderna samhället. Kroppen, kläderna och moralen befinner sig i en ständig växelverkan mellan anständighet och representativitet och omoral och degenerering. Problemet grundar sig i vad som nämns ovan, nämligen att korsetten trots allt krävdes både i konstruktionen av hemideologins ideal och i kommodifieringens. Genom kraven på anständighet behövs korsetten av varje kvinna som enligt behagplikten vill vara respektabel, samtidigt krävs den också av den kommodifierade kvinnligheten för att kvinnan ens ”ska” kunna bruka en riktig modedräkt. Både hemideologin och konsumtionsvärlden kräver korsetten för den anständiga kvinnan, men problemet med den ideala medelklasskvinnans hälsa kvarstår. Modemagasinen är i någon mån alltså både modets och moralens väktare. Betydelsen av hälsa för den ideala medelklasskvinnan gör det svårt att helt och hållet acceptera korsetten, trots att den krävs för att kvinnan ska kunna klä sig i vad som uppfattas anständigt.

Även i svensk kontext kritiserar korsetten i materialet, *Hemmets allehanda* beskriver det som ett modernt tortyrredskap: ”... hvarmed nutidens qvinnor af öfverklassen pina sig för att tillfredsställa den pockande fåfångans förvridna fordringar.”²³⁷ De kvinnor som försvarar korsetten menar att det är ett sätt att hålla sig med en god hållning, få en fin midja och ge generell stadga åt kroppen. Enligt artikeln tar småstadskvinnorna efter överklasskvinnorna i storstäderna trots att korsetten påstås leda till cancer genom klämning av bröstet på olika sätt. Det är som att tala för döva öron då många

---

²³⁵ *Hemmets allehanda*, ”För damerna. — Ett nytt parti”, (1886-1887, årg. 1, nr. 3), s. 46.

²³⁶ *Hemmets allehanda*, ”För damerna. — Ett nytt parti”, (1886-1887, årg. 1, nr. 3), s. 46.

²³⁷ *Hemmets allehanda*, ”Ett plågoris för våra damer”, (1887-1888, årg. 2, nr. 13), s. 207.

kvinnor svarar på detta påstående att de minsann bär korsetten löst men att de samtidigt måste ha något för att 'vara klädda'. Enligt artikeln i *Hemmets allehanda* har emellertid bruket av korsetten gått för långt: ”Vi kunna härvidlag ej inlåta oss i dispyter; det finns en gräns, der vanan förslöar omdömet, der modetvånget hårdnar den böjligaste qvinnovilja, och der det sunnda förnuftet står stumt inför ett egensinne, liknande den febersjukas af en fix idé beherskande fantasier.”²³⁸ Det är tydligt vad ställningstagandet är: avskaffa korsetten, den orsakar sjukdomar hos kvinnan. Det spelar således ingen roll att en kvinna påstår att det är hennes sätt att 'vara rätt klädd' på, hälsorisken bör väga över. Jämförelsen med en febersjuk är ett sätt att göra den kommodifierade kvinnligheten till en sjukdom; den behagsjuka som det varnas för i hemideologin driver kvinnorna in i riktiga sjukdomar. Bagerius konstaterar i sin forskning att föreningen menade att reformen inte bara skulle ske inifrån och ut, utan också *uppifrån och ner*. Kvinnorna från de högsta samhällsskikten (överklassen och borgerligheten) var de som skulle driva frågan därför att de ansågs ha ett moraliskt ansvar: ”Till syvende och sist var det alltså en fråga om samhällsfostran: i en tid av utbredd modeslaveri var den bildade, tänkande kvinnan...skyldig att fostra sina döttrar...till självständiga individer som värdesatte sin hälsa och avstod från de ohygieniska dräktarrangemang som modejournalerna föreskrev.”²³⁹ Hon skulle även fostra sina arbetarklass-systrar till hälsosam livsstil. Den borgerliga kvinnan hade således ett moraliskt ansvar gentemot sin egen, och andra klasser.²⁴⁰ Förändringen av dräkten skulle enligt dräktreformrörelsen gå i två riktningar: inifrån därför att korsetten var en hälsofara och för att det skulle vara omöjligt att ha på sig resten av de ohälsosamma kläderna utan den. Uppifrån därför att de övre samhällsskikten aldrig skulle bära plaggen om arbetarklassen bar dem: modets logik var att de övre grupperna påbörjade ett mode och de andra tog efter.²⁴¹ Det klassperspektiv som uttrycks i artikeln i *Hemmets allehanda* liknar de tankar som florerade i dräktreformrörelsen som Bagerius visar på: det är överklassens kvinnor som leder svärmeriet för korsetten och modet, och resterande kvinnor följer efter, av vana eller av beundran. Medelklassens ställningstagande i den svenska samhällsstrukturen baseras till stor del på ett påstående om att de är mer hälsosamma än de andra klasserna, inte lever 'i smuts' som arbetarklassen men inte heller i en 'fåfång och degenererad' värld som överklassen. Att

---

²³⁸ *Hemmets allehanda*, ”Ett plågoris för våra damer”, (1887-1888, årg. 2, nr. 13), s. 207.

²³⁹ Bagerius, (2019), s. 103.

²⁴⁰ Bagerius, (2019), s. 103.

²⁴¹ Bagerius, (2019), s. 116f.

medelklassens kvinnor skulle vara de som avsade sig korsetten till fördel för en livsstil som inte äventyrade deras hälsa beror på den viktiga roll deras kroppar spelade i medelklassens övergripande ideologi som den hälsosamma och ansvarstagande klassen. Det moraliska ansvaret i den heta frågan om korsetten hamnade alltså på medelklassens kvinnor. Ansvaret att vara moraliskt högstående: att ha en moralisk auktoritet, föll på de kvinnor som redan (av sin egen klass åtminstone) ansågs vara respektabla — medelklasskvinnorna. Respektabiliteten och moralen som led i konstruktionen av kvinnlighet vilar i grund och botten på medelklassen.

Korsetten eller 'snörlivet' som det kallades av sin samtid, kritiserades alltså utifrån parametrar av hälsa, skönhet, moral och sedlighet. I *Hemmets allehanda* publiceras ett utdrag ur en artikel i *Tidskrift i Gymnastik* skriven av professorn Hartelius, som framlägger denna kritik på ett sätt som mycket liknar den korsett-kritik som ovan har framkommit: - korsetten är farlig för den fysiska hälsan; diafragman kan inte arbeta normalt, hjärtat och lungorna trängs, matsmältningen kan inte genomföra sina naturliga processer och blodomloppet hindras, - korsetten deformerar kroppsformen och är ett brott mot estetiken; skönhet och hälsa går hand i hand, oavsett om det är smaken eller modet som dikterar villkoren för korsetten är det 'ett oförklarligt barbari', - korsetten försvagar intelligensen; håglöshet, ouppmärksamhet och slapphet uppstår av stillasittandet och korsettbärandet: "Själ och kropp äro så innerligt förenade, att det som verkar skadligt på den ena, också måste hafva ett menligt inflytande på den andra."²⁴² - korsettbruket är omoraliskt; den dyrbara plikten att bevara sin hälsa går inte ihop med bruket av den, det är ett ingrepp på den kroppsliga skönheten given av Gud: "Om man sätter de andliga krafterna högt och högre än de fysiska, så måste det vara en helig förpligtelse att ej förgripa sig på de samma."²⁴³ Henric Bagerius konstaterar att målet för dräkreformrörelsen var att den överlastade kvinnliga dräkten skulle ge vika för en enkel dräkt och att modet skulle sluta forma kroppen — naturen skulle ta vid. Det fanns enligt dem vetenskapliga bevis för detta. Inom rörelsen existerade olika åsikter om vad som faktiskt var 'den riktiga kvinnligheten' och hur den uttrycktes, men en gemensam uppfattning var: "...att frigöra varje kvinna från ett slaveri som hindrade henne att leva ett hälsosamt liv; utveckla ett naturligt rörelsemönster och bli betraktad som en tänkande människa."²⁴⁴ Denna strävan efter att

---

²⁴² *Hemmets allehanda*, "Snörlif.", (1888-1889, årg. 3, nr. 7), s. 110.

²⁴³ *Hemmets allehanda*, "Snörlif", (1888-1889, årg. 3, nr. 7), s. 110.

²⁴⁴ Bagerius, (2019), s. 115f.

låta kvinnan leva ett hälsosamt liv och accepteras som en tänkande individ återkommer i artikeln från *Hemmets allehanda* ovan. Korsettkritiken blir således i utsträckningen ett uttryck för att ge kvinnan mer utrymme — bildligt som bokstavligt — och möjliggöra att hon ska kunna röra sig och tänka friare än tidigare.

Andra delar i kvinnans garderob som moderiktiga skor och hattar, är också problematiska i materialet.²⁴⁵ *Hemmets allehanda* dikterar upp modet i tre delar vilka är olika moraliskt berättigade: ”Man kan skilja mellan tre slags moder: de klädsamma, mera ändamålsenliga, de missklädande, föga ändamålsenliga och slutligen de, som vi vilja kalla de barbariska moderna, hvilka förena det osköna med olidliga plågor för bärarinnorna.”²⁴⁶ Följande delar av den moderiktiga garderoben beskrivs som problematiska: högklackade skor, moderna hattar som täcker ansiktet för mycket respektive för litet, turnyrerna och korsetten. Särskilt den sista läggs det mycket tid vid, den beskrivs med liknande argument som ovanstående exempel: den är ohälsosam och den är inte vacker för att den förhindrar att den ’riktiga’ kvinnokroppen kommer till uttryck. Korsetten får som plagg en moralisk betydelse i uppfostran av kvinnor: ”Utvecklingen, framhållandet af den mera sinliga behaget på det andligas bekostnad, som förnämligast utgjort hufvudmotivet i den kvinliga uppfostran, har ganska naturligt alstrat fåfänga och behagsjuka, och dessa egenskaper hafva åter skapat modesjukan och en af dess värsta utväxter — korsetterna.”²⁴⁷ Kvinnor som uppfostras till att bry sig för mycket om sitt utseende i strävan att behaga och inte fokuserar på sitt andliga liv, riskerar således att träda in på behagsjukans domän såväl som på ’modesjukans’ — allt ordentligt paketerat i korsetten. Vidare påtalas det i artikeln en förhoppning om att den kvinnliga emancipationsrörelsen ska frigöra kvinnans ande från det som hindrar den, såväl som från korsetterna.²⁴⁸ Än en gång — liknande argument som från dräktreformrörelsen. De fyra artiklar från *Hemmets allehanda* som här har presenterats, tillkommer alla på 1880-talet då dräktreformrörelsen var en aktiv aktör i den svenska samhällsdebatten som drev kritiken mot modeslaveriet och framför allt mot korsetten, hårt. Utdragen ur källmaterialet visar att korsettdebatten fördes på flera plan i samhället samtidigt; det var en fråga som ’låg i tiden’ och de bekräftar och kompletterar den bild

---

²⁴⁵ Se exempelvis *Hemmets allehanda*, ”Om en helsosam klädedrägt”, (1888-1889, årg. 3, nr. 8), s. 127.

²⁴⁶ *Hemmets allehanda*, ”En modets utväxt”, (1888-1889, årg. 3, nr. 47), s. 710.

²⁴⁷ *Hemmets allehanda*, ”En modets utväxt”, (1888-1889, årg. 3, nr. 47), s. 711.

²⁴⁸ *Hemmets allehanda*, ”En modets utväxt”, (1888-1889, årg. 3, nr. 47), s. 711.

som visats i Henric Bagerius forskning, då han har sett debatten i andra tidskrifter från tiden men inte studerat *Hemmets allehanda*.²⁴⁹

Frågan om en hälsosam klädedräkt som inramar en hälsosam kropp och en hälsosam själ är således framträdande i det sena 1800-talet och diskuteras utförligt på flera nivåer. Den ideala medelklasskvinnan ska — för att leva upp till hälso- och skönhetsidealet — bära kläder som på intet sätt förstör hennes ideala kropp eller ideala själ och som inte heller går utanför det anständigas gränser. Enligt vissa förespråkare innebar det att inte bära korsett alls för att hälsoriskerna var för stora, enligt andra handlade det snarare om att inte snöra sig för hårt utan anpassa sig till den respektabla och moderiktiga klädseln utan att äventyra hälsan för mycket. I någon mån äventyrades det respektabla av att snöra sig för hårt då en viktig del av medelklassens moralkoder ställdes på spel; hälsan. Som har visats i diskussion med tidigare forskning är också snörlivet en förutsättning för den dräkt som var ett uttryck för den respektabla kvinnan: hon som var ordentligt skyddad bakom korsettens stål och valben. En anledning till att många medelklasskvinnor inte ville träckla ut sig ur korsettens fasta grepp kan förklaras av uppfattningen att det var moraliskt riktigt att bära den av respektabla skäl. I det följande ska vi rikta blicken mot en annan del av hälsodiskussionen som i det sena 1800-talets Sverige är förankrad både i hemideologin och konsumtionens världsbild: nämligen den ideala medelklasskvinnan i rörelse.

2.4.1 Ut på tur, aldrig sur

Den ideala medelklasskvinnan som konstrueras i modemagasinen och rådgivningsböckerna är en kvinna som till skillnad från fördomen om att hon ständigt befann sig i hemmet och aldrig var ute i offentligheten, faktiskt rörde sig på ett flertal olika platser utanför hemmets sfär. Uppbrytningen av den privata kontra den offentliga sfären som tidigare ansetts strikt givna för kvinnor och män under 1800-talet har lyfts fram av Eva Helen Ulvros. Hon konstaterar att även om kvinnan framställdes som naturligt underordnad mannen, så var hon inte garanterat förpassad till den privata sfären, så som att mannen inte heller var garanterat förpassad till den offentliga som tidigare forskning antytt. Gränserna var inte huggna i sten och kvinnor och män rörde sig — bildligt och bokstavligt — i ett socialt landskap som var mer komplext.²⁵⁰ Aktiviteter utanför hemmets sfär hängde ofta ihop med

---

²⁴⁹ Bagerius refererar på vissa ställen till modemagasin som *Freja* och *Idun*, se exempelvis Bagerius, (2019), s. 99f.

²⁵⁰ Ulvros, (1996), s. 331-336.

det moderna sällskapslivet, där den ideala kvinnan enligt behagplikten och hemideologin hade som huvudsakligt syfte att behaga sin omgivning. För var och en av dessa platser fanns föreskrifter kring vad hon skulle bära för klädesplagg, hur hon skulle gå och hur hon skulle tala, för att vara respektabel och behagfull — i enlighet med det borgerliga umgängeslivet. Råden för vilka kläder som ska bäras vid vilka tillfällen blir ett sätt att konstruera vad som är anständigt utseende och beteende, och då även ett sätt att bli respektabel. Vi ska i det följande betrakta de tillfällen där den ideala kvinnan rör sig i olika sociala sammanhang och studera hur gränsen för den privata sfären kan förflyttas.

I det sena 1800-talet var det vanligt att de som levde i städerna åkte på semester till badorter eller brunnsvistelser. Dessa resor gjordes i ett hälsofrämjande syfte, för att stärka individens hälsa och göra henne friskare och de var del av det större projektet att förbättra folkhälsan årtiondena innan och efter 1900.²⁵¹ Vistelsen på bad- och brunnsorter innebar en sorts mobilitet för medelklasskvinnan som framför allt syftade till att förstärka hälsan, men det var även ett tillfälle för henne att visa upp sommarklädslar. En korrespondent från Karlsbad rapporterar i *Hemmets allehanda* om alla de särskilda kläder som hon sett kvinnor bära där. Hon menar att det är lätt att tro att dessa människor är friska och hälsosamma på grund av alla vackra kläder, när det i själva verket är det motsatta, vilket exemplifieras med en 'amerikanska' som ska ha haft vackra kläder, hattar och snörliv trots att hon var sjuklig. Sentimentet är att även om många kvinnor uppvisar lyxiga och flärdfulla kläder uppfattas de som "... mycket tvifvelaktiga skönheter."²⁵² Det går således inte att maskera sin sjuklighet med mode; det bästa en kvinna kan göra är att se till att faktiskt bli frisk på kurorterna, samtidigt som hon förväntas klä sig i vackra kläder. De moderiktiga kläderna uppfattas alltså inte vara den huvudsakliga markören för en anständig kvinna. Som framkommit under föregående rubrik behövde kvinnans kläder, kropp och moral samverka till en vacker och hälsosam helhet; det är även tydligt här under sentimentet att det inte går att maskera den ohälsosamma kroppen bakom en moderiktig dräkt.

---

²⁵¹ Tidigare forskning har bland annat lyft 'folkbadet' som en sådan hälsofrämjande praktik, där befolkningen uppmanades till regelbundna bad i bad- eller bastustugor, se Wiell, (2021), s. 19-38.

²⁵² *Hemmets allehanda*, "Modekrönika från en kurort.", (1887-1888, årg. 2, nr. 49), s. 783.

I *Freja* framhålls betydelsen av att inte ha med sig för mycket packning vid vistelser på brunnsorter, samtidigt som det är viktigt att trots allt följa de regelverk som finns:

”Man bör visserligen ej efterapa modets lejoninnor, som resa omkring med dussintals kappsäckar och tillbringa den vackraste tiden vid toilettbordet för att alltid kunna öfverraska med nya kostymer, men den som ej vill leva helt och hållet tillbakadraget, måste, åtminstone vid en större badort, egna en viss omsorg åt sin toilette.”²⁵³

Den ideala kvinnan ska således inte lägga för mycket tid på sin garderob och sitt utseende när hon är på semester. Kvinnligheten som här konstrueras betingas inte helt och hållet av ett kommodifierat bruk av moderiktig klädsel, samtidigt som det av anständighetsskäl fordras att hon brukar en respektabel klädsel och genom det behagar sin omgivning. Som diskuterats tidigare i undersökningen kräver behagfullheten att den ideala kvinnan har kunskap om vad som är för mycket respektive för lite; ett krav som i exemplen här blir allt mer djuplodande då hon förväntas veta att olika sorters respektabilitet krävs för olika tillfällen eller platser. Det innebär inte att respektabiliteten inte längre är förhärskande; att vara respektabel är fortfarande målet, men förväntningarna på hur kvinnan ska göra detta kompliceras av att det finns olika respektabiliteter som kan vara gällande vid olika tillfällen.

Det fanns alltså särskilda föreskrifter för vilka kläder som passade vid brunnsorter men samma krav fanns inte alltid vid vistelser på landet, där det rådde en sorts frihet vad gäller modeuttrycket: ”[V]id badorterna är man i alla fall förpligtad att bevara skenet och rätta sig efter modets gällande lagar. På landet är för våra moddamer hvarje excentricitet tillåten.”²⁵⁴ Vissa platser är alltså mer förbehållna för modets uttryck; platser där kvinnan i högre mån blir betraktad av andra människor — som brunnsorterna. På landet däremot, finns inte modets föreskrifter i samma utsträckning eftersom betraktandet inte praktiseras i lika hög grad. Den förpliktigade moderiktiga klädseln på hälsofrämjande resor som visats i exemplen från *Freja* och *Hemmets allehanda*, fick också kritik i materialet. Rådgivningsboken *Den unga qvinnan* framhåller att dessa resor endast ska vara hälsofrämjande och inte nöjesresor där kvinnorna är lyxigt klädda. Milde menar att kläderna bör

---

²⁵³ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 juli 1876, årg. 4, nr. 14).

²⁵⁴ *Hemmets allehanda*, ”Modkrönika från Wien”, (1887-1888, årg. 2, nr. 41), s. 654.

vara anpassade efter stunden på dagen och väderleken men inget mer. Att återfå hälsan bör vara av den högsta prioritet.²⁵⁵ Där modemagasinen snarare fokuserar på att lyfta fram exempel på att det faktiskt är acceptabelt att klä sig i moderiktig dräkt och genom det konstruerar en kvinnlighet som är betingad av kommodifikation, är rådgivningsboken istället kritisk. Konstruktionen av den ideala kvinnan i rådgivningsboken finner sin förklaring i hemideologins behagplikt, där medelklasskvinnan visserligen ska behaga sin omgivning men aldrig låta modet styra henne. För den kommodifierade kvinnligheten, i vilken det ryms en 'conspicuous consumption' av utsvävande modeexcesser, spelar hälsan inte ut modet ur brädet, men för hemideologin ska hälsan sättas framför allt annat — för att den inte kan leda till fåfänga och överdrifter. I någon mån finns det här en skillnad mellan materialen; rådgivningsboken kan ur det perspektivet betraktas som förespråkaren för hemideologin, och modemagasinet som förespråkaren för den kommodifierade kvinnligheten. Som tidigare nämnt finns det inga sådana enkla tolkningar: båda delarna återfinns i båda materialen, men det är föga förvånande att modemagasinen mer aktivt skulle propagera för den kommodifierade kvinnligheten, då de själva är en kommodifierad vara som i någon mån lever av konsumtionssamhället och då de i högre grad än rådgivningsböckerna redogör för mode.

Uppmaningar till kvinnor att vandra förekommer i materialet. Det är emellertid ett relativt outforskat tema inom den svenska forskningen.²⁵⁶ I det följande ska vi se hur vandring beskrivs i konstruktionen av ideal kvinnlighet i materialet. Caroline Milde beskriver det som: ”Lycklig den, som står i gunst hos vandringens genius och som under dess skydd får skåda Guds under; honom är resan till välsignelse för så väl kropp som själ.”²⁵⁷ Milde menar att reslusten har ökat, till viss del på grund av att det går mycket lättare att resa med moderna tåg exempelvis, samt att det kostar mindre tid och pengar men också för att det är ett bra sätt att lägga vardagens bekymmer och bestyr bakom sig och ge sig ut i det outforskade. Det betyder inte att kvinnan inte har några krav på sig under en resa; mycket förberedelser bör göras innan och var annan persons bekvämlighet ska tas i beaktande

---

²⁵⁵ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 275f.

²⁵⁶ Det har varit svårt att finna tidigare forskning om den borgerliga kvinnan och vandring, framför allt i en svensk kontext. Följande två essäistiska böcker belyser till viss del ämnet, men snarare från ett perspektiv om vad det innebär att gå eller flanera: Rebecca Solnit, *Wanderlust: a history of walking*, (London, 2002) och Lauren Elkin, *Flâneuse women walk the city in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*, (London, 2016). Jag tackar Maya Nomoto, doktorand vid Göteborgs universitet som i skrivande stund arbetar på en avhandling om fotvandring och kvinnor i sent 1800-tal, för att hon gjorde mig uppmärksam på dem.

²⁵⁷ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 273.

före kvinnans egna. Milde menar att de som reser bör hålla sig med ett gott skick och se det som att de representerar sin egen nation: ”Lika litet ute som hemma får man såra anständigheten och sederna.”²⁵⁸ Men resandet som fenomen är inte nödvändigtvis något som tidigare uppfattats vara respektabelt för en kvinna. I en artikel i *Freja* belyses denna förändrade inställning till den resande kvinnan: ”Då reste blott mannen, och qvinnan var bunden vid hemmet, men nu hafva ock vi vår del både i reslusten och i resorna.”²⁵⁹ Att resa går fort med hjälp av olika transportmedel men kvinnan ska akta sig att ha med sig för mycket kläder. Vackra och ändamålsenliga plagg som är enkla att bära med sig bör utgöra hennes garderob, samtidigt som hon inte får bli för bekväm; en ”...slaf under idel beqvämlighetsbehof.”²⁶⁰ I en annan artikel i *Freja* framhålls att den moderna klädseln kan vara hindrande för att ta sig fram till fots och leda till svårigheter i vandringen.²⁶¹ Hemideologin som placerade kvinnan i hemmet är i ovanstående exempel inte fullt rådande. Exemplet från *Freja* anspelar på nya möjligheter för kvinnan att röra sig utanför hemmets sfär, men svårigheten med den skrymmande kvinnodräkten poängteras. Så hur ska den anständiga och ideala medelklasskvinnan rätta sig efter problemet med den moderiktiga garderoben som kan hindra henne att röra sig? Hur ska hon gå klädd om hon vill bevara sin kvinnlighet men samtidigt kunna röra sig fritt i landskapet?

I materialet framgår att kvinnans vandringskläder ska vara praktiska, göra det enkelt för henne att röra sig lätt och ledigt samt att de inte på något vis får riskera att bli fula och smutsiga av vädret. Kvinnans ’bergskostym’ ska vara enkel, praktisk och lätt att packa, lätt att ta på och inte vara dyr. Om vandringen är så pass krävande att den ger upphov till att kvinnan svettas ska hon inte bära mer underkläder än vad som är nödvändigt eftersom det då kan ge upphov till förkylningar. Kjolen ska vara så kort att det går att ta ordentliga steg i den och benkläderna som syns undertill bör också vara moderiktiga, skorna ska vara av god kvalité, kvinnan bör bruka handskar till sin vandringsstav och en täckande hatt.²⁶² Kläderna ska alltså vara ändamålsenliga; skydda henne från väder och vind och

---

²⁵⁸ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 273-275, citat s. 275.

²⁵⁹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1873, årg. 1, nr. 10).

²⁶⁰ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1873, årg. 1, nr. 10).

²⁶¹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya Moder.”, (15 augusti 1874, årg. 2, nr. 16).

²⁶² *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”1-2 och 14-17. Drägter för bergsresor”, (inte en modeartikel, utan en bildbeskrivning till en bild på samma uppslag), (1 augusti 1876, årg. 4, nr. 15).

möjliggöra rörelse, samtidigt som de inte får äventyra hennes anständighet.²⁶³ Det är tydligt att medelklasskvinnan behövde genomföra vandringen på ett anständigt sätt som var passande för hennes ställning. I en artikel i *Hemmets allehanda* betonas att det inte är oförsvarligt om en kvinna skulle fotvandra själv, även om det bästa är om hon kan få herrsällskap. Sällskapet ska helst utgöras av fyra personer; två kvinnor och två män eller tre kvinnor och en man. I klädväg förekommer följande uppräknade av plagg anpassade för vandring: praktiska skor av bra kvalitet som har platta sulor med stålstift, en enkel dräkt av helylle som inte är helskuren utan uppdelad i kjol respektive överdel.²⁶⁴ Hemmet förflyttas på ett sätt ut i naturen, där den ideala kvinnan ska fortfa att behaga sin omgivning med sin anständighet och respektabilitet. Att kvinnan inte längre är bunden till hemmet utan kan resa precis som mannen som framgår av artikeln i *Freja*, återspeglas också i uppfattningen om vad dessa praktiska kvinnokläder innebar: ”Ju mera företagslystna damerna blifva, desto mera måste de också söka efterlikna herrarnes beqväma och praktiskt drägter samt underkasta sig att bära kostymer af ovalkadt kläde, hvilket trotsar alla väderlekens vexlingar och ändock bibehåller sitt utseende.”²⁶⁵ Det finns således inget som hindrar en kvinna från att ge sig ut i naturen, snarare uppmuntras det ur en hälsoaspekt, så länge hon är medveten om hur tungt det kan bli och planerar noggrant i förväg. Dessutom är det tydligt att den kvinna som vill vandra bör lämna sin moderiktiga garderob hemma för att istället införskaffa kläder som är passande men som också möjliggör rörelse i terräng. Tillfället styr således vilka kläder hon förväntas bära. En kvinna kan mycket väl fotvandera och fortfarande uppfattas som kvinnlig, så länge hon väljer enkla och smidiga kläder som fungerar väl för sammanhanget. Emma Hilborn visar i sin forskning hur modet som fenomen kan knytas till diverse aktiviteter för kvinnan; där hon studerar hur cyklandet gjordes till en accepterad aktivitet för kvinnor genom utvecklandet av en kvinnlig cykeldräkt. Hon konstaterar att damtidningarna som skrev om cykling antog att läsarinna var minst lika mycket intresserade av cykeldräkten som cyklandet i sig. Med en särskild dräkt för denna aktivitet uppstod möjligheten för kvinnan att cykla utan att riskera kvinnligheten eller respektabiliteten: ”Modet blev en luftfylld ingång till en aktivitet som annars kunde framstå som okvinnlig.”²⁶⁶ På liknande vis argumenteras

---

²⁶³ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 276f.

²⁶⁴ *Hemmets allehanda*, ”Råd för qvinliga turister.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 45), s. 718f.

²⁶⁵ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”1-3. Två turist-kostymer af ovalkadt kläde för bergvandringar” (inte en modeartikel, utan en bildbeskrivning till en bild på samma uppslag), (15 augusti 1884, årg. 12, nr. 16)

²⁶⁶ Hilborn, (2018), s. 22f, 25f, citat s. 26.

bergskostymen för kvinnan. Den blir ett redskap för henne att praktisera en aktivitet som inte tidigare uppfattats kvinnlig — att röra sig i utmanande terräng — utan att riskera anständigheten. På samma vis som framkommer i Hilborns forskning tar också diskussionerna om de moderiktiga bergsvandringskläderna mer utrymme än vandringen i sig själv. Modet blir kvinnans redskap att kunna röra sig på andra platser än hon tidigare gjort, och samtidigt fortfara att vara kvinna. Det framgår tydligt av denna diskussion att kvinnligheten ur ett större perspektiv konstrueras genom kommodifiering. Bruket av nya varor producerade av konsumtionsamhället — i detta fall kläder som är skapade för att möjliggöra rörelse i terräng — frigör i någon mån kvinnan från hennes plats i hemmet och skapar nya möjligheter för henne, men det äventyrar inte hennes kvinnliga essens. För att kunna argumentera för vandringen som fenomen konstrueras en kommodifierad kvinnlighet. Modet och den kommodifierade kvinnligheten blir redskap för nya konstruktioner av kvinnlighet.

Avslutningsvis finns det generellt en större fråga att lyfta rörande konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan och hälsa. Vad fyra tidigare rubriker har statuerat är betydelsen av hälsan för konstruktionen av ideal kvinnlighet, ibland ur ett skönhetsperspektiv, ibland ”enbart” ur ett hälsoperspektiv, men fenomenet kvarstår: den ideala medelklasskvinnan ska vara hälsosam i kläder, kropp och själ. Det är det kvinnoideal som materialet konstruerar. Karin Johannisson har i sin forskning visat att det i det sena 1800-talet fanns ett kvinnoideal som byggde på bräcklighet, svaghet och sjuklighet. Genom att konstruera idealbilder av kvinnan som detta, trängdes hon in i en sjukroll.²⁶⁷ Vidare framhåller Johannisson att den sjukliga kvinnan som ideal försvinner efter sekelskiftet 1900. Hon försätter den nya idealtypen — den friska, sunda, hälsosamma, kraftiga och vitala kvinnan — i ett perspektiv av det tidiga 1900-talets överlevnadsstrategi; att genom sundhetsfostran i diverse hälsokampanjer, rashygien och hygienisk propaganda främja idogt härdande, tvättande, en god kost och rörelse. Kvinnans — framför allt den borgerliga kvinnans — hälsa lyftes upp på ett nationellt plan, där hon förväntades föda friska barn åt den framtida världen; ”...[det] blev till en medborgerlig plikt i nationens, folkhälsans och framtidens namn.”²⁶⁸

Johannissons studie visar ett klassbetingat kvinnoideal under 1800-talet som framför allt dikteras av sjukdom, bräcklighet, svaghet och ett avståndstagande från hälsan som måttstock (men inte renlighet, som hon menar är en legitimering för medelklassens kvinnor redan då). Det skiljer sig

---

²⁶⁷ Johannisson, (1995), s. 71-79.

²⁶⁸ Johannisson, (1995), s. 87-94, citat s. 92.

avsevärt från det kvinnoideal som är förhärskande efter sekelskiftet 1900 där istället ett hälsofokus är framträdande, med betoning på mat, rörelse och friska kvinnokroppar som kan stärka nationen genom sin vitalitet och de sunda barn de kan alstra. Vad ovanstående utdrag och diskussioner ur källmaterialen emellertid har visat — oavsett om de handlat om renlighet, skönhet, sunda kläder, eller kvinnan i rörelse — är att det redan under de sista decennierna av 1800-talet fanns ett tydligt förhärskande hälsoideal. Kvinnans skönhet var ett resultat av hennes hälsa, själslig såväl som kroppslig. Den hälsosamma kvinnan var ett ideal som rådgivningslitteraturen och magasinerna, vilka ligger till grund för denna undersökning, aktivt propagerade för. Kvinnan skulle ta vården av sin kropp, sin själ och sina kläder på allvar för att verkligen kunna leva upp till idealet. Hon skulle inte försaka sig själv och leva ett sjukligt, (smutsigt), ohälsosamt, stillasittande liv — utan ta aktivt deltagande i sin hälsovård. Det framkommer även i materialet att det finns ett ideal i samtiden som är att kvinnor ska vara sjukliga, men det förkastas.²⁶⁹ Kvinnan ska vara hälsosam därför att det föder skönhet och för att medelklassen aktivt profilerar sig som den hälsosamma klassen.

Det handlar här inte om att helt och hållet motsätta sig Johannissonns uppfattning om det förhärskande kvinnoidealet under sent 1800-tal, utan att komplicera bilden. Det kan vara så att det existerar flera kvinnoideal samtidigt som strider om förklaringsutrymmet. Det ideal hon menar växer i styrka först efter 1900, syns i den här undersökningen från 1870-talet och framåt. Det går även att tänka sig att det tar ett tag innan ett ideal verkligen blir förhärskande, och att det som syns i denna undersökningens material är förspelet till det ideal som enligt Johannisson konkretiseras ut först efter 1900. Det material som ligger till grund för Johannissonns studie skiljer sig också till viss del från denna studies material; hon studerar läkarrapporter, medicinsk vetenskap, populärmedicin, psykiatriska och sexologiska studier, etiketsböcker, brev, dagböcker och skönlitteratur.²⁷⁰ Denna studie har istället tidskrifter, men även, precis som Johannisson, rådgivningsböcker. Det går att tänka sig att det finns en skillnad i vilka ideal som presenteras i vilka material. I både Johannissonns forskning och i denna studie finns det emellertid ett maktperspektiv i idealkonstruktionen. I Johannissonns studie går det att framläsa att den sjukdomsroll som kvinnor tvingades in i även kunde bli ett sätt för dem att ta kontroll över sina egna liv. Och på samma vis går det exempelvis att se att

---

²⁶⁹ *Hemmets allehanda*, ”Nervositet hos fruntimmer”, (1887-1888, årg. 2, nr. 10), s. 157.

²⁷⁰ Johannisson, (1995), s. 9. Johannisson refererar även exempelvis till Hermann Klencke, vars rådgivningsbok ligger till grund för denna studie.

den vandring som lyfts fram i denna undersöknings källmaterial, också var en plats där kvinnor kunde skapa sig själva på nytt och uppmanas att ta kontroll över sig själva när hälsa blev ett maktanspråk.

2.5 Modets tyranni — eller den egna smaken

Vad ovanstående resonemang har visat på är alltså betydelsen av hälsa för kvinnoidealet, en hälsa som är betydande just därför att den 'skapar' skönhet: den ideala medelklasskvinnan ska vara hälsosam och vacker. Modet som större fenomen upptar en stor del av källmaterialet, och för att komplicera bilden av skönheten ytterligare ska modet i det följande diskuteras. Modemagasinen är fyllda med redogörelser för det senaste modet från storstäder som Paris, Berlin och London. De fokuserar på vad som är nytt i modevärlden, är ofta konkreta och beskriver mindre såväl som större förändringar i klädedräkten — om allt från ändrade dekorationer på hattar, till att paletåer har förändrats i snitt och längd men även olika sammansättningar av klädedräkten baserade på färg- och materialval beroende på vilken årstid det är.²⁷¹ Mindre ändringar i dekorationen på kläderna framhålls som viktiga att ta i beaktande, som om även de minsta förändringar kan ha den största betydelse för hur kvinnan framställs.²⁷² Artiklarna gör magasinerna till ett fenomen i modevärlden som hjälper till att driva modet framåt. Modets snabba vändningar från dag till dag diskuteras utförligt med konkreta exempel från internationella modestäder, framför allt från Paris.²⁷³ Modets ständiga rörelse framåt mot det nya och det förändrade, ska enligt magasinerna uppfattas som något positivt, även om kvinnorna inte uppmanas att kasta bort gårdagens mode bara för att det tillkommit

---

²⁷¹ Se exempelvis *Hemmets allehanda*, "Nya Parisermöder", (1886-1887, årg. 1, nr. 14), s. 213, "Parisermöder", (1887-1888, årg. 2, nr. 8), s. 126, "Moderevy", (1887-1888, årg. 2, nr. 11), s. 173, "För damerna. Vår- och sommarmoder från Paris' horisont", (1887-1888, årg. 2, nr. 40), s. 638, "Moderevy. (Ur G.P.)", (1888-1889, årg. 3, nr. 36), s. 575, *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (15 augusti 1875, årg. 3, nr. 16).

²⁷² Se exempelvis *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (1 april 1876, årg. 4, nr. 7), "Nya moder.", (15 april 1876, årg. 4, nr. 8), "Nya moder.", (15 april 1883, årg. 11, nr. 8), "Nya moder.", (1 november 1883, årg. 11, nr. 21) där magasinets roll som modeförmedlare också lyfts fram: "Freja är en trogen spegel, som alltid återger det närvarande modet och samvetsgrant framställer de förändringar det undergår både med plancher och beskrifningar...".

²⁷³ Se exempelvis *Hemmets allehanda*, "Modkrönika från Wien", (1887-1888, årg. 2, nr. 41), s. 654, "Moderevy", (1888-1889, årg. 3, nr. 12), s. 190, "Parisermöder.", (1888-1889, årg. 3, nr. 28), s. 446f, "Parisermöder.", (1888-1889, årg. 3, nr. 29), s. 463, *Freja Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (1 mars 1875, årg. 3, nr. 6), "Nya moder.", (1 november 1875, årg. 3, nr. 21), *Hemmets allehanda*, "Modenyheter från utlandet.", (1888-1889, årg. 3, nr. 50), s. 747 som bland annat innehåller en gedigen redogörelse för vad kejsarinnan av Japan har gjort för inköp vid sitt besök i Paris, "Modenyheter från utlandet.", (1888-1889, årg. 3, nr. 52), s. 771 som bland annat innehåller diskussioner om vilka sorters 'fantasiunderkläder' med tillhörande garnering som franska kvinnor använder sig av, *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (1 juli 1876, årg. 4, nr. 13) som innehåller redogörelser för det senaste modet i London.

nytt, utan se sin garderob som en respektabel helhet att välja från.²⁷⁴ Yuniya Kawamuras modesystem går att koppla till magasinens redogörelser för modet. Enligt Kawamura är mode en statussymbol som sprids kulturellt inom ett modesystem där det produceras och konsumeras. En viktig förutsättning för att ett modesystem ska kunna uppstå är att samhället måste utgöras av ett klassystem där flera klasser kan delta i modet och där det finns möjlighet till mobilitet mellan klasserna. Kawamura menar att modets kärna är förändring och nyhetens behag, och att medierna har (tillsammans med andra grupper inom modesystemet) som uppgift att ”sätta” modet och distribuera ut det till samhället: de är modets väktare. Modet transporteras från modeproducerande städer som Paris, ut till periferin.²⁷⁵ Modets föränderlighet syns i materialets ständiga rapportering om det nya och särskilda inom modevärlden. Informationen om mode från Paris och andra modecentran är centralt för denna rapportering. Den ideala medelklasskvinnan levde i en konsumtionsvärld som hela tiden förnyade sig själv, där hon förväntades vara aktivt deltagande genom att flyta med i strömmen och bejaka modets föränderliga natur. Kvinnligheten kom i detta system att förverkligas och bekräftas genom kommodifieringen och den ständiga konsumtionen, som i sin tur var beroende av det föränderliga modesystemet. Kay Boardman konstaterar att modemagasinerna spelade en väsentlig roll i framväxten av masskonsumtionssamhället vilket följde med industrialiseringen, just genom hur de konstruerade kvinnliga konsumenter som var kommodifierade; det vill säga tätt knutna till konsumtionen och till modet som har sitt ursprung i det urbana och moderna: i förändring.²⁷⁶ I modesystemet fanns en kärna av ständig förändring, och om en kvinna följde modets föreskrifter på rätt sätt kunde hennes kvinnlighet förstärkas. Självfallet fanns det uppfattningar om vad den riktiga kvinnan faktiskt var; den balansgång mellan för mycket respektive för lite fokus på utseende, samt skönheten och hälsan som grundläggande kvinnliga uttryck, som vi tidigare har sett. Men genom sammanlänkningen mellan kvinnan och modesystemets föränderliga natur, kom även konstruktionen av kvinnligheten i någon aspekt att få en flytande form som ständigt omformulerades. Den ideala kvinnan är svårfångad just därför att hon bygger på denna flytande form — i vilken diverse olika förklaringsmodeller för ’vad som är det rätta’ kunde falla in.

---

²⁷⁴ Freja: *Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Moderna drägter”, (15 maj 1875, årg. 3, nr. 10).

²⁷⁵ Kawamura, (2017), s. 69-92, 125-128.

²⁷⁶ Boardman, (1998), s. 93, 97.

Leif Runefelt har i sin forskning framhållit att de svenska modetidningarna från andra halvan av 1800-talet inte normalt handlade om mode som livsstil, utan istället om mode som sömnad. Han menar att modet skulle lyftas fram så förklarande som möjligt för att det enkelt skulle gå att kopiera.²⁷⁷ Vad som återfinns i *Freja* och *Hemmets allehanda* visar emellertid på en problematisering av den bilden. Det stämmer visserligen att majoriteten av innehållet — exempelvis de korta redogörelserna för det senaste modet — förankrades i sättet att betrakta mode ur ett sömnads- och återskapandeperspektiv, men det är långt ifrån allt. Det har tidigare visats, och kommer visas än mer i det följande; att magasinerna inte enkom innehöll beskrivningar av modet ur ett sömnadsperspektiv utan att de innehöll utförliga diskussioner om modets system, om kvinnlighet och om vad modet kom att representera — ett innehåll som ofta var moraliserande och propagerade för behovet av att bejaka modet som en livsstil. Låt oss än mer utförligt studera hur denna livsstil konstrueras.

Modesystemet skapade kvinnan som den ideala konsumenten genom konstruktionen av den kommodifierade kvinnligheten, vilket emellanåt fick uttalad kritik i magasinerna. Artikeln ”Senaste Parisermode” i *Hemmets allehanda* visar denna kritik på följande vis:

”Modesömmerskornas räkningar, de äkta männens bistra blickar, fruarnas ångerfulla tårar, de upprepade löften om bot och bättring — allt detta är epokgörande nog för att göra det nya årets inträde till en viktig vändpunkt. I detta kritiska ögonblick äro goda råd dyra, och ett godt råd, som meddelas gratis, bör därför — i dessa dåliga tider — vara dubbelt så dyrbart. Ett sådant råd kunna vi här lemna. Lofva bara, sköna slöeserska med granna toiletter, att på det nya året aldrig låta göra en enda sidenklädning. Lofva att gå klädd i strängt, tarflig, hvardagsaktigt ylle — och de bistra blickarne skola säkert förmildras och absolution gifvas utan minsta förbehåll.”²⁷⁸

Kvinnan kan avstå från siden därför att det inte längre är ett krav för visit- eller supé-klädsel. Det framhålls också att en vacker ylledräkt kan vara elegantare än en i siden av sämre kvalité; som dessutom var mindre hållbar och dyrare trots att industrialiseringen möjliggjort billigare tillverkning av sidentyger. Artikeln framhåller att kvinnan bör dra nytta av denna ’modenyck’ som tillåter även

---

²⁷⁷ Runefelt, (2019), s. 193.

²⁷⁸ *Hemmets allehanda*, ”Senaste Parisermode”, (1886-1887, årg. 1, nr. 16), s. 254.

de mindre bemedlade att klä sig lika elegant som de bättre bemedlade. Det är inte längre ett krav att lika strikt följa modet som det varit tidigare: ”Hvarje avvikelse från detta föreskrifna mod syntes smaklöst excentriskt och stack i ögonen. Nu för tiden kan man deremot, såvida man icke öfverskrider vissa gränser, välja sin dräkt allt efter eget behag, smak och individualitet.”²⁷⁹ På samma vis som det tidigare har argumenterats för hänsynen till den individuella kroppens företräden när det rör renlighet och smink, bör kläderna väljas efter den individuella kvinnans behag och smak. De kvinnor som dock spenderar för mycket pengar på sin garderob kritiseras, kvinnan som genom konstruktionen av den kommodifierade kvinnligheten ”blivit lika med mode” uppfattas inte som något positivt. Yllet är elegantare dels för att det är det senaste modet men även för att det inte är lika dyrt som siden och därför inte uppfattas lika slösaktigt att konsumera. Ylleträkten markerar hemideologins elegans och behagfullhet utan överdrifter, vilket visar att modet också var en klassfråga: vem har råd att följa modet och i vilken utsträckning? Medelklassen var vid det sena 1800-talet en växande klass med stor variation i inkomst: den härbärgerade både de som var väl bemedlade och de som inte var det. Modets demokratisering under seklets slut möjliggjorde att fler människor med olika ekonomisk bakgrund (som medelklassen) kunde konsumera det. Emellertid är denna demokratiseringsprocess inte oproblematiserad i den modehistoriska forskningen. Emma Severinsson lyfter exempelvis problemet med vad tillgängliggörandet gör med modet som fenomen och huruvida den demokratiska klassutjämningen faktiskt sker på riktigt eller om det snarare handlar om att klasskillnaderna bara inte syns på ytan.²⁸⁰ På liknande vis finner Leif Runefelt en paradox i de annonser han studerar; där reklamen dels ville visa modet som något exklusivt och glamouröst, men samtidigt bredda marknaden för fler konsumenter genom att demokratisera modet.²⁸¹ Om mode i grund och botten är något exklusivt, vad händer då med det när det blir demokratiserat — och i någon mån kommodifierat — något som många kan tillgå? Modets paradox är att det är fast mellan det exklusiva och det inkluderande och måste försöka tillfredsställa båda sidor.

---

²⁷⁹ *Hemmets allehanda*, ”Senaste Parisermode”, (1886-1887, årg. 1, nr. 16), s. 254.

²⁸⁰ Emma Severinsson, ””Det finns fashion i allt”: svenska modetidningar och modets demokratisering”, i *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, (Stockholm, 2021), s. 140-142. Severinsson studerar demokratisering i modemagasin mellan 1930-1980, men frågan om utjämnande av klasskillnader genom att modet demokratiseras kvarstår även för denna undersökning, s. 142: ”Det är en ytans demokratisering som är synlig, och den saknar förmåga att påverka eller förändra klassamhället.”

²⁸¹ Runefelt, (2019), s. 21f, 196.

Kritiken av modet beskrivs i magasinen som en sorts 'modets tyranni'. *Hemmets allehanda* likställer till och med mode med ett sorts slaveri och 'barbari' som kostar männen stora summor i utgifter och framför allt fördärvar kvinnornas goda smak; de rycks med av modets nycker för att bara något år senare se tillbaka och förkasta vad de då bar, vilket i artikeln likställs med historiska tiders mode såväl som framtidens: "Nu skakar hela världen på hufvudet åt de antika romerska och grekiska excesserna; en kommande tid skall på samma sätt skaka på hufvudet åt oss...man kunde gerna unna sig sjelfva den äran att kläda sig så, att våra efterkommande ej behöfva skratta åt oss."²⁸² De romerska kvinnornas smink- och hudvårdsrutiner förlöjligas också av samtiden: "Blott emedan vi icke göra oss skyldiga till *aldeles samma excesser!*"²⁸³ Modets tyranni är således förhärskande i det sena 1800-talets Sverige och det korrumpierar och förstör den riktiga, goda smaken, enligt *Hemmets allehanda*. Den kommodifierade kvinnligheten som uppfylls genom att följa modet förhåller sig inte till frågan om smak ur en större bemärkelse därför att den fördärvar den 'riktiga kvinnligheten' och döljer den bakom utsvävande skönhetsexcesser. Men modet som system försvaras också i materialet, *Freja* gör det genom ett exempel om bruket av långa släp på gatan: "Modet bör ej bära ansvaret för de så kallade "sop-maskinerna", öfver hvilka man med fullt skäl klagat, utan det är bärarinnans eget fel, om hon ådrager sig mängdens blickar och gör sig löjlig."²⁸⁴ På samma sidor som sminkprodukter propageras för och det senaste modet presenteras för kvinnorna — en konstruktion av kvinnlighet som görs på kommodifieringens villkor — kritiserar också modets herravälde, i sann hemideologisk anda. Samtidigt försvaras modet som större symboliskt system: när en kvinna klär sig 'felaktigt' är det inte modets fel, utan hennes eget. Krocken mellan hemideologins kvinnlighet och kommodifieringens är ett faktum. Modemagasinen är således *samtidigt* modets och moralens väktare. Den språkdräkt som modediskussionen ikläds i artikeln i *Hemmets allehanda* liknar det som Henric Bagerius finner i sin forskning, där dräkthereformrörelsen i sin kamp mot korsetten använde begrepp som 'modets gudinna' och 'modeslaveri'. Bagerius konstaterar vidare att det var en vanlig uppfattning i det sena 1800-talets Sverige att modet var en sorts gudinna som härskade över de kvinnor som önskade vara moderna och höll dem fånga i sitt grepp. Med hänvisningar till *Freja* och *Idun* 1887 konstaterar han emellertid att modejournalerna menade att det var de med dålig smak och avsaknad av sinne för det

²⁸² *Hemmets allehanda*, "Modets excesser", (1886-1887, årg. 1, nr. 6), s. 85.

²⁸³ *Hemmets allehanda*, "Modets excesser", (1886-1887, årg. 1, nr. 6), s. 85.

²⁸⁴ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya Moder.", (1 april 1877, årg. 5, nr. 7).

sköna som levde i modeslaveri: de som ständigt sökte efter det nya och det excentriska.²⁸⁵

Uppfattningen att många kvinnor levde i ett slaveri där de stod under modets makt syns även i *Freja* från 1877 och i *Hemmets allehanda*. Framför allt de kvinnor som inte kunde motstå frestelsen efter något nytt föll för detta 'modets barbari'. Vad är då lösningen — hur menar magasinerna att den ideala kvinnan ska klä sig? Vad är den goda smaken och hur ska kvinnan använda sig av den?

I försvaret av modet lyfts det i en artikel i *Freja* fram att modet är en egen stat där det inte existerar några 'envåldslagar' utan endast lagförslag som varje kvinna själv bör ta ställning till om hon vill följa eller inte. Det är kvinnans plikt att efterfölja sin valrättighet och hennes goda smak ska leda vägen.²⁸⁶ Kvinnan är således den enda röstberättigade i modestaten. I *Hemmets allehanda* framgår att kvinnan själv bör lära sig att kläda sig med god smak; kläderna ska anpassas efter den egna individen inte efter vad som är modernt:

”Den ledande ståndpunkten vid valet af klädedrägt skall vara den, att man vill leda andras uppmärksamhet, till den, som bär drägten, och icke på drägten sjelf, på samma sätt som ramen kring en tafla skall förhöja den verkan, taflan åstadkommer, men ingalunda leda uppmärksamheten bort från den samma.”²⁸⁷

Magasinens uppgift är enligt *Freja* att genom information om modet göra kvinnan till en egen agent, med rättighet att uttrycka sig själv:

”Vår önskan är icke endast att för våra läsarinor framställa saker till efterföljd, utan vår högsta sträfvan är att göra dem till sjelfständiga och oafhångiga varelser, för hvilka modet ej är en befallande herskarinna utan en vänlig rådgifverska, som hjälper dem att så mycket som möjligt höja utseendet utan att derföre öfverskrida smakens och det passandes gränser.”²⁸⁸

---

²⁸⁵ Bagerius, (2019), s. 96-100.

²⁸⁶ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 april 1879, årg. 7, nr. 8). På fler ställen förekommer försvaret av modet som gudinna genom påståendet att hon endast utger råd och aldrig föreskriver lagar, se *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 oktober 1873, årg. 1, nr. 20).

²⁸⁷ *Hemmets allehanda*, ”Klädedrägten”, (1888-1889, årg. 3, nr. 49), s. 735.

²⁸⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 april 1880, årg. 8, nr. 7).

Kvinnan bör utvärdera sig själv och sitt utseende och anpassa sina kläder efter sina egna förutsättningar. Målet för magasinet är således att vägleda sina läsarinnor, inte att diktera upp vad som är 'rätt'. Var och en får välja själv, men enkelheten är det viktigaste, bara kvinnorna ser till att akta sig för att söka enkelheten *för* mycket.²⁸⁹ Trots att *Freja* uppmanar kvinnorna till en viss självständighet i valet av kläder, kan magasinet inte helt frångå hemideologin. *Freja* poängterar att kravet ökats på den individuella smaken när modet 'nu tillåter allting', endast det enkla och anspråkslösa passar för alla, vilket gör att varje steg utanför detta ramverk i ännu högre grad måste baseras på personlighet och rådande omständigheter.²⁹⁰ Konstruktionen av den kommodifierade kvinnligheten ligger i ett bejakande av det individuella — inte i att utan eftertanke följa allt som står i tidningarna. Samtidigt slås inte hemideologins krav på enkelhet, harmoni och behagfullhet helt ur brädet; det befinner sig alltid i bakgrunden som ett grundläggande ramverk som den ideala medelklasskvinnan omöjligt kan slå sig fri ifrån då hon aldrig får överskrida det respektablas gränser. Men hon kan och förväntas ta sig själv på allvar och *se* sig själv, inte blint följa modets föreskrifter utan själv välja vad *hon* vill. Genom bruket av kommodifierade varor kan hon göra detta, men hon blir också i någon mån en sorts kommodifierad vara på en marknad; en modebetonad äktenskapsmarknad. Denna kärlekens sfär ska vi få anledning att återkomma till senare, men för att förstå den krävs det ytterligare insikt i betydelsen av den individualitet som genomsyrar konstruktionen av den kommodifierade kvinnligheten.

Att varje kvinna har friheten att själv välja från modet vad hon behagar och bejaka en sorts individualitet gör att ansvaret allt mer läggs på kvinnan själv att göra det riktiga urvalet. *Freja* ger råd i hur kvinnan ska lyckas navigera i den snåriga frågan om vad hon ska bära:

”...de ömtåliga frågorna kunna nästan alltid besvaras af en fördomsfri blick i spegeln, som är och förblir den bästa vännen och hjälparen för ett klarseende öga. Det säkra är, att hvad som passar för den ena, passar ej för den andra, och hemligheten i all elegans är just att träffa det rätta, äran härutaf tillfaller också odelad den, som lyckas deruti.”²⁹¹

---

²⁸⁹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 april 1880, årg. 8, nr. 7).

²⁹⁰ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 augusti 1881, årg. 9, nr. 16).

²⁹¹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 juni 1875, årg. 3, nr. 12).

Liknande propagerande för det individuella som är märkbart i materialet, återfinns även i Christine Delhayes forskning. De magasin hon studerar menade på samma vis som *Freja* att de delgav information till sina läsarinor som en sorts riktlinjer för de egna individuella val som kvinnorna därefter skulle göra. Delhaye visar att kvinnorna själva uppfattades bära ansvaret för sin moderiktiga dräkt, de skulle själva utveckla sin egen smak och de skulle lära sig att välja från modet vad som passade dem: "Female consumers were educated and solicited to act out their own taste and to choose in the name of their individuality."²⁹² Vidare framgår i Delhayes forskning den komplexitet som återfinns i *Freja* och i *Hemmets allehanda*; samtidigt som det individuella lyfts fram som det sätt på vilket kvinnan bör välja och konstruera sin moderiktiga dräkt, så bjuder också magasinens konkreta moderåd in till att kvinnan bör följa det senaste modet. För att kvinnorna ska kunna välja sitt mode baserat på en sorts individualitet, måste de utvärdera sig själva. Delhaye konstaterar att magasinen menar att denna utvärdering görs bäst genom betraktande i en spegel, där kvinnorna uppmanas att utvärdera sin kropp och sin person för att sedan ha all information som krävs för att kunna göra rätt val i modeväg.²⁹³ Den individualitet och utvärdering som magasinen i Delhayes forskning förespråkar är som ovanstående exempel visat återkommande i både *Freja* och *Hemmets allehanda*. Utvärderingen faller in i det större fenomen som är konsumtionskulturen, som framgått av Ariel Beaujots forskning. Beaujot visar att också kroppen skulle utvärderas för att därefter kunna formas baserat på rådande klass- och genusramverk.²⁹⁴

Bejakandet av den individuella smaken, utseendet och karaktären var viktigt i konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan. En individualitet som förutsatte arbete med det egna utseendet, samt kunskaper inte bara om senaste modet utan även om den egna smaken. Detta sökande efter det

---

²⁹² Delhaye, (2006), s. 99-102, citat s. 102.

²⁹³ Delhaye, (2006), s. 102-106.

²⁹⁴ Se Beaujot (2012) om betydelsen av den vita handen, s. 32, 37-40, 48.

egna, individens företräden och vilja återkommer på ett flertal ställen.²⁹⁵ Modet var alltså inte så tvingande som det kan framstå för en utomstående betraktare, det lämnade vissa möjligheter för kvinnan att utgå från den personliga smaken. Modemagasinen blir ur detta perspektiv inte enbart en distributör för det enda 'riktiga' idealet, utan ger också medelklasskvinnan redskap för att skapa och bejaka en individualitet. Det finns således en komplexitet i materialet. Hos Kay Boardman lyfts denna komplexitet ur ett genusperspektiv, där han menar att modet kunde bli en egen sfär för kvinnan. Han konstaterar att modet åtminstone på en nivå är ett uttryck för jaget och för sensualitet, kreativitet och självreflektion.²⁹⁶ Modet som en kreativ plats problematiseras ytterligare i Christopher Brewards forskning. Han konstaterar att magasinerna uppmuntrade läsarinna att engagera sig i en fantasi som byggde på modet som en uppiktad drömvärld, där de konsumtionsmönster som propagerades för inte alltid hade motsvarighet i kvinnornas verkliga liv förutom genom att det kunde svara till deras begär. Magasinen distribuerade en moderik drömvärld som en sorts 'sustaining escapism'.²⁹⁷ Av vad som framgått från utdragen ur källmaterialen, kan det konstateras att denna drömvärld eventuellt också motsvarades av en dröm om att faktiskt kunna hänfalla åt en individualitet i modet. Fantasien om en drömvärld för kvinnan kan ur det perspektivet baseras på drömmen om att få ett eget rum, att få uttrycka sig själv genom klädedräkten på ett kreativt sätt. Genom att magasinerna reproducerar bilden av den moderiktiga kvinnan som den som tar sig själv i beaktande, praktiserar de en sorts 'sustaining escapism': en eskapism som grundar sig i drömmen om att själv kunna välja, en fantasi om att vara något annat eller om att vara sig själv fullt ut.

2.5.1 Flitigt återbruk

---

²⁹⁵ Se exempelvis *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (1 februari 1879, årg. 7, nr. 3): "Modet kan ej längre föreskrifva oss lagar; vi hafva blifvit mera sjelfständiga, och en klok qvinna skapar sjelf sina moder och småler åt de fanatiska dyrkarinnorna, som följa alla bisarra nycker...", "Nya moder.", (15 oktober 1879, årg. 7, nr. 20): om att undvika det senaste modet om det är smaklöst och istället bibehålla sin egen valfrihet genom att ge akt på sitt omdöme, "Nya moder.", (1 april 1882, årg. 10, nr. 7): om att det är en rättighet för kvinnan att välja bland modets föreskrifter själv: "Kännetecknet på en verkligt distingverad dame är ej att hon följer modet utan att hon begagnar sig deraf utan öfverdrift och utan att tanklöst efterapa alla dess nycker.", "Nya moder.", (15 oktober 1878, årg. 6, nr. 20): om att den individuella smaken måste ha företräde framför det som någon annan kan uppfatta som 'fullt' mode, "Nya moder.", (1 maj 1883, årg. 11, nr. 9): om att varje kvinna borde försöka uppnå målet av att låta sitt eget förstånd guida henne mot elegans, *Hemmets allehanda*, "Parisermoder", (1887-1888, årg. 2, nr. 4), s. 62: om det senaste modet från Paris som en korrespondent hört som "ekon från modets värld" och som inte längre är lika 'strikt' som tidigare utan snarare är 'vackert och trevligt', "För Damerna", (1888-1889, årg. 3, nr. 1), s. 15: om valet av ädelstenar utefter kvinnas specifika ansiktsdrag: "Det gäller att göra sig fri från den tron, att en sak är vacker, därför att den är dyr, eller passar till prydnad, därför att den är vacker i och för sig, eller att det, som kläder en person väl, äfven skall kläda hvarje annan."

²⁹⁶ Boardman, (1998), s. 97.

²⁹⁷ Breward, (1994), s. 75, 88f.

Vad som framgått är alltså att den ideala medelklasskvinnan förväntades bejaka sig själv vad gäller sin moderiktiga klädsel. Modesystemets föränderliga karaktär innebar ett ständigt flöde av nyheter inom modets värld. I den kontinuerliga utvärderingen, i bejakande av det individuella och i den kunskap om mode som kvinnan förväntades ha ryms även ett ständigt arbete med den moderiktiga klädseln. Det innebär inte att klädesplagg slutar brukas efter att de använts en gång; *Freja* förespråkar att kläderna från förra året gärna får tas fram igen (eftersom grunden är detsamma) och att nya tillskott kan tillfogas. Det är den rådande friheten i kvinnans modegarderob som möjliggör detta. De mindre förändringarna i klädedräkten beskrivs som det som gör den behagfull — inte nya modeller utan snarare känslan för detaljerna i klädseln.²⁹⁸ Med hjälp av bilder och tillhörande bildbeskrivningar erbjuder *Freja* förslag på större såväl som mindre förändringar i kläderna som kvinnan själv förväntas kunna genomföra om hon vill: hon ska vara flitig och ständigt arbeta på sin garderob.²⁹⁹ *Freja* beskriver höstens antågande med en liknelse: på samma vis som att flyttfåglarna återvänder hem i sina 'slitna sommarkostymer' söker den 'kloka husmodern' igenom sina förråd för vad som behöver repareras för att kunna möta den kommande säsongens sociala krav. Husmodern avvaktar med samma iver som den 'eleganta modedockan' modets föreskrifter för den nya säsongen.³⁰⁰ I Pernilla Rasmussens forskning om produktion och konsumtion av moderiktig dräkt årtiondena runt år 1800, står återbruk i fokus. Hon menar att kvinnor genom återbruk som praktik kunde frångå det motsägelsefulla i att de förväntades konsumera den moderiktiga dräkten och samtidigt vara sparsamma hustrur. Att återbruka kläder som en sorts modekompetens möjliggjorde att kvinnorna kunde uppträda i moderiktig dräkt utan att spendera för mycket. Det viktiga var helhetsintrycket: om det var anständigt kunde äldre plaggdelar ingå i nya kläder.³⁰¹ Det återbruk som Rasmussen ser runt år 1800, liknar det som lyfts fram i *Freja* på 1870- och 80-talen. Återbruket beskrivs i positiva ordalag som ett sätt för kvinnan att visa på en modekompetens då hon kan sammansätta klädedräkten till en respektabel helhet, samtidigt som den 'kloka husmodern' kan se till att inte slösa för mycket pengar.

---

²⁹⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (15 april 1873, årg. 1, nr. 8): om nya tillskott på kläder från förra året, "Nya moder.", (15 maj 1877, årg. 5, nr. 10): om friheten i kvinnans modegarderob, "Nya moder.", (15 januari 1875, årg. 3, nr. 2): om behagfullheten som sitter i detaljerna på klädseln.

²⁹⁹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (15 april 1876, årg. 4, nr. 8).

³⁰⁰ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Nya moder.", (15 oktober 1883, årg. 11, nr. 19).

³⁰¹ Rasmussen, (2015), s. 492f, 498-500.

Som tidigare framhållits är *Freja* generellt upplagd på ett sådant vis att fokuset på det egna arbetet med dräkten genomsyrar innehållet. Det finns utförliga bildbeskrivningar om hur kvinnan ska tillskansa sig den dräkt som finns avbildad, med tillskärningsmönster för olika plagg och noggranna redogörelser för olika sorters broderier.³⁰² I en artikel från 1873 om sommarklädsel beskrivs exempelvis en lättare morgonklädsel att bära vid badorten, som ska vara dekorerad av ”irländska och äfven ryska spetsar”³⁰³ vilka ska förfärdigas av kvinnorna själva. Kvinnans egna arbete med klädedräkten framställs i positiva ordalag, som ett angenämt och underhållande arbete som dessutom går lätt för den som är flitig.³⁰⁴ Att själv arbeta med kläderna är således något som medelklasskvinnan förväntas göra, och den flit som lyfts i relation till detta arbete blir ett uttryck för hennes höga moral. Som Eva Helen Ulvros visar i sin forskning var sömnadsarbetet generellt en viktig syssla för medelklasskvinnorna. De förväntades ansvara för tillverkningen av linnet och andra hushållstextilier, vilka behövdes i stora mängder då tvätt skedde relativt sällan. Ulvros konstaterar att sömnadsarbetet ofta upptog mycket av kvinnornas tid och att andra underhållande saker som läsning fick stå tillbaka för detta arbete.³⁰⁵ Det är viktigt att göra en distinktion mellan den sömnad som lyfts av Ulvros; som närmst kan uppfattas som en del av kvinnans arbetsuppgifter som förväntas av henne, och den sömnad som återfinns i denna undersöknings källmaterial; som snarare är en sömnad som dikteras av den kommodifierade kvinnligheten och som var ett kreativt sätt att skapa en modegarderob och ”få” ägna sig åt ett modeintresse. Men det senare faller in i det första och kan få legitimering av att sömnad generellt uppfattades som en dygd för medelklasskvinnan. Flitighet som ett generellt ideal kan således göra det acceptabelt för den ideala kvinnan att ägna sig åt mode, utan att det riskerar att uppfattas som ett fåfängt intresse.

Den kommodifierade kvinnligheten som förväntas leva i samklang med modets växlingar, dikteras således av ett ständigt flöde av information kring förändringar i modedräkten som kvinnan själv förväntas förverkliga, samtidigt som den ideala kvinnan enligt hemideologin också förväntas arbeta flitigt i hemmet. I artikeln ”För damerna.” i *Hemmets allehanda* lyfts ett smidigt och enkelt sätt att

---

³⁰² Se exempelvis *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1874, årg. 2, nr. 2), (1 augusti 1873, årg. 1, nr. 15) för tillskärningsmönster, ”Nya moder.”, (1 januari 1874, årg. 2, nr. 1) för broderier.

³⁰³ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder”, (15 juli 1873, årg. 1, nr. 14).

³⁰⁴ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder”, (15 juli 1873, årg. 1, nr. 14).

³⁰⁵ Ulvros, (1996), s. 57.

själv tillverka spetsar av vanlig trådtyll till balklädseln: ”En händig dam hjälper sig därför på följande sätt, som inbesparar henne förebråelsen att allt för hårdt gå åt sin pappas sin mans eller sin egen kassa.”³⁰⁶ Flitig och händig framhålls i positiva ordalag, och en kvinna som vill vara i takt med tiden men samtidigt inte vill få förebråelser för att ha spenderat för mycket pengar kan gå runt denna problematik genom att bokstavligen ta saken i egna händer. Avslutningsvis beskrivs dock att dessa spetsar inte håller i flera säsonger, utan kanske bara ett enskilt antal kvällar — men det gör de inte mindre värda, då de ger henne ett angenämt arbete och ser lika vackra ut som köpta spetsar trots att de inte alls är dyra.³⁰⁷ I *Freja* framgår att de spetsar och andra kläddekorationer som förekommer i magasinet håller väl för modets växlingar: ”Alla dessa fina garnityr, hvilka den egna fliten och skickligheten kunna skapa, utmärka sig genom varaktighet och hafva intet att frukta af modets vexlande inflytelse...”.³⁰⁸ Flitigheten, arbetsamheten, händigheten — tillverkningen av delar av den egna klädedräkten är inte endast ett sätt att spara pengar på, utan även att tillskansa sig karaktärsdrag som är fördelaktiga för den ideala medelklasskvinnan. Det är också ett sätt för kvinnan att slippa undan att ”behöva” följa med i modets konstanta växlingar eftersom de egentillverkade spetsarna och dekorationerna inte i lika stor utsträckning påverkas av dessa förändringar. Att tillverka egna spetsdekorationer kan hindra den ideala kvinnan från att gå alltför långt ur ett konsumtionsperspektiv, men det gör också att hon i högre grad kan förverkliga ’det egna’ och det individuella som vi tidigare har sett som ett ideal när det kommer till den moderiktiga dräkten. När hon själv tillverkar plaggen eller förändrar dem och återbrukar dem kan hon i högre grad kontrollera hur hon vill att de ska se ut och anpassa dem efter sin egen person. Rasmussens forskning visar att produktion och konsumtion av moderiktig dräkt var nära sammanlänkade. Även om industrialiseringen har påverkat produktionen av den moderiktiga dräkten vid tidpunkten för denna undersökning, framgår trots allt att konsumtionen och återbruket är tätt sammanvävda i kvinnans moderiktiga dräkt. Det ständiga förespråkandet för återbruk av plagg och modesömnad ger kvinnan vackert mode, egenskaper som flitighet och ordningssamhet som är värdefulla, samt möjliggör för sparsamhet. Dessutom kan det i förlängningen tolkas som ett bejakande av det egna

---

³⁰⁶ *Hemmets allehanda*, ”För damerna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 26), s. 415.

³⁰⁷ *Hemmets allehanda*, ”För damerna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 26), s. 415, Som ett annat sätt att spara pengar och arbeta med klädedräkten, förekommer också råd för hur kvinnan kan återställa tyg som har blivit förstört på olika vis, se ”För damerna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 51), s. 815.

³⁰⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 augusti 1874, årg. 2, nr. 16).

som diskuterats under föregående rubrik. Det kan bli ett sätt för kvinnan att på ett moraliskt berättigat vis ägna sig åt ett modeintresse och ett kreativt skapande.

Handarbeten kan enligt Mildes rådgivningsbok delas in i nyttiga och i överflödiga: ”Förrättade och fulländade i rätt tid hafva båda sitt värde och sitt fulla berättigande och när det sköna låter förena sig med det nyttiga och ändamålsenliga, det smakfulla med det varaktiga, kan det väl löna mödan att kosta tid derpå.”³⁰⁹ Det är således viktigt att kunna genomföra handarbeten för att det sparar pengar att kunna laga något trasigt eller förvandla något gammalt till något nytt. Varje arbete bör vara ändamålsenligt om det ska vara hedersamt, annars resulterar det i en obegriplig smaklöshet, och tar dessutom tid från andra viktiga uppgifter, som kvinnans andliga kall. Med det sagt menar Milde att det trots allt är bra för kvinnan att kunna praktisera så kallad modesömnad — det vill säga förändra klädesplagg enligt det senaste modet — eftersom det går att spara pengar att slippa gå till en modesömmerska.³¹⁰ Hemideologins måttfullhet är närvarande i handarbetet; även där finns det risk att det går till överdrift och blir smaklöst. Pernilla Rasmussen framhåller att återbrukskompetensen var viktig just därför att den upprätthöll respektabilitet genom möjligheten att uppträda i kläder som passade kvinnans sociala status. Vidare framgår att ”nytt” respektive ”gammalt” var relativa begrepp: om ett plagg såg rätt ut, i rätt sammanhang, spelade det mindre roll att det var återbrukat; det var helheten som var av betydelse.³¹¹ Helhetsintrycket av den ideala kvinnan ska i slutledet således också kunna utvärderas enligt respektabilitetens ramverk för hon ska anses vara en ’riktig’ medelklasskvinna.

Det ständiga arbetet med klädedräkten framställs som ett härdande för kvinnor som inte bör avvisas som något tröttsamt. De maskiner som blivit så framträdande i tiden — symaskinen och stickmaskinen — lyfts i *Hemmets allehanda* fram som motexempel på hur problematiskt det blir när en kvinna lägger bort ett så grundläggande arbete som stickning. Visserligen framhåller artikeln att maskinerna har varit till stor hjälp för många kvinnor som av olika anledningar inte har kunnat ta upp handarbete när de kommer hem. Artikeln refererar till de som arbetar som lärarinnor, hustrurna

---

³⁰⁹ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 167.

³¹⁰ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 167-170. I diskussionen om att förfärdiga modeartiklar själv refererar även Milde till modemagasin: ”Ett stort antal modejournaler finnas, som i betydande grad underlätta och förenkla arbetet, då vanligen mönster i naturlig storlek med förklaringar följa med.”, s. 169.

³¹¹ Rasmussen, (2015), s. 498-500, 509.

som måste lägga mycket tid på sin mans 'näring' eller de som har kroppsarbetat hela dagen och har så såriga händer att de inte kan ta upp en nål — men säger samtidigt att det inte heller är de kvinnor som klagat över att arbetet är otympligt och jobbigt. De kvinnor som klagat är snarare de som ägnat sig allt för mycket åt sig själva, och "...säkert skulle många kvinnor vara mera både friska, lefnadsglada, om de arbetade för sina kära i stället för att drömma eller klaga bort sitt liv."³¹² I en annan artikel lyfts samma problematik genom att skribenten försöker slå håll på myten om att arbetet inte 'lönar sig' och att det lika väl går att köpa sig det som behövs i klädväg. Det gör inte de unga kvinnorna lyckligare, friskare eller förnöjda — genom det flitiga arbetet känner en kvinna att hon gjort något viktigt med sin dag och samtidigt sparar hon pengar. Det nyttiga arbetet är en del av hennes plikt att skänka lycka åt sin man.³¹³ En kvinna ska befinna sig i anständigt arbete i hemmet — ett arbete som kopplas till klädedräkten, om än inte i detta fall till den moderiktiga klädedräkten. Att hemmet var kvinnans huvudsakliga verkningskrets är ett av hemideologins fundament. Beate Lundbergh lägger i sin forskning fram ett antal egenskaper som är önskvärda för den ideala vuxna kvinnan, där huslighet är ett av dem. I de rådgivningsböcker hon studerar beskrivs arbetet i hemmet som en dygd som sysselsätter kvinnan och som är moraliskt berättigad därför att det förhindrar oönskade egenskaper såväl som beteenden. Sparsamhet, ordningssamhet och flitighet uppkommer hos kvinnan genom fostran till huslighet. "Den glada fliten" är det ständiga arbetet som belönar kvinnan med en god karaktär.³¹⁴ Att *Hemmets allehanda* varnar för att kvinnan slutat sticka själv eller klagat över att behöva arbeta med sömnad finner sin förklaring i det som Lundberghs forskning visar: att den ideala medelklasskvinnan förväntas vara 'huslig' och därigenom uppskatta arbetet, fliten och sparsamheten. Genom att dessa karaktärsdrag uppfattas positiva och tillfaller den kvinna som arbetar, samkonstrueras den ideala kvinnans karaktär tillsammans med modet.

Förutom det viktiga i att den ideala medelklasskvinnan genom arbetet med sin modedräkt tillskansar sig karaktärsdrag som uppfattas positiva, är det också ett sätt att skapa en kommodifierad vacker kvinna. Att själv förändra sina kläder är ett sätt att möjliggöra kreativt modeskapande. I en

---

³¹² *Hemmets allehanda*, "Sy- och stickmaskinernas användning i familjen.", (1888-1889, årg. 3, nr. 23), s. 367.

³¹³ *Hemmets allehanda*, ""Det lönar sig inte"" (1888-1889, årg. 3, nr. 51), s. 759. För ytterligare exempel på betydelsen av arbete, se exempelvis "För damerna. — Nyttig sysselsättning", (1888-1889, årg. 3, nr. 30), s. 479: "Arbete — nyttigt arbete, ihållande arbete — och sedan hvila eller nöje, det har man rätt fordra äfven af en ung flicka. Endast derigenom kan hon också bli i stånd att åt den man, hon en gång väljer, skänka den lycka han väntar och äfven — har rätt att vänta."

³¹⁴ Lundbergh, (1986), s. 92-102.

artikel i *Freja* framkommer strävan efter kreativitet i maskeradklädsel. Dessa kläder uppfattas som ett särskilt uttryck för fantasi och kreativitet och *Freja* menar att: ”Det som man sjelf uttänkt och sjelf förfärdigat, har naturligtvis alltid det största värdet, men det hindrar ju ej, att man gerna vill höra och se huru andra gör det...”³¹⁵ Det förekommer i artikeln en särskild maskeradkostym som kvinnan kan göra som: ”...med ungdom, skönhet och ett gladt hjerta, lemnar intet öfrigt att önska.”³¹⁶ Den ideala medelklasskvinnan konstrueras från ett ramverk av konsumtion; men den kommodifierade kvinnligheten får i det här exemplet det högsta värdet om kvinnan faktiskt själv har tänkt ut och skapat kläderna. Den kommodifierade kvinnligheten som karaktäriseras av konsumtion av modevaror och ’conspicuous consumption’ kan alltså även konstrueras genom kvinnans egna kreativa arbete med den moderiktiga dräkten. Flitigheten rörande modet är ett ideal för kvinnan, men det är ett tydligt samkonstruerat ideal som inte enkom bygger på skapandet av en moderiktig dräkt, utan även på att sagda kläder ska rymma en vacker kvinnokropp med ett ’glatt hjerta’ och en kvinnosjäl som är flitig, arbetssam och händig.

2.6 Om att väcka begär, och att stilla det

Så vad är då målet med allt sysslande och all utvärdering som återfinns i källmaterialets konstruktion av den ideala kvinnligheten? Både hemideologin och den kommodifierade kvinnligheten konstruerar en kvinna som är åtråvärd, men de framhåller olika förklaringsmodeller för hur detta uttrycker den riktiga kvinnligheten; dels genom respektabilitet och dels genom att till viss del bejaka individualitet. I materialet samkonstrueras en kvinna som ska lyckas med detta genom att hon väcker begär med hjälp av sina moderiktiga kläder, sin rena och hälsosamma kropp och sina moraliskt accepterade karaktärsdrag. I slutledet är emellertid målet för den ideala kvinnan att finna en anständig make, vilket hon gör genom att vara åtråvärd just som en ideal medelklasskvinna. Kvinnan måste alltså i någon mån skapa ett idealt själv för att bli vald. Henric Bagerius diskuterar betydelsen av att ’vara kokett på rätt sätt’. Just önskan att bära moderiktiga kläder och viljan att fånga framför allt männens blickar, försatte kvinnan i en farlig position då det riskerade att göra henne till en fåfång och lättsinnig varelse med en fördärvad moral. Samtidigt lyfter Bagerius motsägelsen i att det uppfattades ligga i kvinnans natur att vilja behaga mannen. Denna drivkraft fick emellertid aldrig äventyra hennes moraliska integritet, något som hon särskilt

---

³¹⁵ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 februari 1874, årg. 2, nr. 4).

³¹⁶ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 februari 1874, årg. 2, nr. 4).

riskerade om hon önskade att behaga fler än en man i sin omgivning. Bagerius beskriver det som: ”Det var med andra ord intentionen som avgjorde, inte nödvändigtvis handlingen i sig.”³¹⁷ Beate Lundbergh uttrycker denna problematik med den behagliga kvinnan som är till för andras betraktande på följande vis: ”Att vara behaglig innebar att vara ett objekt. Den behagliga flickan var till för att ses och tas i bruk men själv fick hon aldrig visa att hon såg och ville taga något i bruk.”³¹⁸ Den ideala kvinnan bör således väcka begär därför att det ligger i hennes natur att behaga och därför att hon bör finna en make, men hon får inte låta denna intention ta över hela hennes varelse och hon ska *framför allt* se till att låta sig bli begärd, snarare än att begära själv.

Vissa platser i det sociala umgänget uppfattades dock i högre grad vara platser där kvinnan skulle behaga sin omgivning mer och väcka mer begär. Balsalen var en av dessa. Beate Lundbergh uttrycker det som att det var där kvinnan faktiskt kunde säkra sin framtida försörjning genom att ’fånga’ en man, och att hon skulle väcka behag genom att göra sig själv till ’en mänsklig negation’; uttrycka en enkel, smakfull och foglig kvinnlighet.³¹⁹ Reportage om balklädsel är mycket förekommande i magasinerna. Det är inte ovanligt att det görs en uppdelning mellan vilka plagg som passar för en viss ålder, där det framkommer att gifta kvinnor oavsett ålder har rika tyger med eleganta dekorationer, medan de ogifta unga kvinnorna snarare har anspråkslösare klädselar vad gäller materialval.³²⁰ Medvetenheten om den egna sociala ställningen sätter ramverket för vad en kvinna bär på en bal, och således hur elegant eller utsvävande hon förväntas vara. Att de gifta kvinnorna kan klä sig i utsmyckade modekostymer är dels ett uttryck för att de redan är gifta och inte i lika hög grad antas riskera att hänfalla åt den moraliska degenereringen genom att vilja väcka begär hos andra män som ovan beskrivits i Bagerius forskning. De har helt enkelt ”råd” ur en moralisk synvinkel att klä sig mer utsvävande. Det är även en konstruktion av en kommodifierad kvinnlighet — de gifta kvinnorna ska genom ’conspicuous consumption’ visa på sina mäns bemedlade ställning.

---

³¹⁷ Bagerius, (2019), s. 112f, citat s. 113.

³¹⁸ Lundbergh, (1986), s. 92.

³¹⁹ Lundbergh, (1986), s. 92.

³²⁰ *Hemmets allehanda*, ”Modekrönika — Baldrägterna.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 16), s. 254, ”Modekrönika.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 18), s. 286.

Det individuella framstår som ett sätt att särställa sig från mängden och bli åtråvärd. I *Freja* förekommer beskrivningar om olika kläder för maskerader, med inspiration från historiska dräkter.³²¹ Vid förfärdigande av sådana klädesplagg räcker inte råd och beskrivningar, det är särskilt viktigt att den egna smaken och uppfinningsförmågan får ta uttryck: ”Tanken härtill måste vara ursprunglig och utförandet fullkomligt individuellt, om framställningen skall till fullo göra den verkan som åsyftas.”³²² Den inverkan som åsyftas är att göra ett intryck på resterande personer på balen och att framställa sig själv som vacker och åtråvärd, även om det inte nödvändigtvis förutsätter att kvinnan ska vara allt för utsvävande. Balklädseln används för att väcka begär och den glädjefyllda balsalen blir: ”...den mest frestande täflingsplats för ungdom, skönhet och behag, för vackra gestalter och prydliga toiletter...”³²³ Balen blir en tävlingsplats där kvinnor arbetar för att väcka uppmärksamhet och för att bli betraktade och om de har tur; även bli utvalda. Sättet den ideala kvinnan förväntas göra detta på är att uttrycka sin personlighet och sin kropp *genom* sina moderiktiga kläder. Den kommodifierade kvinnligheten som konstrueras genom ett bruk av kommodifierade produkter så som moderiktiga kläder, blir i slutledet också själv en kommodifierad vara som kan ställas ut, betraktas och budas på på en marknad. Balsalen är en sådan marknad där den ideala kommodifierade kvinnan kommer till sin rätt. Behovet av att väcka begär grundar sig i en önskan att bli sedd och utvald på äktenskapsmarknaden, såväl som att bli beundrad av andra kvinnor. *Freja* uttrycker det som följande: ”Nutidens dräkt är både klädande och elegant; den framhåller allt det behagliga hos en smärt gestalt och döljer med största skicklighet tusen små fel och oregelbundenheter; men naturligtvis måste dräktens bärarinna förstå både att välja och bära den rätt.”³²⁴ På denna marknad är målet för kvinnan att dölja de fel som finns i hennes kropp och person, och med hjälp av den ’eleganta’ moderna dräkten framhäva en behagliga helhet — det finns inget utrymme för att visa brister. Kvinnans personliga smak måste således vara ’perfekt’; det finns ett rätt och ett fel vad gäller den egna smaken, även om artikeln inte uttrycker vad som är rätt respektive fel. Önskan att kontrollera utseendet i relation till vad andra människor tycker om en, går att förankra både i den ideala kvinna som konstrueras av hemideologin och den som konstrueras av konsumtionskulturen. I båda fallen är målet att genom bruket av en anständig klädsel visa kroppen

---

³²¹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1876, årg. 4, nr. 2).

³²² *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 mars 1884, årg. 12, nr. 5).

³²³ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1874, årg. 2, nr. 2).

³²⁴ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 januari 1874, årg. 2, nr. 2).

och själen från deras bästa sidor, samtidigt som klädseln bör vara så pass speciell att den väcker begär utan att den är allt för utmanande.

Allt arbete att väcka begär och behaga i balsalen ska slutligen resultera i giftermål. Giftermålet var medelklasskvinnans främsta säkerhet till garanterad framtida försörjning. Eva Helen Ulvros konstaterar att män i högre grad än kvinnor hade möjlighet att välja sin partner — kvinnorna snarare väntade passivt på att bli valda.³²⁵ Jonas Frykman och Orvar Löfgren beskriver i sin forskning den betydelse som familjen och paret fick i 1800-talets borgerliga kultur. I den framväxande familjekulten var kärleken kittet som skulle hålla ihop mannen och kvinnan. Förälskelsen som grund för äktenskapet ingick enligt Frykmans och Löfgrens forskning i ett större kulturellt system som värdesatte innerlighet och romantik. Kärleken var kvinnans huvudsakliga projekt, hon var den som blev förälskad medan mannen främst ägnade sig åt uppvaktning. Kärleken som koncept omformulerades så att den skulle passa rätt anständiga form; där målet var att förälska sig i 'den rätta' och där kärlek och sexualitet hölls strikt åtskilda. På platser som baler, där det var möjligt för kvinnor och män att umgås och fatta tycke för varandra, var övervakningen genomgripande för att det förälskade (men ännu inte gifta!) paret inte skulle göra sådant som ansågs höra äktenskapet till.³²⁶ Bröllopsklädsel är vanligt förekommande i *Freja* såväl som i *Hemmets allehanda*. Specifika brudklädslar beskrivs — ibland med internationella exempel — deskriptivt och målade vad gäller material- och färgval, samt gästernas, tärnornas och pagernas klädsel, som inspiration till magasinens läsare.³²⁷ På andra ställen diskuteras brudklädseln på ett mer generaliserande vis, och då efter påståendet att brudens vackraste prydnad är enkelheten samt att det finns olika förväntningar på kvinnans brudklädsel beroende på om hon är ung eller om hon är änka.³²⁸ Bruden ska utstråla enkelhet, behagfullhet och anständighet, *Freja* uttrycker det på följande vis: ”För bruden passar bäst den enkla, hvita dräkten, som blygsamt omsluter hela hennes gestalt

---

³²⁵ Ulvros, (1996), s. 111.

³²⁶ Frykman & Löfgren, (2019), s. 89-99.

³²⁷ Se exempelvis *Hemmets allehanda*, ”Modekrönika — Franska och Engelska brudtoiletter.”, (1887-1888, årg. 2, nr. 16), s. 254, *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (1 april 1874, årg. 2, nr. 7), ”Causerie. (Korrespondens från Paris.)”, (15 oktober 1885, årg. 13, nr. 19).

³²⁸ Se exempelvis *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1873, årg. 1, nr. 10), s. 73, ”Brud- och bröllopstoiletter”, (1 maj 1881, årg. 9, nr. 9).

och synes skönast ju mindre den utsiras.”³²⁹ Kvinnokroppens behagliga former bör framhävas på bästa sätt genom att brudklänningen ska vara av mjukt och vitt tyg och inte vara för utsmyckad. Om ekonomin inte tillåter kvinnan att ha mer än en finklänning passar även svarta tyger eller tyger i silverton för brudklänningen.³³⁰ Den ideala medelklassbruden samkonstrueras fram genom att kroppens former ska framträda på ett passande vis, men även genom att det finns anspelningar på karaktärsdrag som blygsamhet som knyts till den moderiktiga dräkten. Vad gäller färgen på brudklänningen är det tydligt att vitt är ett ideal, även om andra färger är accepterade av ekonomiska skäl. Richard Dyer beskriver den vita färgen som ett ideal som anspelar på renhet och oskuld. Den vita brudklädseln visar på frånvaron av sex och smuts både kroppsligt och moraliskt: inga kroppsvätskor som på olika vis kan relateras till den sexuella akten anspelas på i den vita klädseln; istället visar den på hustruns renhet och på att hon inte ’drar in smuts’ i äktenskapet.³³¹ Från Dyers forskning kan den vita brudklädseln så som den framställs i *Freja* vara ett uttryck för kvinnans oskuld och dygd; den sanna kvinnligheten konstrueras således som något rent och moraliskt högstående: som något respektabelt.

I *Freja* beskrivs enkelheten som brudens främsta behag: hon ska vara idealiskt skön, enkel och värdig. Det betyder inte att klädseln måste vara en ’botgörare-drägt’ men den måste göras fri från allt prål och alla överdrifter och helt vara anpassad efter den individuella personens karaktär. Det allvar som ska genomsyra brudklänningen, behöver inte efterföljas i den avskedsfest som det är vanligt att kvinnan har för sina väninnor kvällen innan bröllopet; då kan hon fritt välja en glad klädsel helt efter egen smak.³³² Brudklädseln ska på många vis förverkliga hemideologins behagplikt, där den blivande makan ska visa på sin förmåga att behaga sin omgivning med enkla medel utan att gå till överdrift. Hon ska således väcka begär genom sin förmåga att uppfylla hemideologins behagplikt och könsmaktsordning. Trots det konstrueras också en kommodifierad kvinnlighet som baseras på det spelrum för det individuella som återfinns — brudklädseln ska trots allt passa den individuella bruden och kvällen innan bröllopet finns inte samma anständighetskrav. I materialet syns en skillnad mellan när den ideala medelklasskvinnan konstrueras efter

---

³²⁹ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 mars 1874, årg. 2, nr. 6).

³³⁰ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder”, (1 maj 1876, årg. 4, nr. 9).

³³¹ Dyer, (1997), s. 76.

³³² *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1879, årg. 7, nr. 10).

kommodifieringens villkor och när hon konstrueras efter hemideologins. Innan giftermålet, när kvinnan befinner sig på kärleksstråt i balsalen eller på andra sociala tillställningar, anses den kreativitet och det modeintresse som hör den kommodifierade kvinnligheten till i högre grad vara accepterat. Kvinnans uppgift i det sociala livet är enligt hemideologin att behaga sin omgivning, men detta behag tillåts gå mer i en kommodifierad riktning: kvinnan kan experimentera mer med klädedräkten och göra sig diverse fantasikostymer som väcker anseende (självfallet i lagom grad); kläder som kan utstråla en önskan att bli begärd och kanske — i någon mån — att begära själv. När det väl är dags för giftermål ska den kommodifierade kvinnligheten läggas på hyllan. Då är det snarare viktigt att kvinnan i enlighet med hemideologin uttrycker könsmaktsordningen och visar sin förmåga att behaga med enkelhet, måttfullhet och oskuld.

Den ideala medelklasskvinnan kan alltså väcka begär hos män genom sin moderiktiga klädsel, och som ovanstående exempel om balklädsel har visat, uppmanas hon även till det. Att modet möjliggör utrymme för en sorts flört är tydligt. *Hemmets allehanda* beskriver skämtsamt hur kvinnan kan väcka begär genom moderiktig dräkt; framför allt när det gäller hattar med utsmyckningar i form av fåglar och andra sorters djur som får fantasin att gå lös:

”...under hvart och ett af dem framblickar ett fruntimmershufvud, blondt och svart hår krusa sig derunder, de röda läpparne le så mildt och ögonen stråla så varmt och brännande, att man ordentligt kunde fatta eld, om man icke i sista ögonblicket erinrade sig, att det är höst och termometern på intet vis anger kokpunkten.”³³³

Hattarna ’följer kvinnans väg genom livet’ — både den rätta och den felaktiga vägen, vilken inte ens den skönaste kvinna helt kan undvika — och skribenten tycks mena att det går att förutse vad en kvinna ska komma att göra i en hatt; kläderna talar om en kvinnas moral och sedlighet och blir som tecken i vilka det går att läsa in information.³³⁴ Det förekommer en sorts samkonstruktion av kvinnligheten, där det är tydligt att kläderna är ett uttryck för individen som bär dem. Men de flesta hattar kan inte berätta allt: ”Det är svårt att följa dem, ty oftast gå deras väg in i det privata

---

³³³ *Hemmets allehanda*, ”Om hattar”, (1887-1888, årg. 2, nr. 2), s. 31.

³³⁴ *Hemmets allehanda*, ”Om hattar”, (1887-1888, årg. 2, nr. 2), s. 31.

familjelivets allra heligaste, dit något främmande öga hvarken får eller kan tränga.”³³⁵ För den kommodifierade kvinnligheten som befinner sig mycket nära modets värld, står hemideologin i kontrast snarare närmre hemmets härd. Och mot hemmet ska vi nu röra oss.

2.7 Hemmets beskyddarinna

När medelklasskvinnan väl på pappret hade ingått i äktenskapet var hennes uppgift att skapa ett tryggt och välordnat hem som höll sig med en god och sparsam ekonomi. Till sin nya roll som maka skulle hon medföra kläder som var passande för hennes situation. *Freja* ger råd om hur en ny brud bör tänka kring dessa inköp av kläder: ”Man måste härvid naturligtvis i första rummet rätta sig efter olika lefnadsförhållanden, men en regel, som kan gälla för alla och öfver allt förtjenar att iakttagas, är den att aldrig köpa för mycket på en gång utan hellre försöka att alltid följa modet.”³³⁶ Modet rör sig så pass snabbt och lättvindigt att det som köpts vid giftermålet snart kan vara omodernt igen, vilket beror på att: ”Då ett mode blir alltför allmänt, blir också den naturliga följden att det förgår lika hastigt.”³³⁷ Den ideala medelklasskvinnan måste se till att hennes inköp inför det äktenskapliga livet inte går till överdrift, utan att hon trots att hon är maka kan hålla sig med kläder som följer modet, därför är det bättre att hon sparar en del av pengarna och gör inköp allt eftersom. Hon förväntas äga kläder som är i takt med tiden, hon får inte köpa sådant som sedan visar sig vara omodernt och då tvingas bära det — hon konstrueras som en individ som värderas efter sina kunskaper om modets svängningar och hon förväntas vara kommodifierad.

Att skapa ett idealt hem var en av den ideala medelklasskvinnans huvuduppgifter. *Hemmets allehanda* påtalar att det finns ett problem med att många kvinnor är missnöjda med sina hem för att de inte är tillräckligt eleganta eller inte har tillräckligt dyrbara möbler. Artikeln framhåller att det ideala hemmet inte utgörs av möblerna eller elegansen på de ting som finns i det, utan snarare på en inställning till vad ett hem ska representera: en plats av kärlek och hjälpsamhet, där munterhet och eftergivenhet överskuggar svårigheterna: ”Idealet för ett hem är att det skall vara ett lugnt, fridlyst ställe, der älskande hjertan mötas — en skola för ömsesidiga uppoffringar, der alla dygder med

---

³³⁵ *Hemmets allehanda*, ”Om hattar”, (1887-1888, årg. 2, nr. 2), s. 31.

³³⁶ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1876, årg. 4, nr. 10).

³³⁷ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, ”Nya moder.”, (15 maj 1876, årg. 4, nr. 10).

glädje utöfvas, och der man gläder sig åt allt, som är godt och vackert.”³³⁸ Det var kvinnans uppgift att se till att skapa ett hem där dessa dygder kunde praktiseras, och även om det finns en sorts ömsesidighet i att båda parter — kvinnan och mannen — ska möta varandra med samma anda ’av kärlek och vänskap’ i detta hem, var det kvinnans ansvar att se till att bilden av det ideala hemmet konkretiserades i det specifika hemmet. Hemideologin dikterade villkoren för kvinnan respektive mannen och särställde dem i den svenska samhällsstrukturen, där kvinnans huvudsakliga uppgift var att skapa ett värdigt hem som i sin tur vilade på dygder som hon själv förväntades ha: lugn, uppoffring, arbetsvillighet och tacksamhet över det goda i livet. Det ideala hemmets struktur byggde på den ideala kvinnans karaktärsdrag och på hennes moral. Orvar Löfgren lyfter just den tvåsamhet — de ’älskande hjertan’ — som uttrycks i *Hemmets allehanda* som navet i familjesammanhållningen. Hemmet var en ideal enhet skapad av kvinnan där dikotomin man och kvinna kunde mötas. Det missnöje med heminredningen som ovanstående utdrag från källmaterialet visar kan också förklaras av att de borgerliga hemmen var överbelamrade av möbler, textilier och konst. Löfgren diskuterar det borgerliga hemmet som en plats som på samma gång gav skydd och var en scen; den borgerliga identiteten iscensattes materiellt i hemmet och samtidigt var hemmet den privata sfär (skapad av kvinnan) dit familjen och mannen kunde fly; en trygg plats.³³⁹ Den moral som kopplas till hemmet hänger ihop med de dygder som den ideala kvinnan ska frambringa i sig själv och i hemmet, men även denna tvåsamhet. Uppsatsen har inte haft som syfte att studera konstruktionen av den ideala mannen — men allt sysslande, allt arbete, all *riktning* som konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan pekar mot är just det som anses vara hennes kompletterande bild: mannen. Men mannen lyser med sin frånvaro i källmaterialet. Det är sällan han refereras till, och när han gör det är det i likhet med artikeln i *Hemmets allehanda*: alltid i relation till kvinnan.

Även i rådgivningslitteraturen lyfts hemideologins idé om hemmet som den plats där den sanna kvinnligheten kommer till uttryck. Milde beskriver hemmet som den plats där den ideala kvinnans huvudsakliga livsuppgift gör sig gällande. Det finns långa beskrivningar om hur viktigt det är att hon är medveten om och kan kontrollera alla olika delar av hemmet. Hemmet ska vara den värld där kvinnan styr och hon bör göra det genom att lyfta fram sitt sinne för det behagliga, såväl som

---

³³⁸ *Hemmets allehanda*, ”Hemmet.”, (1886-1887, årg. 1, nr. 15), s. 239.

³³⁹ Frykman & Löfgren, (2019), s. 89-91, 121-130.

sparsamhet och ordning: ”Ett öga, som är bildadt för det sköna och regelrätta, såras af oordning och osnygghet i såväl hem som kläder.”³⁴⁰

Den ideala medelklasskvinnan ska vara sparsam och vårda de pengar som tillhör hemmet via maken, utan att spendera dem på onödiga saker. En skämtsam artikel i *Hemmets allehanda* sänder ut detta budskap. I ”Min sparsamma hustru” möter vi ett äkta par som börjar dagen med att gå ut och handla mat, varvid hustrun som ansvarar för inköpen (även om det är mannen som tjänat in pengarna) prutar ner priset på diverse matvaror och därigenom sparar 35 öre. Senare under dagen vill hon gå ut med sin man för att titta på kläder och hon måste promptly ha allt det modernaste, även om mannen opponerar sig mot detta då han menar att även de saker som inte är det allra nyaste är i lika bra kvalité. Hon svarar honom: ”Det som ej är modernt, är ej heller ’skapligt’.”³⁴¹ Han tvingas köpa allt och hon påstår att det visst är acceptabelt då hon sparat tidigare på dagen — något det råder delade meningar om, då hennes klädräkning uppgått till flera kronor.³⁴² Det slösande som den kommodifierade kvinnligheten leder till uppfattas som något ont. Den ideala hustrun som ansvarar för hemmets utgifter bör inte bete sig på detta sätt — hon bör vara medveten om vilka val hon gör och spendera familjens pengar på det som är nödvändigt. Precis efter denna fars följer det i samma nummer ett utdrag från en uppsats av Helene Nyblom som heter ”Kallet att vara husmoder” och som behandlar frågan från ett annat perspektiv. Istället lyfts betydelsen av kvinnan som husmoder fram som något positivt; hon kan göra sitt eget och andra människors liv betydligt bättre om hon bara förstår att göra ett riktigt hem av bostaden och inte enkom acceptera utan även uppskatta det materiella arbete hushållet innebär.³⁴³ Dessa två artiklar visar på två olika sorters kvinnlighet; den konsumerande och den hemideologiska — och i båda fallen vinner den sistnämnda. Att hemideologins världsbild med kvinnans dygder som stöttepelare får företräde kan förklaras av den

---

³⁴⁰ *Den unga qvinnan*, (1884), s. 112-115, citat s. 115.

³⁴¹ *Hemmets allehanda*, ”Min sparsamma hustru”, (1887-1888, årg. 2, nr. 5), s. 78.

³⁴² *Hemmets allehanda*, ”Min sparsamma hustru”, (1887-1888, årg. 2, nr. 5), s. 78.

³⁴³ *Hemmets allehanda*, ”Kallet att vara husmoder”, (1887-1888, årg. 2, nr. 5), s. 78. På ett flertal andra ställen i samma magasin förekommer denna sparsamhetens diskurs och kallet att vara husmoder sammankopplas med en stor ekonomisk kompetens, där kvinnan ifråga inte hanterar pengar vårdslöst utan ser till att handla det som behövs för hemmet med ett klokt sinne; att noga överväga alla val innan ett köp men även inte köpa för billigt, då det kan resultera i sämre kvalité, se exempelvis ”Billigt och dåligt”, (1888-1889, årg. 3, nr. 16), s. 255, ”Hos hvem bör du göra dina inköp?”, (1888-1889, årg. 3, nr. 25), s. 399, ”Några ord om inköp.”, (1888-1889, årg. 3, nr. 38), s. 603.

stora betydelse som hemmet som institution hade vid 1800-talet slut. För många kvinnor var hemmet den huvudsakliga platsen, och idealkonstruktionen reproducerar denna uppfattning.

Det rena och ordnade hemmet är idealet och *Hemmets allehanda* skriver att barnen måste lära sig det redan i unga år för att de ska kunna fortsätta leva så som vuxna, samt att det viktiga är att dessa lärdomar aktivt praktiseras: ”En husmors första pligt är renlighet och snygghet, och dem förutan skall hon aldrig kunna bringa trefnad i hemmet.”³⁴⁴ Den ideala medelklasskvinnan föregår sina barn med gott exempel och visar dem hur renlighet praktiseras i hemmet, och har således levt upp till en viktig del av idealet. Josefin Englund visar emellertid i sin forskning att det renliga husmorsidealet inte nödvändigtvis efterlevdes i praktiken. Att kvinnan skulle ordna ett rent och snyggt hem framställdes som idealet, men i hennes källmaterial framgår att det var ett ideal som inte i högsta grad efterlevdes; eller åtminstone inte var ett ideal som folk la särskild stor vikt vid.³⁴⁵ Huruvida idealet efterlevdes kan denna studies källmaterial inte svara på, men det är tydligt att det rena hemmet trots allt lyfts fram som det ideala i *Hemmets allehanda*.

Exemplen från materialet om sparsamhet såväl som renlighet som lyfts här — men även det handarbete som kommit till uttryck under rubriken ”Flitigt återbruk” — visar på att den ideala medelklasskvinnan förväntades förvalta hemmet så som sitt arbete och att hon hade diverse olika arbetsuppgifter. Eva Helen Ulvros menar i sin forskning att kvinnorna förväntades ta aktivt ansvar över hushållet och det tillkommande arbetet. Sysslolösidealet; den rådande uppfattningen om att borgerliga kvinnor inte hade mer att göra om dagarna än att ägna sig åt nöjen, var inte helt förhärskande — de borgerliga kvinnorna hade flera olika sorters arbeten inom hemmets sfär.³⁴⁶ Även i Angela Rundquists forskning lyfts kvinnan som hemmets huvudsakliga organisatör som något gränsöverskridande för de aristokratiska kvinnor hon studerar: gränsen mellan manliga och kvinnliga sfärer kunde överskridas utan att kvinnligheten som sådan ifrågasattes.³⁴⁷

---

³⁴⁴ *Hemmets allehanda*, ”Renlighet i hemmet”, (1887-1888, årg. 2, nr. 14), s. 222.

³⁴⁵ Englund, (2021), s. 175-177.

³⁴⁶ Ulvros, (1996), s. 66f., 187-192, 333. För sysslolösidealet kontra arbetet i hemmet, se även Frykman & Löfgren, (2019), s. 116-118.

³⁴⁷ Rundquist, (1989), s. 198-200.

Värden av det ideala hemmet kunde också sträckas ut till att göra avtryck på den ideala medelklasskvinnans klädedräkt, något som beskrivs med viss skepsis i *Freja*. En sorts eftermiddagstillställningar lyfts fram, vid vilka det påtalas att yngre kvinnor vill visa på sin dygd som hustrur genom att: "...kokettera med huslighet och enkelhet på dessa tillställningar och insvepa sig, för att beteckna dessa sina egenskaper, i stora förkläden..." som är rikt dekorerade.³⁴⁸ Karaktärsdragen huslighet och enkelhet kan alltså läsas av i kläderna som kvinnan bär — i detta fall ett förkläde — men det anses inte rätt att kvinnan på ett kokett sätt ska göra allt för att andra ska se att hon har dessa drag. Den ideala medelklasskvinnan samkonstrueras genom att hon har rätt karaktär och rätt kläder, men hon får inte gå till överdrift i önskan att visa dessa karaktärsdrag med sina kläder. Inte ens i det som enligt hemideologin är det mest kvinnliga: hennes koppling till hemmet, bör hon överdriva — utan praktisera måttfullhet.

Vid ett tillfälle finns en insändare i *Hemmets allehanda* som lyfter frågan om hur kvinnan ska bete sig i hemmet. "Anna V." påstår att många kvinnor inte bryr sig om sitt utseende hemma men däremot gör sig vackra så fort de ska gå ut i offentligheten. Det beskrivs som något felaktigt och istället borde kvinnan lägga tid på sitt utseende även i hemmet. Mannen vill gärna se sin hustru vacker och hon ska också fungera som ett bra föredöme för sina barn med sitt sinne för renlighet, skönhet och ordning. Skribenten skriver: "De dåraktiga! Veta de då ej, att hemmet är kvinnans värld och att hon bör söka att göra det så vackert som möjligt för mannen, barnen och — sig sjelf. Detta är ock anledningen till, att en god och klok hustru använder mycken omsorg på sitt yttre äfven om hon skulle bringa små offer af tid och sömn."³⁴⁹ "Anna V" lägger också stor vikt vid sparsamheten och att kvinnans sinne alltid ska vara glatt och nöjt. Genom att hon fullföljer dessa sina plikter sammanknyter hon: "...det lilla samhälle, vi kalla familjen."³⁵⁰ Den ideala kvinnan samkonstrueras i uppfattningen om att karaktärsdrag som renlighet och ordning återspeglas i hur hon ser ut i hemmet. Och än en gång är skönhet och hennes utseende av största betydelse. Detta trots alla varningar kring fåfänga och koketteri som ideligen återkommer i materialet. Inte bara hemmet som plats ska göras vackert, även kvinnan i hemmet ska vara det: hon ska vara hemmets prydnad och dess beskyddarinna — så som vi också har sett att hon är modets beskyddarinna.

---

³⁴⁸ *Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning*, "Moderna underkläder.", (15 mars 1882, årg. 10, nr. 6).

³⁴⁹ *Hemmets allehanda*, "Något om och för kvinnorna", (1886-1887, årg. 1, nr. 27), s. 431.

³⁵⁰ *Hemmets allehanda*, "Något om och för kvinnorna", (1886-1887, årg. 1, nr. 27), s. 431.

3. Sammanfattande diskussion och slutsatser

Uppsatsen har berört ett flertal aspekter som alla kretsar kring ett fenomen: konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan i modemagasin och rådgivningslitteratur från de sista decennierna av 1800-talet i Sverige. Konsumtion, skönhet och hälsa är centrala teman i dessa material. Denna studie har haft som syfte att studera hur konstruktionen gick till i spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion. Dessa två olikartade beskrivningar av verkligheten har påverkat konstruktionen av ideal kvinnlighet; ibland har de krockat och ibland har de varit tätt sammanlänkade. I materialet har det funnits en komplexitet i konstruktionen av kvinnligheten, som gjorts tydlig när de två teoretiska perspektiven ställts mot varandra. Spänningsläget mellan hemideologi och konsumtion i det sena 1800-talets Sverige bekräftas således. Måttfullheten genomsyrar flera av diskussionerna oavsett om de tar avstamp i hemideologin eller i den kommodifierade kvinnligheten. Det är en måttfullhet som ofta knyts till frågan om respektabilitet eller anständighet. Den ideala medelklasskvinnan måste vara respektabel och konstrueras således som sådan, oavsett om hemideologin eller konsumtionskulturen håller i taktspinnen. Konstruktionen av kvinnlighet utgår som visats av Beverly Skeggs från respektabilitet som måttstock, trots att de olika perspektiven kan ha olika uppfattningar om vad som faktiskt är 'det respektabla'. Det framgår av studien att den modehistoria som söker studera ideal i mångt och mycket kan berikas av att parallellt diskutera ideal för kropp och moral. Samkonstruktion har således varit givande för att ge ytterligare förståelse just för *hur* idealkonstruktion går till och det kan vara en fruktbar metod för framtida forskningsstudier inom modehistoria som önskar fördjupa förståelsen för hur konstruktionen av genus genom mode går till.

3.1 Qvinnan — drömmens väktare

Den ideala medelklasskvinnan ska vara behagfull, enkel, harmonisk, måttfull. Hon ska noggrant akta sig för att vara "för mycket", hålla sig från det som leder till fåfänga, koketteri, behagsjuka och se till att undvika att falla offer för den första dödssynden. Den ideala medelklasskvinnan ska vara renlig i kläder, kropp och själ. Hon ska ha en vit hy, vita tänder, röda läppar och ett stort hår — hon ska vara hälsosam och vacker. Den ideala medelklasskvinnans sunda själ ska leva i en hälsosam kropp som inte äventyras av moderiktiga klädesplagg som korsetten. Hon ska åka på hälsoresor och genom bruket av rätt klädesplagg kan hon vandra i naturen utan att äventyra sin kvinnlighet. Den ideala medelklasskvinnan ska utvärdera sig själv och bejaka sina egna kroppsliga företräden, sin egen karaktär och sina egna åsikter i relation till mode när hon ska välja moderiktig dräkt. Hon ska

själv tillverka och återbruka plagg på ett kreativt och sparsamt vis. Den ideala medelklasskvinnan ska väcka begär hos omgivningen, men akta sig noga för att själv begära för mycket. Hon ska skapa ett idealt hem genom renlighet, ordning, lugn, skönhet och fungera som dess beskyddare.

Studien har visat att konstruktionen av den ideala medelklasskvinnan alltid utgick, oavsett om det var från hemideologins perspektiv eller konsumtionens, från ett helhetsgrepp. Oavsett om det har rört målet att hon ska vara behagfull, renlig, ägna sig åt fotvandring, tillverka sina egna moderiktiga plagg, väcka begär i balsalen eller skapa ett idealt hem så ska hon vara fullständig ”genom idealet”. Hon ska vara en enda ideal varelse, där alla delar faller in i en harmonisk helhet. Både hemideologin och konsumtionsvärlden driver tesen att kvinnligheten är ett helt fenomen, och därför sker konstruktionen av idealet också utifrån ett helhetsperspektiv. Kvinnan måste ha en moderiktig dräkt som stämmer överens med hennes hygien och hennes karaktärsdrag. Genom att de tre delarna är länkade till varandra, framgår även att en kvinna kan ”få en del till skänks” om hon kultiverar de andra. Om hon har en moderiktig dräkt som lever upp till kraven och en välfungerande hygien kan hon tillskansa sig en god moral och ”rätt” karaktärsdrag. Framför allt när det rör skönhet som fenomen, något den ideala kvinnan förväntas inneha, så kan hennes karaktär synas i hennes yttre, som Ariel Beaujot uttrycker det: ”...beauty was internal and a reflektion of a person’s soul or character. What was on the inside was reflected on the outside; therefore, a woman’s looks could be read as an indication of her morality.”³⁵¹ Konstaterandet att kvinnans utseende är viktigt då det uttrycker alla dessa tre delar: mode, kropp och moral, är framträdande och gör det också oundvikligt att kvinnan förväntas fokusera på sitt utseende för att vara ”rätt”. Denna sammanlänkning mellan kvinnans mode, hennes kropp och hennes karaktär som återkommer i materialet blir ett argument för att betrakta konstruktionen och rekonstruktionen av den ideala medelklasskvinnan från ett samkonstruktionsperspektiv, för att inte viktiga och djuplodande förståelser av idealkonstruktionen ska gå förlorade.

Det har framgått en nära sammanlänkning mellan hälsa och skönhet i materialet. Den ideala kvinnan presenteras som en varelse som ska vara hälsosam, ren och noggrann: först då kan hon uppfattas vara vacker. Utan hälsa, ingen skönhet. Och i detta påstående ser vi hur kultiveringen av medelklassen även tar modet — inte bara kroppen eller moralen — i anspråk. Behagplikten som

---

³⁵¹ Beaujot, (2012), s. 51.

navet i hemideologin, bekräftas av vetenskapsmän och läkare genom att kvinnans 'naturliga' önskan att behaga sin omgivning knyts till hennes 'riktiga' biologi då skönheten påstås uppkomma av hälsa och renlighet. Det förekommer ett hälsosamt kvinnoideal 'för hälsans egen skull'; då medelklassen definierade sig genom att påstå sig vara den hälsosamma klassen och medelklasskvinnans kropp skulle ha förmågan att föda friska barn, men hälsan är inte alltid för hälsans egen skull; utan lika mycket för skönhetens. Hälsodiskussionerna som på ett mycket aktivt sätt förs i materialet, visar ett kvinnoideal där hälsans och skönhetens vägar korsas, redan från 1870-talet och framåt. Det visar — i relation till Karin Johannissons forskning om den ideala kvinnan under slutet av 1800-talet som skör och sjuklig; ständigt inmurad i en sjukdomsroll — att det kan ha funnits flera ideal som verkade samtidigt vid sidan om varandra. I det material som legat till grund för denna undersökning är hälsa ett viktigt ideal för medelklasskvinnan. Och på liknande sätt som Johannisson diskuterar maktperspektivet i den kvinnliga sjukrollen: att sjukligheten var ett sätt för kvinnan att få kontroll över berättelsen om sig själv i en värld där hon uppmanades att vara passiv, visar denna undersökning att hälsoidealet från ett maktperspektiv också kunde vändas till ett sätt för kvinnan att ta kontroll över sig själv. Genom tillgång till rätt moderiktiga kläder — det vill säga genom den kommodifierade kvinnligheten — fick kvinnan möjlighet att göra sådant som hon inte kunnat i hemideologins privata sfär utan att riskera att äventyra sin anständighet. I likhet med Skeggs forskning måste således respektabiliteten tas i beaktande för att möjliggöra konstruktioner av nya kvinnoideal. De uppmaningar till rörelse och vandringar i naturen som förekommer, visar en kvinna som inte nödvändigtvis är sysslolös, utan som genom den kommodifierade kvinnligheten och i beskydd av hälsans makt kan finna argument för att få röra sig på platser dit hon tidigare inte varit tillåten. Just denna diskussion om den ideala kvinnan i naturen visar på början till en uppluckring i kanterna kring vad den 'nya' kvinnan kan göra i den moderna världen. De moderiktiga kläderna blir där det redskap med vilket konstruktionen av den ideala kvinnan kan påbörjas på nytt i en kommodifierad tappning.

Behagfullheten som nav i hemideologin är en måttfull världsbild, där inga överdrifter är tillåtna i någon riktning. Det syns även när den kommodifierade kvinnligheten är dominerande, i likhet med vad Kay Boardman visat vad gäller den konsumtionsbetingade kvinnan: som också var tvungen att delta i balansakten mellan för mycket och för lite och vandra på respektabilitetens tunna lina. Genom att respektabiliteten genomsyrar båda de teoretiska verklighetsförklaringarna som ett

grundnav i konstruktionen av det kvinnliga idealet vid 1800-talets slut, kan den ideala kvinnan inte helt slå sig fri från måttfullheten, även om konstruktionen av de kommodifierade kvinnligheten möjliggör det i högre grad än hemideologin.

I materialet uttrycks maktperspektiv, framför allt av hemideologins tanke-system men även av konsumtionsvärldens. Den ideala medelklasskvinnan ska behaga sin omgivning jämt och ständigt, även när hon är för sig själv i sitt hem ska hon se till att inte tänka 'felaktiga' tankar, klä sig 'fult' eller oanständigt, eller vanvårda sin kropp. Hon ska alltid vara till behag, även när hon är helt ensam. Efter att i tidigare studier ha analyserat rådgivningslitteratur har jag varit medveten om det maktperspektiv som de innehåller — där de ger konkreta direktiv som i någon mån tar kontroll över kvinnors liv genom att dikta upp vad som är rätt sätt för en kvinna att bete sig på, tänka och leva; även när det inte finns någon betraktare. Dessa böcker kan förstås som distributörer för hemideologins maktbas. Efter att ha studerat dem vid sidan om modemagasinen genom perspektivet av hemideologi, kan jag konstatera att denna makt även till viss del praktiserades i modemagasinen när de konstruerade en ideal, hemideologisk kvinna.

Med allt detta sagt, finns det ett propagerande för den egna stilkänslan och det personliga ansvaret i materialet. Kvinnan uppmanas att bejaka sig själv, till viss del för att behaga sin omgivning, men det går även att betrakta som början till en legitimering av det individualiserade modet — där modet knyts till en enskild individs åsikter och tankar och inte enkom är tvingade av anständighetsskäl exempelvis. Den ideala kvinnan som konstrueras genom den kommodifierade kvinnligheten har större friheter att omfamna sig själv — hon till och med uppmanas till det — i det sena 1800-talet än vad hon haft tidigare och modet är inte, för att tala med *Frejas* bildspråk, längre en härskarinna som ger ut lagförslag för det enda rätta. Modet kan bli ett eget rum i vilket den ideala kvinnan påstås kunna uttrycka sin egen identitet, samtidigt som hon förhåller sig till rådande klass- och genusramverk. I någon mån kan det betraktas som att fröet till det med individualiserade modet som växer fram under 1900-talet, sås här genom den kommodifierade kvinnligheten. Självfallet frångår inte magasinerna hemideologin och kvinnans behagplikt helt, men den kommodifierade kvinnligheten skapar en sorts ideal kvinna som i någon mån kan förverkliga sig själv, för sig själv. Emellertid finns det även en fråga om makt i dessa diskussioner; för sättet den ideala kvinnan ska göra det på är genom att utvärdera sig själv. Denna utvärdering följer med konsumtionssamhället generella

struktur, som Ariel Beaujot uttrycker det: ”The critique of one’s body, was, and still is, a necessary mechanism of the consumer society.”³⁵² Men i materialet framgår det att det inte är med modet eller med andra som måttstock som kvinnan ska utvärdera sig själv: det är hon själv — hennes kropp, hennes karaktär — som ska utgöra grunden för vilket mode hon ska använda. Dessa moraliserande diskussioner om mode som större system som förs i materialet visar, till skillnad från vad Leif Runefelts forskning har framhållit, att de svenska modemagasinen från det sena 1800-talet inte bara distribuerade mode från ett sömnadsperspektiv, utan lika mycket lade vikt vid att tala om mode som en livsstil. Modemagasinen från andra halvan av 1800-talet är ett rikt och moraliserande material i vilket det går att finna diskussioner om mode som system, men även vad kvinnan representerar och uppfattningar om vad hon kan vara.

Det arbete med den egna klädedräkten som materialet förespråkar, är ett sätt för den ideala kvinnan att ägna sig åt ett intresse för mode av personliga skäl, utan att hon blir kritiserad för att vara fåfång. Återbruket som större koncept blir ett redskap för den konstruerade, ideala, kommodifierade kvinnligheten, genom vilket det blir ekonomiskt, socialt och moraliskt accepterat för kvinnan att arbeta med sina moderiktiga kläder och samtidigt spara pengar och inte hänfalla åt fåfänga eller behagsjuka. Återbruket inom modegarderoben legitimerar ett modeintresse hos den kommodifierade kvinnan, utan att hon riskerar att bli kokett.

Ett mål med den ideala kvinnans utseende och karaktär är att väcka begär hos män så att hon kan bli gift. Det är ett bekräftande av hemideologins struktur: där mannen och kvinnan är två komplementära genuskonstruktioner i det sena 1800-talets Sverige. Det har i bland annat Henric Bagerius och Beate Lundberghs forskning framgått att kvinnan inte på ett accepterat vis kunde väcka begär för att hon själv ville det eller på ett sätt *som* hon själv ville; utan alltid på anständighetens villkor. Den riktning som bejakandet av det individuella pekar mot, är emellertid att kvinnan kan se till sig själv i högre utsträckning och välja från modet vad hon känner passar henne. Det innebär en möjlighet för kvinnan att genom modet väcka begär på det sätt som hon vill, och göra henne åtråvärd enligt ett ramverk som inte enkom bestäms av behagplikten eller det anständiga; utan också av hennes egna åsikter, tankar och drömmar.

---

³⁵² Beaujot, (2012), s. 48.

Ideal är flyktiga — det är inte bara det som är fast som förflyktigas, även det som är drömskt, trolskt, svårfångat, förflyktigas och förpassas till historien, men det finns förevigat i modemagasinen och i rådgivningsböckerna. De väver en drömsk tapet där den ideala kvinnan är huvudpersonen. Det som återges i materialet är drömmar om vad en kvinna kan vara, inte vad hon är. Det är en drömvärldens kvinnlighet som konstrueras. Självfallet är det alltså ett ideal och inte en realitet som kommer till uttryck. Men materialet frågar sig vad det är att vara kvinna och problematiserar bilden i konstruktionen av idealet. Det är så ideal har fungerat, fungerar och alltid kommer att fungera; de talar inte om den riktiga världen, utan om en uppdiiktad verklighet där andra möjligheter finns. Magasinen och böckerna kan betraktas som ett sätt för kvinnan att drömma sig bort till ett önskat liv och ett önskat jag. De kan ha lästs enkom för att underhålla kvinnans drömmar om kvinnlighet, och inte nödvändigtvis använts som råd att följa i alla lägen. Modet blir en plats där drömmar kan förverkligas, och genom uppfattningen om att kvinnan ska ta sig själv i beaktande och bejaka sina egna åsikter kan även hon placeras i vävstolen och väva den dröm om sig själv som är den ideala kvinnligheten.

3.2 Framtida forskning — obehagliga och mätbara kvinnoideal

För framtida forskning kan ett antal olika projekt utkristalliseras från denna studie. Ett av dessa hade kunnat vara att studera bilder på den ideala medelklasskvinnan i modemagasinen. Jag fann i *Hemmets allehanda* karikatyrer på kvinnor som ofta syftade till att skämta om kvinnans modeintresse och hennes fåfänga fokus på utseende. Dessa hade kunnat ställas i relation till de mer högrävande bilder som förekommer i *Freja*, för att se hur idealkonstruktionen gick till i bilder.

En insikt jag har fått genom arbetet med materialet har varit den oerhört komplicerade historia som är mode, kropp, själ. De lever i ett sällsamt samband som är svårt att helt greppa och de påverkar varandra på ett intrikat vis. Som det påtalats i den allra första inledningen, kan kläder i någon mån betraktas som en utsträckning av kroppen och själen; antingen som ett medium genom vilket dessa två kommer till uttryck eller som ett medium genom vilket de domesticeras av samhället. Som en effekt av industrialiseringen följde en genomgripande standardisering av samhället på flera plan. Moderniteten genomsyrades av en vurm för kvantifiering av verkligheten där allting kunde brytas ner i rationella delar. En framtida forskningsstudie hade kunnat kretsa kring denna standardisering med utgångspunkt i kroppens relation till mode. Genom måttagning för skraddarsydd plagg och sedermera genom standardiserade måttssystem, mäts kroppen upp i exakta mått för att den

moderiktiga klädseln ska sitta rätt — måttagningen är en sorts rationalitet som befinner sig mitt emellan kroppen och modet. Att skapa ett måttssystem för kläder är att skapa ett rationellt språk för den ideala kroppen; att sätta exakta mått på verkligheten eller på den ideala kvinnan. Hur byggdes ett sådant måttssystem upp? Hur förhöll sig den ideala kvinnans kropp till modet genom måtten som togs på den förra? Att genomföra en sådan studie hade varit att fråga sig hur det ideala blev bestämt av mått, hur det blev standardiserat och hur den mätbara kvinnan konstruerades.

Vidare blev jag under arbetets gång intresserad av studiens så kallade baksida, eller anti-ideal. Det jag studerat har varit ett ideal som betingats av det positiva, det som är vackert och behagligt (med enstaka undantag för motsatsen, som faran av fåfänglighet). Mitt syfte, min frågeställning såväl som de teorier jag har använt mig av har främst möjliggjort en studie om hur det *ska* vara, inte hur det *inte* ska vara — men mellan raderna framträder den ideala kvinnans motsats. Den fula, obehagliga, illa-luktande, sjuka, osäkra, lata kvinnan finns där som en skugga till den ideala medelklasskvinnan. En framtida studie hade kunnat rikta ljuset mot denna till skuggornas värld förpassade anti-ideala kvinna, med frågan om var fulheten faktiskt finns och hur konstruktionen av den lastbara, obehagliga kvinnan går till.

4. Litteraturförteckning

4.1 Källor

Tidskrifter

Freja: Illustrerad Skandinavisk Modetidning, Stockholm, årgång 1-13, 1873 till 1885.

Hemmets allehanda: Illustrerad Weckotidning för nytta och nöje, Malmö, årgång 1-3, oktober 1886 till oktober 1889.

Rådgivningslitteratur

Jungfrun. En kropps- och själsdietetik för den fullvuxna flickans sjelfvård och sjelfuppfostran, Hermann Klencke, översatt av ”J.K-e”, Stockholm, 1882.

Den unga qvinnan, hennes väsen och verkningskrets. Råd för det andliga och praktiska lifvet, Caroline Milde, översatt av ”A.W”, Stockholm, 1884.

Huru skall en flicka vara?, Amalie Baisch, översatt av Sofie Baumgardt, Stockholm, 1889.

Den röda och den hvita rosen. Bepröfvad rådgivare för alla dem, som önskar att bibehålla och bevara skönhet, helse och ungdomskraft intill döden, Paracelsus (pseudonym), Malmö, 1896.

4.2 Litteratur

Annola, Johanna, Drakman, Annelie & Ulväng, Marie, "Inledning" i *Med tvål, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet som ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, Lund, 2021.

Bagerius, Henric, *Korsettkriget: modeslaveri och kvinnokamp vid förra sekelskiftet*, Stockholm, 2019.

Bagerius, Henric, "Fastbunden och frigjord: Korsetten som ideologiskt slagfält vid förra sekelskiftet", i *Modevetenskap: Perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, Stockholm, 2021.

Beaujot, Ariel, *Victorian Fashion Accessories*, London/New York, 2012.

Bermingham, Ann, "The picturesque and ready-to-wear femininity", i *The Politics of the Picturesque: Literature, Landscape and Aesthetics since 1770*, (red.) Stephen Copley & Peter Garside, Cambridge, [1994] 2010.

Bradford, Julia, *Fashion Journalism*, Agingdon/Oxon, 2015.

Broby-Johansen, R., *Kropp och kläder: klädedräktens konsthistoria*, Köpenhamn, 1991.

Brown, Carolina, *Skönhetens mask: historia om kropp och själ, ideal och verklighet*, Stockholm, 2011.

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö, 2002.

Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, Göteborg, [1990, 1999] 2007.

Crane, Diana, *Fashion and its Social Agendas: Class, Gender and Identity in Clothing*, Chicago, 2000.

Dyer, Richard, *White*, London/New York, 1997.

Ekenstam, Claes, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700-1950*, Hedemora, 1993.

Elias, Norbert, *Sedernas historia: del I av Norbert Elias civilisationsteori*, (översättning av Berit Skogsberg), Stockholm, 1989.

Elkin, Lauren, *Flâneuse Women walk the City in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*, London, 2016.

Englund, Josefin, ”Genom sitt sanna väsende göra ett hem treftigt: könsideal om husmoderlighet och kroppslig omsorg i kontaktannonser 1890-1960”, i *Med två, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet i ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, Lund, 2021.

Foucault, Michel, *Sexualitetens historia: viljan att veta*, Stockholm, 1980.

Frykman, Jonas & Lövgren, Orvar, *Den kultiverade människan*, Malmö, 2019.

Gay, Peter, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud, Volume III: The Cultivation of Hatred*, London, 1993.

Gustafsson, Harald, *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*, Lund, 2017.

Hassan Jansson, Karin, ”Genus”, i *Perspektiv på historia: en introduktion till historiestudier*, (red.) Henrik Ågren, Lund, 2015.

Hammar, Britta & Rasmussen, Pernilla, *Kvinnligt mode under två sekel*, Lund, 2001.

Hammar, Britta & Rasmussen, Pernilla, *Underkläder: en kulturhistoria*, Stockholm, 2008.

Hirdman, Yvonne, ”Vad är kvinnohistoria?”, i *Kvinnohistoria: om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, Oskarshamn, 1992.

Holgerson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället: arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm, 2005.

Jarlbrink, Johan, Lundell, Patrik & Snickars, Pelle, *Mediernas historia: från big bang till big data*, Lund, 2019.

Johannesson, Lena, *Xylografi och pressbild: bidrag till trägravvyrens och till den svenska bildjournalistikens historia*, Uppsala, 1982.

Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm, 1995.

Johannisson, Karin, *Kroppens tunna skal: sex essäer om kropp, historia och kultur*, Stockholm, 2013.

Kawamura, Yuniya, *Modeologi: en introduktion till modevetenskap*, Lund, 2017.

Kolbe, Gunlög, *Om konsten att konstruera en kvinna: retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz’ romaner*, Göteborg, 2001.

Larsson, Maja, *Den moraliska kroppen: tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, Hedemora, 2002.

- Larsson, Lisbeth, *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Stockholm/Stehag, 1989.
- Lundbergh, Beate, *Kom ihåg att du är underlägsen! Pedagogik för borgarflickor i 1880-talets Sverige*, Lund, 1986.
- Lundgren, Kristina & Ney, Birgitta, ”Fruentimmerstidskrifterna”, i *Tidningskvinnor 1690-1960*, (red.) Kristina Lundgren & Birgitta Ney, Lund, 2000.
- Nordenstam, Anna, ”Introduktion: Äldre kvinnotidskrifter — *Tidskrift för hemmet*”, i *Nya röster: svenska kvinnotidskrifter under 150 år*, (red.) Anna Nordenstam, Halmstad, 2014.
- Oscarsson, Ingemar, ”Nöjsamt och nyttigt: svensk veckopresshistoria i koncentrat”, i *Veckovis: en antologi om svensk veckopress*, (red.) Peter Carelli & Ulf Dahlström, Helsingborg, 2005.
- Rasmussen, Pernilla, *Skräddaren, sömmerskan och modet: arbetsmetoder och arbetsdelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt 1770-1830*, Stockholm, 2010.
- Richards, Thomas, *The Commodity Culture of Victorian England. Advertising and Spectacle*, New York, 1990.
- Riley, Denise, *Am I that name? Feminism and the Category of 'Women' in History*, London, 1988.
- Ruberg, Willemijn, *History of the Body*, London, 2020.
- Runefelt, Leif, *Att hasta mot undergången: anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730-1830*, Lund, 2015.
- Runefelt, Leif, *Den magiska spegeln: kvinnan och varan i pressens annonser 1870-1914*, Lund, 2019.
- Rundquist, Angela, *Blått blod och liljevita händer: en etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850-1900*, Stockholm, 1989.
- Sappol, Michael & P. Rice, Stephen (red.), *A Cultural History of the Human Body: in the Age of Empire*, Oxford, 2010.
- Severinsson, Emma, *Moderna kvinnor: modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920-1933*, Lund, 2018.
- Severinsson, Emma & Warkander, Philip, ”Den svenska modevetenskapen. Inledning”, i *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, Stockholm, 2021.

Emma Severinsson, ””Det finns fashion i allt”: svenska modetidningar och modets demokratisering”, i *Modevetenskap: perspektiv på mode, stil och estetik*, (red.) Emma Severinsson & Philip Warkander, Stockholm, 2021.

Skeggs, Beverly, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Uddevalla, [1997] 2006.

Solnit, Rebecca, *Wanderlust: A History of Walking*, London, 2002.

Steele, Valerie, *Fashion and Eroticism: Ideals of Feminine beauty from the Victorian era to the Jazz age*, New York/Oxford, 1985.

Tjeder, David, *The Power of Character: Middle-Class Masculinities, 1800-1900*, Stockholm, 2003.

Ulvros, Eva Helen, *Fruar och mamseller: kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870*, Lund, 1996.

von Wachenfeldt, Paula & Nyberg, Klas, *Det svenska begäret: sekler av lyxkonsumtion*, Stockholm, 2015.

Wiell, Karolina, ”Den nordiska badfrågan och det svenska folkbadet 1880-1950”, i *Med tvål, vatten och flit: hälsofrämjande renlighet som ideal och praktik ca 1870-1930*, (red.) Johanna Annola, Annelie Drakman & Marie Ulväng, Lund, 2021.

Wikander, Ulla, ”Sekelskiftet 1900. Konstruktionen av nygammal kvinnlighet”, i *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*, (red.) Ulla Wikander, Stockholm, 1994.

Worth, Rachel, *Fashion and Class*, London/New York, 2020.

Artiklar

Andersson, Gudrun, ”Too anxious to please: moralising gender in fashion magazines in the early nineteenth century”, *History of Retail and Consumption*, Vol. 6, nr. 3, 2020.

Arnberg, Klara, Glovers, Nikolas & Sundevall, Fia, ”På hemmafronten intet nytt: kommersiell kvinnlighet under svensk beredskap, 1939-1945”, *Historisk Tidskrift*, Vol. 141, nr 3, 2021.

Bergman, Helen & Severinsson, Emma, ”Kvinnohistorier: kvinnor i svensk historisk forskning”, Inledning till *Historisk tidskrift*, Vol. 141, nr 3, 2021.

Boardman, Kay, ”A material girl in a material world: the Fashionable female body in Victorian women’s magazines”, *Journal of Victorian Culture*, Vol. 3, nr. 1, 1998.

Beward, Christopher, ”Femininity and Consumption: The Problem of the Late Nineteenth-Century Fashion Journal”, *Journal of Design History*, Vol. 7, nr. 2, 1994.

- Delhaye, Christine, "The Development of Consumption Culture and the Individualization of Female Identity: Fashion Discourse in the Netherlands 1880-1920", *Journal of Consumer Culture*, Vol. 6, nr. 1, 2006.
- Hilborn, Emma, "Den eleganta cyklisten: cykling, mode och kvinnlighet i sekelskiftets svenska och danska damtidningar", *Historisk tidskrift*, Vol. 138, nr. 1, 2018.
- Hirdman, Yvonne, "Genussystemet —reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Tidskrift för genusvetenskap*, 1988.
- Manns, Ulla, "En ros är en ros är en ros: konstruktionen av nordisk kvinno- och genusforskning", *Lychnos*, 2009.
- Rasmussen, Pernilla, "Återbruk i modegarderoben, ca 1790-1830", *Historisk Tidskrift för Finland*, Vol. 100, nr. 4, 2015.
- Svensson, Lisa, "Representationer av mode och kläder i Boyes magasin åren 1818-1824", *ARR Idéhistorisk tidskrift*, nr. 1-2, 2020.
- Tjeder, David, "Maskulinum som problem: genusforskningen om män", *Historisk Tidskrift*, Vol. 122, nr. 3, 2002.
- Törnvall, Gunilla, "From Paper Patterns to Patterns-on-Fabric: Home Sewing in Sweden 1881-1981", *Costume*, Vol. 51, nr. 1, 2023.